

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: POLITICOLOGIJA

**ULOGA ISLAMSKE ZAJEDNICE BIH U MEĐUNARODNOJ
AFIRMACIJI BOSNE I HERCEGOVINE**

-Magistarski rad-

Kandidatkinja:

Amina Kruško

Broj indeksa: 102/UPD-II/18

Mentor:

Prof. dr. Šaćir Filandra

Sarajevo, septembar 2021.

SADRŽAJ

Popis tabela i skraćenica	
1. UVOD	1
2. TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR RADA	5
3. MJESTO, ULOGA I ORGANIZACIJSKO DJELOVANJE, ISLAM I NACIONALNI IDENTITET	9
3. 1. Mjesto, uloga i organizacijsko djelovanje.....	9
3. 2. Prihvatanje Islama kao specifičnost Bosne i Hercegovine u Evropi	12
3. 3. Islam i nacionalni identitet	18
4. ISLAMSKA ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU OSMANSKE VLASTI, AUSTRO-UGARSKE, KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I SFRJ - KARAKTERISTIKE I UTICAJ	28
4. 1. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Osmanske vlasti.....	29
4. 2. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Austro Ugarske	32
4. 3. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Kraljevine Jugoslavije.....	37
4. 4. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije	39
5. PRVI DEOMOKRATSKI IZBORI, AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU I STANJE OBNOVE I POVRATKA I FUNKCIONIRANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U NOVIM USLOVIMA, ODNOS ZAJEDNICA-DRŽAVA.....	43
5. 1. Prvi demokratski izbori.....	43
5. 2. Agresija na Bosnu i Hercegovinu i Islamska zajednica	43
5. 3. Stanje obnove i povratka	47
5. 4. Funkcionisanje Islamske zajednice u novim uslovima, odnos država-zajednica	48
6. MEĐUNARODNE AKTIVNOSTI, ISTRAŽIVANJE ANALIZE SADRŽAJA I DJELOVANJA POJEDINACA I ORGANA	49
6. 1. Analiza intervjeta	49
7. ZAKLJUČAK.....	70
8. LITERATURA.....	73
PRILOZI.....	78
Prilog br.1. Pitanja za intervju	78
Prilog br. 2. Intervju sa Nezimom Halilovićem Muderrisom	80
Prilog br. 3. Intervju sa dr. Dževadom Šuško.....	90
Prilog br. 4. Intervju sa prof. dr. hafiz. Halilom Mehićem	94

Popis tabela i skraćenica

- **Tabela br. 1. Učesnici intervjua – uzorak**
- **Tabela br. 2. Kodovi intervjua**

1. UVOD

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini predstavlja, u jednom historijskom kontinuitetu, jednu od osnovnih tradicijskih, kulturnih, odnosno osnovnu vjersku instituciju bošnjačkog naroda. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, prema savremenom organizacionom i administrativnom ustrojstvu, je zajednica muslimana u Bosni i Hercegovini, Sandžaku, Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, ali i onih izvan njihovih domovinskih zemalja, odnosno svih onih vjernika, muslimanki i muslimana koji je prihvataju kao svoju. Od samog ulaska u islam, autohtonih stanovnika Bosne, u većem broju nego susjednih zemalja, ona je prošla različite faze koje su je u prvom periodu Osmanlijskog Carstva svrstavale u ukupnu organizaciju vjerskog tivota cjelokupnog carstva, da bi autentične forme vezanosti za teritoriju Bosne i Hercegovine, odnosno Jugoslavije u različitim administrativnim aranđmanima ove države, dobila tek sa dolaskom Autro-Ugarske. Njeno osamostaljivanje i odvajanje od vjerskog, ali i političkog tivota Turske, bilo je uslovljeno jasnim shvatanjem Austro-Ugarske o značaju da se ovaj važan segment vjerskog tivota većinskog stanovništva Bosne i Hercegovine prekine sa Osmanlijama, odnosno državom Turskom, u nastajanju. Na taj način je za dugoročni period prekinut važan identitetski izvor bosanskohercegovačkih muslimana. To se djelomično odrazilo i kroz ideju višekonfesionalnog bošnjaštva kao jednog talasa formiranja nacija država u Evropi, ali i u dugoročnom smislu i pokušaj da se spriječe teritorijalne aspiracije posebno Srbije prema Bosni i Hercegovini. Tome je trebala da doprinese i autonomna islamska zajednica unutar Bosne i Hercegovine i izbor vlastitog reisu-l-ulemu kojeg je potvrđivala bećka kruna.

Dolazak Osmanlija u Bosnu i svojevoljnog prihvatanja islama od strane autohtonog stanovništva srednjovjekovne Bosne bogumila ali i dijela pravoslavaca i katolika jeste jedan od najvažnijih faktora nastanka današnje Islamske zajednice, ali i jedna od čvrstih identitetskih oznaka Bošnjaka, pri čemu je islam, kao vjera i univerzalni poziv upućen svim ljudima, imao značajan uticaj na formiranju i nacionalnog bića Bošnjaka. Nakon prihvatanja islama sva vjerska pitanja tadašnjeg bosanskog stanovništva bila su vezana za Carigrad kao glavni grad imperije Osmanlija. Nakon aneksije na Bosnu i Hercegovinu od strane Austro-Ugarske, Austro-Ugarska insistira da se vjerska pitanja odvoje od države. Muslimansko stanovništo nakon odlaska Osmanlija ostaje bez vjerskog poglavara. Tražeći poveznicu sa Istanbulom dogovoreno je da se reisu-l-ulema bira autorizacijom od strane šejhu-l-islama iz

Istanbula. Ali upornim radom da se vjerska pitanja odvoje od Istanbula, Austro-Ugarska inicira uspostavljanje vjerske zajednice Muslimana neovisne o Mešihat u Istanбуlu, na kojoj počiva današnja Islamska zajednica Bosne i Hercegovine. Prelomna je 1909. godina, kada Islamska zajednica usvaja Autonomni Štatut kojim su usvojene upravne organizacije zajednice i on ostaje na snazi do 1930. godine.

Vaštan period za organizaciju islamske zajednice i njeno postojanje je i njeno ustrojstvo unutar prve Jugoslavije na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U tom periodu trebalo je imenovati reisu-l-ulemu za cijelo područje Jugoslavije, te je izabran Džemaludin ef. Čaušević kao vrhovnih vjerski poglavar muslimana Kraljevine Jugoslavije. Bez obzira na izbor reis je mogao da ima uticaj isključivo u Bosni i Hercegovini a izvan Bosne i Hercegovine vjerske poslove obavljalo je Ministarstvo vjera u Beogradu. Kralj Aleksandar Karađorđević ukida autonomiju Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini te uspostavlja jedinstvenu Islamsku zajednicu u Jugoslaviji sa sjedištem u Beogradu.

Tek 1936. godine, nakon vraćanja dijela autonomije Islamskoj zajednici, Jugoslovenska muslimanska organizacija je ponovo vratila sjedište reisu-l-uleme u Sarajevo i uspostavila jedinstvenu Islamsku zajednicu Jugoslavije. U Titovoj „Drugojo Jugoslaviji“ Islamska zajednica je funkcionalisala sa svim tijelima uprave na cijeloj teritoriji Jugoslavije sve do disolucije ove države. Islamska zajednica pred rat u Bosni i Hercegovini dobila je mogućnost samostalnog uključenja u rješavanje vašnih državnih i društvenih problema. U tim trenucima Islamska zajednica počinje da se predstavlja kao zaštitnik i predstavnik interesa Muslimana u religijskom smislu ali i kao većinskog naroda u Bosni i Hercegovini koji je ranije u SFRJ „priznat“ kao nacija pod imenom Muslimani. Sa brutalnom agresijom na Bosnu i Hercegovinu (1992-1996.) i nakon izlaska iz perioda ateizacije, te formiranja nove demokratske vlasti koja je povjerenje naroda, između ostalog, i dobila i na činjenici da je na javnu scenu vratila i vjerske zajednice, te da je u demokratizaciji ukupnih segmenata društva, pomogla njihovu participaciju i u obrazovanju, javnom ispoljavanju, te podršala povratak oduzetih vakufskih imanja, zemljišta i povratak vjere u svakom pogledu. Najednom se vidjela i istinska snaga i Islamske zajednice, značaj intelektualaca i vjerskih autoriteta, te se pokazalo da i u organizaciji otpora agresiji Islamska zajednica preuzima značajnu ulogu. A da je i od strane agresora itekako shvaćena kao značajna identitetska odrednica pokazuje i plansko i sistematsko rušenje vjerskih objekata, biblioteka, mezarja i svega što je podsjećalo na islamsku odrednicu identiteta Bošnjaka koji su se našli pred uništenjem i raseljavanjem uz embargo na uvoz oružja čime je i Evropa posebno pokazala stare animozitete i stereotipe

prema muslimanima odnosno ovdje konkretno prema jednoj značajnijom brojčanoj skupini naroda u Evropi koji je prihvatio i upraćnjavao islam (Omerdić, 1999). Da i 45 godina ateizacije nisu značajnije uticali na taj identitetski važan elemenat u formiranju osobnosti i nacionalne svijesti Bošnjaka pokazao je i otpor agresiji u kojoj se pored domovine i odbrane ljudskih prava ustalo i u odbranu vlastite vjere. Islamska zajednica je kroz razne forme prenosila istinu o agresiji u cijelom svijetu, a posebno onom muslimanskom, pri čemu se uporno naglašavalao da je multikulturalnost i multireligioznost Bosne i Hercegovine njena civilizacijska prednost koju kao univerzalnu vrijednost treba braniti. Islamska zajednica je davala i nemjerljiv doprinos učešćem u odbrani njenih imama, učenika medresa i studenata fakulteta, ali i kroz organizaciju džemata, obavljanja svih vjerskih obaveza u najtežim uslovima. Upravo takvim predanim radom u narodu, humanitarnim aktivnostima, povezivanjem sa svijetom, ali davanjem utjehe porodicama poginulih i ranjenih, dat je veliki doprinos koji, načinost, nije dovoljno valoriziran nakon prestanka agresije jer jedino Islamska zajednica od svih drugih vjerskih zajednica nema ugovor sa državom, što je djelomično i još jedan od dokaza da se agresija u smislu kočenja funkciranja države, opstrukcije kao nastavka ratnih ciljeva, dalje razvijanje stereotipa o islamu, negiranje Bošnjaka kao naroda, izražena islamofobija i kod istočnih i zapadnih susjeda Bosne i Hercegovine nastavlja. Stavovi Islamske zajednice ogledaju se u njenim postupcima prema raspadu Jugoslavije, odnosu sa drugim vjerskim zajednicama, sa političkim strankama sa bošnjačkim predznakom ali i ratu u Jugoslaviji te agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Islamska zajednica se grčevito počinje zalagati za suverenosti Bosne i Hercegovine i narodnost Bošnjaka od početka 1992. godine.

Sve do početka rata u Bosni i Hercegovini Islamska zajednica Jugoslavije zalagala se da i nakon raspada Jugoslavije muslimani moraju biti ujedinjeni u jedinstvenu Islamsku zajednicu te nije imala nikakav uticaj na državno uređenje niti je imala uticaj na politička pitanja ustrojstva države. Mjesec dana nakon agresije 1992. godine vrh Islamske zajednice objavljuje da je odbrana domovine (Bosne i Hercegovine) vjerska dužnost svih muslimana. Sama reorganizacija Islamske zajednice odvijala se znatno sporije od njene podrške i zalaganja za samostalnost i suverenost države Bosne i Hercegovine. Tek 1993. godine uspostavljen je današnji okvir Islamska zajednica Bosne i Hercegovine na temelju Autonomnog štatuta iz 1909. godine održavanjem Obnoviteljskog sabora a na njeno čelo izabran je reisu-l-ulema Mustafa ef.Cerić. Na sjednici Obnoviteljskog sabora reis ef.Cerić je izjavio: „*Islamska zajednica je plod brige, ljubavi, predanosti i strpljivog rada mnogih*

generacija Bošnjačkih muslimana, koji su prolazili kroz različita iskušenja, od kojih su neka bila preteška ali su znali čuvati jedinstvo vjere i morala Islamske zajednice. Kako nekad tako i sada, najvažnije je sačuvati vjeru i povjerenje među ljudima od najvišeg do najmanjeg dijela naše Zajednice, od svakog džemata do svakog pojedinca. Ako išta, to sam naučio od prvog dana svog mandata reisu-l-uleme kada sam kroz barikade, pod granata u maju 1993. godine ušao u okupirano Sarajevo i zatekao Islamsku zajednicu fizički razbijenu i duhovno neujednačenu“ (Cerić, 2019:493). U gradnji nacionalnog identiteta i odbrani suvereniteta Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini davala je svoj značajan doprinos. Nakon završetka rata Islamska zajednica zahvaljujući svojim stavovima i principima samog islama je više nego ikada postala značajna institucija ukupnog društvenog života Bosne i Hercegovine i faktor izgradnje mira, povratka prognanih i izbjeglih, obnove multireligijskog bića, ali i obnove preko hiljadu porušenih objekata (džamija, mesdžida, posebno u Republici Srbkoj). Savremena Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini djeluje kao absolutna podrška bošnjačkom narodu, ali i svim drugim vjerskim konfesijama, narodima i kulturama na tlu Bosne i Hercegovine te radi na svim dodirnim tačkama u saradnji sa državnim organima u svrhu međunarodne afirmacije Bosne i Hercegovine. Islamska zajednica Bosne i Hercegovine ostvaruje različite oblike saradnje sa islamskim zajednicama evropskih zemalja, ali i svijeta, ostvaruje različite kontakte sa drugim vjerskim zajednicama kod nas i u svijetu, njeguje i boriti se za pravo drugog i drugaćijeg, slobodu izražavanja vjere, demokratiju i moderni pristup islama međunarodnim odnosima i diplomatiji s ciljem međunarodne afirmacije države Bosne i Hercegovine.

2. TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR RADA

2. 1. Problem istraživanja

Ovaj rad se bavi nedovoljno istraženim problemom uloge Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, odnosno njenih istaknutih članova, u međunarodnom priznanju i afirmaciji Bosne i Hercegovine kao države u situaciji disolucije bivše zajedničke države Socijalističke federativne republike Jugoslavije (u daljem tekstu SFRJ).

2. 2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je djelovanje istaknutih članova, organa Islamske zajednice u SFRJ, odnosno Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na afirmaciji hiljadugodišnje historije Bosne i Hercegovine, širenje istine o agresiji i oslobođilačkoj borbi protiv agresora (JNA i Srbije, Crne Gore i Hrvatske) koji su čin međunarodnog priznanja iskoristili i za vanjsku agresiju, te potpomognuti snagama bosanskih Srba i Hrvata koje su logistički i sa vojnim jedinicama i jedinicama MUP-a pomagali, međunarodnoj afirmaciji prije svega u muslimanskim zemljama. Istovremeno pravedna borba i telja građana Bosne i Hercegovine kroz referendum o obnovi državnosti su doprinijeli učešću organa Islamske zajednice za njihov predani rad na širenju istine i borbe za multietničku i multireligijsku Bosnu i Hercegovinu, zemlju ravnopravnih naroda i građana.

2. 3. Definiranje pojmove

- **Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini**, prema Ustavu Islamske zajednice, koju je donio Sabor Islamske zajednice na svom zasjedanju u Sarajevu 26. 11. 1997. godine, predstavlja jednu i jedinstvenu zajednicu muslimana u Bosni i Hercegovini, Bošnjaka izvan domovine i drugih muslimana koji je prihvataju kao svoju. Kao sastavni dijelovi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini su i mešihat u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, a koji predstavljaju vjerske i administrativno-upravne organe za područja koja pokrivaju. Najuže rukovodstvo ovakve Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini zove se Rijaset Islamske Zajednice, a poglavar Islamske zajednice Reisu-l-ulema.

Trenutni reisu-l-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je Husein Kavazović, koji je na ovoj dužnosti od 2012. godine kada je zamijenio Mustafu Cerića. Sjedište Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini nalazi se u Sarajevu. Oblici organizacije su:

- džemat i medžlis,
- muftijstvo, odnosno mešihat,
- Sabor, Reisu-l-ulema, Rijaset, Vijeće muftija i Ustavni sud.

Sabor, Reisu-l-ulema, Rijaset, Vijeće muftija i Ustavni sud najviši su organi Islamske zajednice.

- **Bosna i Hercegovina** je jedna od historijski najstarijih zemalja u Evropi, s gotovo neprekinutom historijom kao geopolitička cjelina od srednjeg vijeka do danas. Između 1180. i 1463. bila je nezavisna kraljevina; od 1580. do 1878. bila je ejalet (najveća teritorijalna jedinica u Osmanskoj Carevini); od 1878. do 1918. "krunsko zemlja" u sklopu Austro-Ugarske; a od 1945. do 1992. federalna republika u sklopu SFR Jugoslavije. U procesu dezintegracije Jugoslavije, nakon višestranačkih izbora 1990. i nakon građanskog referenduma (provedenog od 28. 02 i 1.03. 1992.) Bosna i Hercegovina je proglašila svoju neovisnost u svojim istorijskim/povijesnim i međunarodno priznatim granicama. Na osnovu rezolucije broj 755 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih Nacija 20. 05. 1992. BiH je i međunarodno priznata kao nezavisna država.

Zaključivanjem Daytonske sporazume 21.11.1995. i njegovim zvaničnim potpisivanjem 14.12.1995. u Parizu uspostavljen je mir na prostoru BiH, a Aneks 4 Daytonske sporazume postao je Ustav države BiH koja se od tada administrativno dijeli na dva entiteta, Federaciju BiH i Republiku Srpsku, a entitet FBiH dijeli se na općine/kantone koji se dijele na općine, dok se entitet RS dijeli dalje samo na općine. Pored entiteta uspostavljen je i Distrikt Brčko. (Imamović, 1997)

2. 4. Ciljevi istraživanja

2. 4. 1. Društveni cilj

Ovim magistarskim radom čeli se dati doprinos osvjetljavanju uloge Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u priznavanju i afirmaciji Bosne i Hercegovine, religijske saradnje i tolerancije u historijski značajnom periodu obrane od agresije i prijetnje nestankom i države i naroda.

2. 4. 2. Naučni cilj

Naučni cilj se ogleda u potrebi podsticaja istraživanja naše savremene historije i važnih segmenata društvene organizacije kakva je Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, ali i sve druge religijske zajednice koje su nakon dugog pastiranja u društvenom i političkom tivatu zbog socijalističkog pristupa vjeri, došle u situaciju da imaju veliki značaj, a povratak religiji se često pogrešno i vezuje i za prebacivanje krivice vjerskim zajednicama za početak rata i zločine koji su u njemu izvršeni. Realni analitički pristup treba da da odgovore na brojna otvorena pitanja kako bi se demitolinizirale brojne stereotipne predstave iz ove oblasti.

2. 5. Sistem hipoteza

2. 5. 1. Generalna hipoteza

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je kroz djelovanje istaknutih pojedinaca, kao i zvaničnih organa značajno doprinijela međunarodnom priznanju i afirmaciji Bosne i Hercegovine, i u toj svojoj misiji i dalje predstavlja značajan faktor ne samo u islamskom svijetu, nego i u religijskom dijalogu i afirmaciji multilateranog bića Bosne i Hercegovine.

2. 5. 2. Pomoćne hipoteze

- Aktivnost Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini se na međunarodnom planu intenzivirala nakon Obnoviteljskog sabora i izbora i priznavanja Reisu-l-uleme u Bosni i Hercegovini i njegovim djelovanjem.

- Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je svoju ulogu međunarodne afirmacije Bosne i Hercegovine ostvaruje i kroz svoje vjerske aktivnosti, obnovi porušenih vjerskih objekata u agresiji i povezivanju sa muslimanskim organizacijama širom svijeta, a posebno uloge i mesta muslimana u Evropi razvijajući specifičnosti stoljetnog njegovanja „bosanskog“ islama kojeg karakterizira tolerancija i suštivost protekli iz tradicije države u kojoj se islam njeguje.
- Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine ostvaruje i kroz humanitarni rad, stipendiranje studenata, razvoja obrazovnih institucija od kojih je Gazi Husrev begova medresa u Sarajevu i zvanično najstarija obrazovna institucija u BiH.

2. 6. Metode i tehnike istraživanja

U izradi ovog rada su korištene sljedeće metode odnosno tehnike istraživanja:

1. Metoda analize sadržaja – analiziratiću podatke dobivene iz stručne literature, naučnih članaka, knjiga i drugih relevantnih izvora.
2. Intervju – obavljeni su intervjuji sa osobama koje su relevantni sagovornici za temu ovog rada. Razgovori su bili sa tipskim, istim, pitanjima za sve sagovornike (njih troje iz vrha rada Islamske zajednice i naučnih institucija u njoj) koji su snimani, čime se formira svojevrsna baza podataka od tih svjedoka zbivanja koji su obnašali značajne dužnosti čiji je rad afirmiran širom svijeta i u islamskom i svjetovnim naučnim krugovima.

2. 7. Vremenska i prostorna dimenzija istraživanja

Mjesto istraživanja je bilo Sarajevo, a vremenska dimenzija izrade master rada obuhvatila je period od decembra 2020. godine do juna 2021. godine.

3. MJESTO, ULOGA I ORGANIZACIJSKO DJELOVANJE, ISLAM I NACIONALNI IDENTITET

3. 1. Mjesto, uloga i organizacijsko djelovanje

Prema Ustavu Islamske zajednice, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je jedna i jedinstvena zajednica muslimana u Bosni i Hercegovini i Sandžaku, Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, Bošnjaka izvan domovinskih zemalja i drugih muslimana koji je prihvataju kao svoju (član 1). Islamska zajednica Bosne i Hercegovine predstavlja neodvojivi dio Ummeta* a predstavlja je i zastupa Reisu-l-ulema. Ustanove kao i ustrojstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kao i njihovo djelovanje temelje se na Kur'an-i kerimu, sunnetu Mehammeda alejhi-s-selam ali i islamskoj tradiciji Bošnjaka. Pripadnici i članovi Islamske zajednice svoja prava i obaveze ostvaruju preko džemata, organa i ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Islamska zajednica djeluje samostalno u određivanje svojih ciljeva, djelovanja, organizacije, izbornog procesa, pravnih postupaka, sticanja imovine kao i upravljanja tom imovinom. Pored svega navedenog najvažnija uloga Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini jeste briga za ispravno razumijevanje i tivljenje islama te ispravno prenošenje Emaneta.

Osnovi cilj Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je jest da svi pripadnici njene zajednice tive prema islamskim propisima, a ostvaruje se promicanjem dobra i odvraćanjem od zla. Prilikom tumačenja islamskih procesa Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini primjenjuje maturidijski akaid i hanefijski mezheb. Dužnosti Islamske zajednice su briga o islamskom odgoju i obrazovanje pripadnika i članova, očuvanje islamskih vrijednosti sklapanja braka, porodičnog ali i društvenog tivota kroz zajedničko zalaganje muškarca i ţene, vjerskim pravima muslimana, u skladu sa mogućnostima Islamska zajednica osigurava njenim pripadnicima uslove za izvršavanje islamskih dužnosti, pomaže aktivnosti preko kojih će se poboljšati materijalni i društveni uslovi tivota muslimana. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini sarađuje sa islamskim ali i drugim zajednicama i organizacijama u svijetu, te na takav način doprinosi održavanju mira, pravde i dobra među svim ljudima.

Sjedište Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je u Sarajevu. Najvažnija obrazovna ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je Fakultet islamskih nauka u Sarajevu koji predstavlja najstariju i najprestižniju instituciju visokoškolskog islamskog

---

* Umjet- vjerujući sljedbenici islama, odnosno Objave (Kur'ana) Poslaniku islama Muhammedu, u cijelom svijetu

obrazovanja na prostoru Blakana. Pored ovog značajni su i islamski fakulteti u Bihaću i Zenici. Gazi Husrev-begova medresa je najstarija medresa u Bosni i Hercegovini a značajne su i medrese u Travniku, Mostaru, Tuzli, Cazinu i Čajogradu. U okviru Islamske zajednice djeluje i Tarikatski centar koji okuplja derviške zajednice u Bosni i Hercegovini. Derviši svoje obrede obavljaju na 56 mjestu u Bosni i Hercegovini od kojih su 17 tekije, 16 zavije i 23 džamije. (Vukomanović, 2007:96).

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini se sastoji od slijedećih jedinica:

- 1. Džemat i medžlis**
- 2. Muftijstvo – mešihat**
- 3. Sabor**
- 4. Reisu-l-ulema**
- 5. Vijeće muftija**
- 6. Rijaset**
- 7. Ustavni sud**

Sabor, Reisu-l-ulema, Vijeće muftija, Rijaset i Ustavni sud su najviši organi Islamske zajednice sa sjedištem u Sarajevu dok su muftijstva smještena u Sarajevu, Travniku, Zenici, Bihaću, Mostaru, Gorađu, Tuzli i Banja Luci. U Osmanskoj državi muslimani, koliko je poznato nisu imali vjersku administraciju odvojenu od državne strukture. Politički gledano Austrougarska je bila zainteresirana da Bošnjake odvoji od uticaja Istanbula u svakom pogledu. Jedno od mogućih rješenja koje su uvidjeli bošnjački uglednici nakon odlaska visokih osmanskih funkcionera iz Bosne 1878. godine jeste uspostavljanje lokalne vjerske administracije. (Nakićević, 1996:45-56).

Lokalne vjerske administracije su obuhvatale ulemu na čelu sa reisu-l-ulemom, muslimansko školstvo i vakufsku upravu. Šerijatsko sudstvo djelovalo je u okviru državnog sistema sudova. Relativno stalan oblik ovi vjerski sistemi dobivaju 1909. godine kada je proglašen Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakifsko-mearifetskih poslova odnosno Autonomni statut. Ovim dokumentom Bošnjaci su dobili pravo da samostalno upravljaju svojim vjerskim pitanjima. U cijelom muslimanskom svijetu jedino Bošnjaci svog vrhovnog poglavara nazivaju i dalje reisu-l-ulema. Najviši muslimanski dostojanstvenici u Bosni prije 1878. godine bili su muftije koje su u osmanlijskoj hijerarhiji uleme imali rang „pokrajinskih muftija“. Oni su bili postavljeni od strane šejhu-l-islama koji je izdavao i poseban dokument o postavljenju poznat kao menšura (menšur). (Nakićević, 1996-45-56).

Pokrajinske muftije djelovale su kao zastupnici istanbulskog muftije. Sve dok je postojala kancelarija šejhu-l-islama u Istanbulu, Bošnjaci su tražili da reisu-l-ulema dobija autorizaciju odnosno pismo o imenovanju iz Istanbula. Aneksijom Bosne i Hercegovine od strane austrougarskih vlasti prekida se svaka politička veza Bošnjaka sa ranjom državom i samim Istanbolum. Bošnjaci su i dalje željeli održati makar vjerske veze sa Istanbolum a u isto vrijeme Austro-Ugarska ali svaka naredna vlast želi da se pita oko imenovanja vjerskog poglavara Bošnjaka. Rješenje koje je usvojio Autonomni štatut 1909. godine održavalo je izvjesnu podjelu uticaja na izbor reisu-l-uleme između Bošnjaka, Austro-Ugarske i šejhu-l-islama. Specijalno izborni tijelo uleme nominiralo je tri kandidata za upraćnjeno mjesto reisu-l-uleme od kojih je austrougarski monarh birao jednog. Nakon toga izborna kurija se obraćala molbom šejhu-l-islamu da imenovanom reisu-l-ulemi izda menšuru (pismo o imenovanju). (Nakićević, 1996:45-56). Trenutni reisu-l-ulema je Husein ef. Kavazović koji je prije imenovanja obnašao funkciju muftije tuzlanskog a odlikovan je za „ispunjenu hrabrost i zalaganje“ tokom njegove službe u Patriotskoj ligi i Armiji RBiH. U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu bio je zatvoren od strane HVO.

Islamska zajednica u Hrvatskoj

Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj djeluje u sastavu Islamske zajednice Bosne i Hercegovine. Muslimani Hrvatske su većinom Bošnjaci i na teritoriji Hrvatske organizovani su u 13 medžlisa koji su smješteni u: Dubrovniku, Labinu, Puli, Rijeci, Sisku, Poreču, Gunji, Osijeku, Slavonskom Brodu, Splitu, Varaždinu, Umagu i Zagrebu. Sjedište Islamske zajednice u Hrvatskoj je u Zagrebu gdje se nalazi islamski centar i jedna od najvećih džamija na Balkanu te 24 mesdžida. Pored toga u Zagrebu djeluje i Zagrebačka medresa „Dr. Ahmed Smajlović“.

Islamska zajednica u Sloveniji

Mešihat Islamske zajednice u Sloveniji čije je sjedište u Ljubljani je najviši vjerski i administrativni organ Islamske zajednice u Sloveniji a koja je dio Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Medžlisi Islamske zajednice u Sloveniji su smješteni u: Ljubljani, Mariboru, Jasenicama, Koperu, Celju, Novom Mestu, Kranju, Velenju, Postojni, Kočevju, Sečani, Tržiču, Novoj Gorici i Škofji Loki. Muslimani Slovenije dugi niz godina su se borili za svoje pravo na molitveni prostor što su nedavno i ostvarili. U Ljubljani je nakon dugog niza godina izgrađena džamija. Kao rezultat nesporazuma između tadašnjeg muftije Islamske zajednice u

Sloveniji i Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini osnovana je 2006. godine i izdvojena Muslimanska zajednica Slovenije. Sjedište ove zajednice je također u Ljubljani.

Islamska zajednica u Sandžaku

Zbog novih uslova djelovanja izazvanih agresijom na Bosnu i Hercegovinu i disolucije SFRJ, 1993. godine kao sastavni dio Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini osnovana je Islamska zajednica u Sandžaku odnosno Mešihat Islamske zajednice Sandžaka. Ova Islamska zajednica pokriva dio Sandžaka koji se nalazi u Srbiji. Sjedište ovog Mešihata nalazi se u Novom Pazaru a obuhvata: Novi Pazar, Tutin, Sjenice, Prijepolje, Priboj i Novu Varoš. U Novom Pazaru također se nalaze islamske obrazovne institucije: Fakultet islamskih nauka i medresa Gazi Isa-beg. Muslimani Sandžaka su uglavnom etnički Bošnjaci, a vjeru praktikuju u preko 120 džamija.

Islamska zajednica u Srbiji

Novi Ustav Islamske zajednice u Srbiji usvojen je na Objediniteljskom Saboru Islamske zajednice u Srbiji 27. marta 2007. godine. Taj Ustav konstituiše se na temeljima Islamske zajednice Sandžaka, Mešihata Islamske zajednice u Srbiji čije je sjedište u Novom Pazaru. Tada je za predsjednika izabran Muamer Zukorlić, a saboru je naravno prisustvovao vrhovni poglavar Islamske zajednice Bosne i Hercegovine reisu-l-ulema iz Sarajeva. Takva odluka nije priznata od strane odvojene Islamske zajednice Srbije koja ima sjedište u Beogradu. Mešihat Islamske zajednice čine: Muftijstvo sandžačko, Muftijstvo preševsko, Muftijstvo beogradsko i Muftijstvo novosadsko. Aktivne su tri džamije u Beogradu, Nišu, Malom Zvorniku te Beogradska medresa.

3. 2. Prihvatanje Islama kao specifičnost Bosne i Hercegovine u Evropi

Vjerovanje u jednog Boga bosanski čovjek tokom historije je izrađavao kroz odbranu svog ognjišta, na isti način način to je činio i kada se klanjao paganskim idolima prije tri hiljade godina, kao bogumil prije više od hiljadu godina te kao ponizni Allahov rob zadnjih pet stotina godina. Njegova iskrena odanost Stvoritelju bila je uvijek nagrađivana, a zahvaljujući tome opstao je do danas, unatoč strahotama koje se ciklički obrušavaju na njega i njegovu zemlju. (Imamović, 2017:37) Brojne historijske činjenice svjedoče o postojanju i prihvatanju islama na prostorima Bosne i Hercegovine. Bosna i Bošnjaci su postali paradigma ljudske zajednice pred kraj XX stoljeća i otvorili, samim tim niz pitanja na koja se traži

odgovor u jednom širem kontekstu. Savremena civilizacija, barem kada je o Evropi rijeć suočila se, u svom razvoju na pragu trećeg milenija, sa brutalnom agresijom čišćenja (Ibraković, 2008:11). Islam je od samog dolaska na prostore Bosne predstavljao bitan faktor proliferacije nacionalnog identiteta naroda koji sebe nazivaju Bošnjaci. Ovaj narod je nesebično unosio svoju osobenost i kulturu hiljadama godina dajući značajan doprinos multikulturalnosti i multikonfesionalnosti Bosne i Hercegovine. Bošnjaci kao komponenta islama najčešće su napadani sa svih strana pa su čak i agresorske snage kao glavni faktor lišavanja tivota i mučkih zločina nad Bošnjacima uzimale upravo vjeru odnosno islam.

Evropski odnosi prema Bosni i Hercegovini a samim tim i činjenici o većinskom islamskom stanovništvu, postojanju islama na ovom području mogu se pogledati iz dva aspekta: prvi aspekt jeste animozitet Evrope i njenih država prema islamu i Bosni i Hercegovini, a drugi aspekt predstavlja međunarodni pogled Evrope na državu Bosnu i Hercegovinu kao buduću članicu EU i prijateljsku zemlju sa izraženim multikulturalnim i multikonfesionalnim vrijednostima. Postoje izvjesne razlike između muslimana jugoistočne Evrope i muslimana koji su prisutni u zapadnoevropskim državama. Glavna razlika između muslimana iz jugoistočne Evrope i muslimana u zapadnoevropskom društvu jeste u tome što su muslimani sa ovih prostora na neki načina autohtono stanovništvo. Islam i muslimani sa naših prostora pomjeraju sve do sada pomenute paradigme, oni nisu neprijatelji zapadne civilizacije i kulture nego njihov, iako manjinski, višestoljetni sastavni dio, za razliku od većine muslimana. U Evropi muslimani Bosne i Hercegovine su integrirani u historijsku, kulturnu, političku i društvenu sredinu, oni nemaju značajnijih problema sa svojim identitetom, sa svojim jezikom, bojom kože, kulturnim i vjerskim običajima, itd. (Kovač, 2009:216). Prijeratna multikonfesionalnost i multikulturalnost na tlu Bosne i Hercegovine mogla je da posluži kao izuzetan primjer Evrope i muslimanima Evrope kako je moguće suštivo u različitosti na miran način. U teološkom smislu Islam sa teritorije Bosne i Hercegovine je izuzeto tolerantan ali i dijaloški otvoren zasnivajući se na hanefijsko-maturidijskoj predaji. Fakultet islamskih nauka u Sarajevu kao jedna od najstarijih islamskih obrazovnih ustanova jeste u sklopu evropskog univerziteta te propagira pozitivnu reformatorsku misao islama koji je otvoren naučnoj kritici ali i modernim tokovima.

Kao i cijelo Balkansko poluostrvo, a posebno Bosna i Hercegovina obzirom na svoju specifičnost prihvatanja većeg broja autohtonih stanovnika vjere islama (koji su se u svim poveljama i u historijskim izvorima nazivali Bošnjacima, Bošnjanima, bez obzira na vjeru), s vremenom na vrijeme se otvaraju pitanja simboličkoj pripadnosti Evropi. (Ne)pripadanje Evropi

je, pak, s druge strane, povezano i sa svojatanjem Bosne i od strane evropskih sila, njenih susjeda, posebno pri čemu se ispoljava svojevrsna geopolitička igra koja nije uvijek, čak, ni simboličkog značaja, nego se postavlja pitanje i geografske pripadnosti. Taj „imaginarni Balkan“ (izraz Marija Todorova, Todorova je ponajviše vezan za Bosnu i Hercegovinu i razne predstave i pretenzije prema njoj). O pozivima Evrope za priključenju Bosne i Hercegovine Evropi i Evropskoj uniji govori se već stoljećima. Bosna je, preciznije rečeno tokom cijele svoje historije tijvjela u znaku „principijelne neodlučnosti“, u tom pogledu. Pozivi sa druge strane nisu stizali samo iz Evrope. Na Bosnu oko nije „bacio“ samo nametljivi Zapad nego i nenametljivi bolje rečeno „na svoj način nemetljivi“ Istok. „Kao krajnja zemlja okrenuta Zapadu i krajnja zemlja okrenuta Istoku“ (Mak Dizdar), Bosna nikada nije postala ni Istokom ni Zapadom, nego je ostala dosljedna sebe i ne libeći se da i od jednih i drugih preuzima one sadržaje koji nisu konfrontirali njenom specifičnom civilizacijskom ustrojstvu (Ratkušić, 2019:36). Islam, kao način tijvota ali i jedan civilizacijski okvir Bošnjaka u Bosni i Hercegovini predstavlja konstantnu metu napada sa svih strana budući da je teritorijalno kao država Bosna i Hercegovina u neislamskom okruženju. U takvom duhu i obzirom na jedan čitav niz ideoloških opravdanja prema trajnom stradanju Bošnjaka, brutalnom genocidu Evropske zemlje definišu Bosnu i Hercegovinu kao jedno visoko rizično područje Evrope što Evropa i sama propagira.

Brojni naučnici, državnici i intelektualci iznijeli su tačne i jasne činjenice o nereagovanju Evrope na brutalne masakre u Bosni i Hercegovini zasnovane na pripadanju stanovništu islamu. U augustu 1992. godine na otvaranju međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji sam Izetbegović tvrdi: „zlo koje nas je zadesilo nije došlo iz Azije, nego je evropskog porijekla. Agresor je ujedinio u sebi dva otrova: fašizam (rasizam i ekstremni nacionalizam) i boljevizam (potpuni nesmisao za pravo i zakon). Oboje su evropski proizvodi“ (Bougarel, 2020:289-290). Nakon toga Alija Izetbegović također izjavljuje u maju 1990. godine kao još jednu potvrdu animoziteta Evrope prema islamu u Bosni i Hercegovini slijedeće: „znamo i za sulude ideje o pokretanju novog krstaškog rata radi odbrane Evrope od islamske i muslimanske opasnosti. Bio sam u Evropi i jedino što sam vido u ovom pogledu je da se Evropa pita kako da se sama brani od ovih zakašnjelih krstaša sa kraja XX. vijeka“ (Bougarel, 2020:289-290).

Iskustvo koje su imali Bošnjaci i Bosna i Hercegovina sa Evropom je izrazito bolno i nepojmljivo običnom neiskvarenom bošnjačkom čovjeku te su se danas kod Bošnjaka razvila tri tipa evropejstva. Prvi je „nihiliistički stav prema Evropejstvu“ koji je potaknut evropskim

nezaustavljanjem genocida nad Bošnjacima, a očitovan je folklorizacijom identiteta što se odnosi na oblaćenje kojekakvih gaća, šalvara i turbana pri čemu se misli na vebabije. Drugi stav formiraju „turbo-evropljani“, a izražen je u pretjeranom i nekritičkom odobravanje i prihvatanju svega što stiže iz Evrope – građanska javnost. Treći stav izražava većina, koja vidi Evropu kao svoju šиру domovinu, koja sebe po kulturi, jeziku i porijeklu vidi evropskim narodom. Međutim bez obzira na neupitnost vlastitog evropskog poimanja među bošnjačkom inteligencijom nema naivnog eurotipizma jer su svu licemjernost, bahatost i neučinkovitost te iste Evrope Bošnjaci iskusili tokom posljednjeg rata (Filandra, 2012:372).

Tokom cijavog agresije na Bosnu i Hercegovinu bošnjački narod je naivno očekivao pomoć Evrope i međunarodne zajednice da se zaustavi rat u njihovoј zemlji samim tim poštujući njihova liberalno-demokratska prava i vrijednosti koja bi trebalo da imaju kao i druge države. Umjesto da evropski intelektualci shvate tragediju bosanskohercegovačkog naroda, bosanskohercegovačkim intelektualcima na kraju je preostalo da shvate evropske intelektualce. (Filandra, 2012:373-374). Napačeni Bošnjački narod imao je zadatak da shvati zašto je sva evropska politička ali i intelektualna sila ostala zaleđenih pogleda, bez ikakve reakcije na mučke zločine i genocidna stradanja Bošnjačkog stanovništva. Značajnu ulogu u tom relativističkom stavu prema ratu u Bosni i Hercegovini i stradanju Bošnjaka imale se i stare evropske predrasude prema muslimanima. Ako je evropska pravda bila da podijeli Bosnu i Hercegovinu, onda prema Enesu Durakoviću nema Bošnjaka, umrli su bez straha ali sa čuđenjem u vlastitu naivnost. Ta naivnost jeste od naroda koji je iskreno vjerovao u sladunjavu šećemu evropske demokracije, kojom Evropa i druge i sebe bestidno oblaguje još od francuske revolucije (Filandra, 2012:373-374). Pitamo se može li postojati Evropa nakon ovakve Bošnjačke tragedije a vrlo vjerovatno da može i da će je biti i da ćemo mi morati oprostiti i shvatiti toliku mržnju i netrepljivost kako bi svi krenuli dalje.

Postoje brojne pozitivne stvari koje Evropa radi u saradnji sa Bosnom i Hercegovinom u vjerskom duhu. Kako bi se vidjela realna slika nečega neophodno je to isto upoznati. Takva jedna konferencija sa akcentom na upoznavanje Evrope i svijeta sa islamom i njegovom scenom u Bosni i Hercegovini održala se u saradnji Islamske zajednice i Fondacije Konrad Adenauer. Ova konferencija imala je za glavni cilj predstaviti Evropi islam u Bosni i Hercegovini. Ova zemlja ima perspektivu pristupa Evropskoj uniji i obavezala se da će slijediti evropske standarde. Međutim nerijetko se javlja konfuzija oko pitanja u kojoj mjeri je islam kompatibilan sa tijotnim formama modernih evropskih društava. Nedostatak znanja o tome lako može dovesti do stvaranja predrasuda, koje islamu samom ili pojedinim

muslimanskim grupama nepromišljeno pripisuju "nepodobnost za demokratiju". Doduše, i u islamu, kao i u drugim religijama, treba ozbiljno shvatiti ekstremističke pojave, te djelovati preventivno imajući u vidu rizike za društvo (Wolkner, 2011:9).

Nepobitna činjenica i ono što islam i Islamska zajednica zagovaraju jeste prihvatanje zakona ili vladavine prava (demokratije) kao čovjekove slobode. Nije sloboda da neko ima pravo na neograničene strasti. Čovjek je slobodan kad može vladati svojim strastima, teljama i sklonostima kroz samoproklamovani zakon, koji mu osigurava slobodu privatnosti i slobodu savjesti. Zato je važno uvijek naglašavati da Šerijat znači nomokratiju a ne teokratiju, da islam znači toleranciju kao najviši stupanj miroljubivosti, da imān znači sigurnost kao najviši stupanj ljudske slobode te da ihsān znači samoštvovanje kao najviši stupanju solidarnosti sa svim ljudima dobre volje. To je ono što nam treba u odgoju i obrazovanju da bi se suočili sa pojavama radikalizma, ekstremizma i nasilja, bolesti od kojih danas sami muslimani najviše pate, a zbog kojih ih drugi gledaju kao uzrok nemira i nestabilnosti u svijetu. (Cerić, 2011:15).

U Evropi i svijetu predstavlja se pogrešna slika o islamu i šta zapravo znači islamsko vjerovanje. Medijskim manipulisanjem dolazi se do pogrešnih zaključaka. Islamska zajednica se u velikoj mjeri i na razne načine pokušava ograditi od ovakvog predstavljanja Islama. Veliki je broj islamičkih pokreta i njihovih frakcija koji su se „uvukli“ na teritoriju Bosne i Hercegovine. Pojava nasilnog terorizma i ekstremizma u Bosni i Hercegovini postali su udarna vijest u svijetu i Evropi što iskriviljuje sliku o Bosni i Hercegovini kao državi i njen demokratski pristup Evropskoj zajednici. Sve ovo dovelo je do toga da brojne evropske zemlje danas karakterišu islam u Bosni i Hercegovini kao nešto loše naročito ističući islamofobiju i terorizam.

Vodeći ljudi nekih Evropskih država kao što je Austrija, Mađarska, Hrvatska, Češka, Njemačka, Srbija izjavili su brojne negativne izjave o islamu u Bosni i Hercegovini. **Kolinda Grabar Kitarović** dok je bila predsjednica Hrvatske izjavila je da u Bosni i Hercegovini ima 100.000 „islamskih radikala“, koji su „iznimno velika sigurnosna prijetnja“. Premijer Mađarske, **Viktor Orban** je rekao da „u duhovnom smislu Islam ne pripada Evropi“. Predsjednik Češke, **Miloš Zeman** je rekao : „Mislim da, kada bi pošlo za rukom, a nadam se da hoće, da se pobijedi teritorijalni IDIL u Iraku i Siriji, da prijeti opasnost da će teroristi osim toga, što će se premjestiti u Afganistan, stvoriti kod nas evropsku terorističku bazu. Takva baza može da bude u Bosni i Hercegovini s obzirom na nacionalni sastav. Kada bi se upravo tamo koncentrisali ljudi koji bježe nakon poraza u Evropu, to bi bila opasnost“. Izjave

češkog predsjednika su iznenadile bh. javnost obzirom da je Češka podržavala reforme na putu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU i NATO, te je pružala raznovrsnu pomoć u izgradnji (Muslimović, 2017:12).

Austrijski ministar vanjskih poslova, **Sebastian Kurz** je rekao: „*U Sarajevu i Prištini, naprimjer ženama plaćaju da budu u potpunosti pokrivenе kako bi promijenile imidž ulice. Ne možemo samo posmatrati to,*“ jer se time teli promijeniti „bosanska verzija Islama“. I austrijski ministar odbrane, **Hans Peter Doskocil**, u intervjuu za njemački „Velt“ je rekao da u Bosni i Hercegovini raste uticaj Turske i Saudijske Arabije, slabeći uticaj EU, što ima smisao „prikrivene islamizacije“, ističući: „*Vidimo islamizaciju na Balkanu od koje nas podilaze žmarići...*“, te da zbog toga Njemačka i druge zemlje trebaju pojačati prisustvo u Bosni i Hercegovini i šire u regiji Balkana. Komesar u ministarstvu vanjskih poslova Njemačke **Kristijan Helbah** u vezi sa prisustvom vekabija ocijenio je da je pitanje Bosne i Hercegovine važno za njemačku unutarnju sigurnost, rekavši: *Imamo neposredno na našoj granici slabe države koje mogu postati plodno tlo za organizovani kriminal i ekstremističke pokrete*. (Muslimović, 2017:12-13).

Veliki je broj analiza kako i kada je počelo širenje islamičkih pokreta. Kada je riječ o razlozima širenja uticaja “islamičkih pokreta” brojni su analitičari koji glavne razloge vide u siromaštvu, beznačju, nedemokratskim tiranskim režimima kojima su dugo, sve do nedavnih dešavanja u tzv. “arapskom proljeću”, jedina stvarna alternativa i opozicija bili brojni islamički pokreti, koji su svojim humanitarnim, obrazovnim i opozicionim djelovanjem nerijetko dobijali značajnu podršku muslimanskih masa koje su još uvijek tradicionalistički odgojene i tješnje društvene promjene koja će im donijeti boljšak bez propitivanja temeljnih društvenih vrijednosti (Jusić, 2011:32). Najznačajniji islamički pokret u Bosni i Hercegovini su svakako selefije koje imaju najviše sljedbenika. Selefije su imale najviše uticaja na tradicionalni bosanski islam. Selefije se bore protiv kulta ličnosti a na teritoriji Bosne i Hercegovine ljudi ih nazivaju vekabijama. Selefije (ar. selef, prethodnici, prve generacije muslimana) ili islamski tradicionalisti su pokret nastao oko učenja i djelovanja reformatora sa Arapijskog poluotoka Muhammeda bin Vehhaba (1703. - 1787.). Iako su kod nas, ali i u svijetu poznati kao vekabije (po osnivaču pokreta Abdul-Vehhabu), sljedbenici ovog pokreta ne prihvataju taj naziv (Jusić, 2011:33). Pored selefija značajni pokreti u dijaspori su ahmedije te se za njih smatra da u Njemačkoj imaju sagrađeno čak 25 džamija. Još jedna značajnija islamička grupa jesu behajije koje kao i ahmedije zagovaraju mirovnu dimenziju islama.

Islamska zajednica zajedno sa državom Bosnom i Hercegovinom čeli da prikaže stvarnu sliku islama te na taj način razbije predrasude o nasilnom islamu u Bosni i Hercegovini kao teroristički opasnoj državi u Evropi. Islamska zajednica i njeno djelovanje odvojeno je od države ali ona sa svojim mogućnostima i resursima podržava napredak države Bosne i Hercegovine u svakom pogledu. Stabilna i dobro organizirana Islamska zajednica, koja prepoznaje zahtjeve vremena i mjesta i potrebe vjernika, je najbolja i najsigurnija prepreka svakom ekstremnom islamskom pokretu i ideji u Bosni i Hercegovini. Islamska zajednica nema potrebu da preslikava ili nekritički prihvata bilo čije iskustvo ili praksu tumačenja i primjene islamskih normi, jer posjeduje vlastite resurse, autoritativnost i potrebnu kompetenciju da naučava i primjenjuje izvorni duh i intencije islama i usmjerava poslove muslimana. Istodobno, ona je nužni katalizator različitih uticaja i osigurava ravnotežu, trasira srednji put i razvija svijest o odgovornosti unutar učenja i interpretacije izvora islama (Tucaković, 2011:95).

Uz djelovanje Islamske zajednice za svoju poziciju u Evropi i država Bosna i Hercegovina treba da poštuje ljudska prava svih njenih građana te da se drži neutralnosti i ne miješa u poslove vjerskih zajednica. Posebno je važna primjena standarda o ljudskim pravima, prije svega Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i prakse i presuda Evropskog suda za ljudska prava iz Strazbura. Primjera radi, vrlo je korisna presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Bugarske, gdje je miješanje države u vjerske rasprave i zauzimanje strane u tim raspravama ocijenjeno neprihvatljivim i suprotno Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. (Vrhovno vjersko vijeće Muslimanske zajednice protiv Bugarske, aplikacija br. 39023/97); (Tucaković, 2011:95). Kao treći faktor kristalisanja stvarne slike Islam-a u Bosni i Hercegovini te njegove interpretacije u Evropi su mediji. Odražavanje interesa cijele javnosti i predstavljanje ideoološki neutralno događaja i pojava je obaveza prvog reda, prije svega, javnih servisa, jer se finansiraju od novca koji plaćaju svi građani (Tucaković, 2011:95).

3. 3. Islam i nacionalni identitet

Da bi mogli razumijeti nacionalni identitet prvenstveno treba navesti definicu nacije i naroda jer je jasno da i u svakodnevnoj upotrebi, ali i u teorijskim razmatranjima postoji i dosta razlika i sličnosti između ta dva pojma. Savremeni standardi državnopravnih nauka i politički jezik su jasni: Naciju obrazuju građani jedne države, narod je zajednica porijekla.

Pojmom nacija se dakle ukazuje na pravnu vezu čovjeka i države, tako da samo narodi koji su ustanovili sopstvenu državu postaju nacijom. Narod obuhvata zajednicu porijekla, sudsbine, zajednicu jezika i vjere, no jedan narod ne mora imati sopstvenu državu (Kurdi, Baski, Korzikanci). (Ibrahimagić, 2001:143). U ljudskim zajednicama narod podrazumijeva kulturološko – biološku komponentu dok je nacija državnopravna komponenta. Problem se ne javlja ako se jedno sa drugim poklapa, ali je izoštravanje i definisanje razlika ovih pojmoveva u višenarodnim zajednicama neophodno. Pozivanje na naciju ovdje signalizira narodu da ima „pravo“ na vlastitu državu: „Mi smo nacija!“ jeste parola naroda koji tele vlastitu državu (Ibrahimagić, 2001:143).

Druga definicija nacije prema Cvitkoviću jeste da nacija zasigurno predstavlja jednu od najmoćnijih zajednica, mada je ona apstrakcija kao i čovječanstvo. Za nju bi se moglo reći da je ona biološki entitet (čovjek se rača u naciji i to ostaje do kraja života). Rekli bismo mrtvi odlučuju o živima, prošlost određuje sadašnjost. Postavlja se pitanje da li su i u kojoj mjeri religije i religijske zajednice faktor uticaja na definiranje nacionalnog identiteta na našem tlu. Svi lideri koji imaju uporište u nacionalizmu na Balkanu, oslanjajući se na politički kapitalizam koji su im omogućile vjerske zajednice mogu da posredstvom manipulacije simbolima religije povezuju nacionalni identitet sa katoličko-pravoslavno-muslimanskom tradicijom. U svemu ovome se zaboravlja da, izvorno i za kršćanina i za muslimana važnije bi trebalo biti jedinstvo pred Bogom od razlika među nacijama. I ne samo to: apsorpcija religijskog od strane nacionalnog je izlazak iz religije (Cvitković, 2001:86).

Ibrahimagić navodi sljedeću definiciju nacije i narodnosti: Naciju u multietničkim državama uvijek obrazuju narodi koji su konstituirali državu. Narodnost je, dakle, pretpostavka nacionalnosti, a nacija rezultat „podržavljenja“ jednog ili više naroda. Ne postoje „Ujedinjeni narodi“, tačno je „Ujedinjene nacije“, Dejtonski ustav ne govori o konstitutivnim nacijama, nego o „konstitutivnim narodima“. Nacija je američka, kanadska, belgijska, švicarska ili francuska. Narodi su Indijanci, Meksikanci, Flamanci, Valonci, Francuzi, Alžirci (Ibrahimagić, 2001:144).

U kontekstu povezivanja islama i nacionalnog identiteta prvenstveno možemo reći da je islam nadnacionalna religije i okuplja različite narode. „O ljudi, Mi smo vas od jednog muškarca i jedne žene stvorili i na narode i plemena vas razdijelili...“ (Kur'an, el-Hudžurat, 13). Po Kur'antu ima „dobrih“ naroda i onih koji to nisu, spominje se i „opak narod“ te da svaki narod ima „svoj kraj“. (Cvitković, 2001:87-88). Identitet se u islamu ne zasniva na

naciji nego na ummi. Brojni autori za Islam navode da ne prihvata nacionalne razlike jer islam tvrdi da su svi vjernici (muslimani) braća. Svaki nacionalizam koji se zasniva na etničkom ali i kulturnom identitetu a samim tim i arapski nacionalizam prema islamu je grijeh. Nacionalizam je ustvari prema islamskim učenjacima zapravo manifestacija ideoškog imperijalizma prisutnog kod zapadnih nacija. Istina u Islamu je često, izrađavana odbojnost prema nacionalnom koje se smatralo kao zapadnjački „uvoz“ u islamski svijet. Islam je zato dugo vremena gledao na naciju kao na nešto što bi moglo ugroziti islamsku cjelinu (ummu). (Cvitković, 2001:87-88). Evropski teoretičari u velikoj mjeri izrađavaju pretjerano jedinstvo ummeta a do danas nije ni jedna politička ideja ostvarena preko islamskog jedinstva. Prema brojnim naučnicima moglo bi se reći da islam ne prihvata naciju nego je samo toleriše. Zbog univerzalizma, kod muslimana je religijska pripadnost, pripadnost islamskoj kulturi dugo bila primarnija od nacionalne pripadnosti. Krajem prošlog vijeka islamisti su tražili naciju, a „modernisti“ odbijali kolektivni autoritet, ostavljajući pojedincima njihovo pravo na identitet (Cvitković, 2001:87-88).

Kada postavimo pitanje ko su i šta su to Bošnjaci možemo dobiti različite odgovore, oni su nastali od bogumila, to poturčeni bogumili, oni su stanovništvo iz srednjovjekovne Bosne, to su južni slaveni, to su muslimani. Bošnjaci su ustvari narod i dio bosanske nacije. Bosanska nacija obuhvata sve državljane Bosne i Hercegovine, najmanje tri konstitutivna naroda, Jevreje i ostale građane. (Ibrahimagić, 2001:144). Identitet Bosne i Hercegovine ili bosanski identitet (bosanstvo) od davnina je napadan i osporavan, mada je Bosna i Hercegovina jedna od historijskih zemalja u Evropi. Poseban, prirodni, samostalni put Bosne ometali su mnogi, pretežno vanjski faktori, velike sile i susjedi, uz obilnu pomoć domaćih izdajnika. Moglo bi se reći da historijske činjenice Bosance u većoj mjeri ujedinjuje nego što ih dijele. Ako počnemo detaljnije analizirati historiografiju Bosne i Hercegovine uvidjeti ćemo tendenciju različitog tumačenja prelaska bosanskog stanovništva na islam. Najklasičnija verzija jeste da je domaće stanovništvo pri čemu se misli na pravoslavce i katolike silom „islamizirano“. Ovakva tumačenja historije Bosne i Hercegovine dovode do negiranja i postojanja Bosne kao države. Na takav način negira se i postojanje bilo kakvog oblika autohtonog stanovništva.

Svoj identitet Bošnjaci kroz sinkretizam kultura veću i za druge narode sa kojima žive na istoj teritoriji. U odnosu na tu činjenicu Bošnjaci se mogu definisati kao narod južnoslavenskog etničkog prijekla i jezika a koji se od drugih naroda razlikuje po svom vjerskom odnosno kulturno-političkom iskustvu. U odnosu na historiju Bosne i Hercegovine i

njen državnopravni razvoj pravoslavci su se oformili etnički kao Srbi, katolici kao Hrvati a muslimani kao Bošnjaci. Ovo nam govori da je u Bosni vjerska pripadnost bila i još uvijek jeste glavna komponenta konstituiranja glavne tri etničke zajednice. Bošnjaci su narod, dio južnoslovenskog etniciteta, koji se formirao i čivi na historijski karakterističnoj bosanskoj državno-pravnoj ideji i kulturnoj misli. Taj prostor nalazi se na Balkanu i u Evropi, koji predstavljaju, pored slavenskog porijekla i jezika te islama, dva dalja elementa bošnjačkog identiteta. Bošnjaci su autohtoni evropski muslimani; ali ih tzv. Evropa uvijek geografski i kulturno-politički definira Balkanom i Orijentom. Mada Evropljani, Bošnjaci se posmatraju kao "drugi" i drugčiji. Olahko se pri tome zaboravlja da su Balkan, Bosna i Bošnjaci još od kasne antike i seobe naroda, pa do danas, bili i ostali aktivnim sudionicima velikih drama evropske povijesti (Imamović, 2003:316).

Bošnjaci su nastanjeni na jugozapadnom dijelu Balkana i u njih se ubrajaju Bošnjaci iz: Bosne i Hercegovine kao glavno etničko središte, Sandžaka, Kosova i Makedonije, jednim dijelom čive izmješani sa Albancima, Srbima, Hrvatima i Crnogorcima. Bošnjačka dijaspora većinom se nalazi u Sjevernoj Americi, Sloveniji, Turskoj, Australiji i zemljama zapadne Evrope. Etnogeneza Bošnjaka bitno je određena i uvjetovana Bosnom kao njihovom matičnom zemljom i geopolitičkim prostorom. Bošnjačka etnogeneza počela je još u ranom srednjem vijeku, doseljavanjem i nastanjivanjem jednog broja slavenskih plemena na širem prostoru oko izvora i gornjeg toka rijeke Bosne. Na tom se području vremenom formira bosanska feudalna država čiji se teritorij i ime postepeno šire na okolne prostore. Tako se već kroz srednji vijek oblikuje geopolitički i etnički prostor Bosne i Bošnjaka (Imamović, 2003:317).

U okviru tumačenja susjednih država bogumilstvo se definiše kao jedna manja sekta pravoslavlja ili katoličanstva. Bogumilstvo se u Bosni u odnosu na pravoslavlje i katoličanstvo pojavljuje kao presudni tas na vagi koji daje prevagu poznatoj bosanskoj toleranciji, stiliziranoj kao trostoljubiv i ljepljiv, simbola srednjovjekovne bosanske države. U takvoj situaciji se u Bosni pojavljuje Islam kao „treći“, uspostavljajući ravnotežu čime se javlja kao istinski spasilac Bosne i Hercegovine. Sa svojom univerzalnom tolerancijom spram drugog vjerskog pogleda, Islam u srednjovjekovnoj Bosni postaje čvrst kohezioni element unutarnjeg stanja različitosti. (Ibraković, 2008:13).

Islam u Bosni i Hercegovini dolaskom Turaka omogućava nesmetan rad i zaštitu bosanskih franjevaca ali i pravoslavnih svećenika. Međutim, možemo reći da je islamska

poruka došla u Bosnu i prije Osmanlija preko dobrih Bošnjana ili dobrih Bošnjaka što se navodi u dubrovačkim arhivima o stanovništvu srednjovjekovne Bosne. Danas je uobičajeno da se sljedbenici Crkve bosanske nazivaju bogumilima, rječe patarenima, mada se oni sami nikada nisu tako imenovali. Oni su se sami najčešće nazivali "krstjanima", "dobrim Bošnjanim", "dobrim ljudima" ili prosto "ljudima". Nasuprot tome njihovi su ih brojni protivnici na Istoku i Zapadu nazivali bogumilima, babunima, patarenima ili hereticima. Crkva bosanska je bila jedan od mnogih izdanaka manihejstva, kao sinteze tradicionalnog perzijskog učenja o svijetu dobra i zla sa elementima ranog kršćanstva. Odatle su je njeni protivnici i sa Istoka i sa Zapada držali za jednu dualističku herezu. Manje ili više dualistička hereza uhvatila je u osobnim historijskim okolnostima čvrst korijen u Bosni i razvila se u veliku moralnu snagu kojom se kroz stoljeća nadahnjivao otpor svim spoljnim pritiscima i križarskim ili krstaškim pohodima na Bosnu. Bosanska hereza je u svojoj samozatajnosti stvorila politički pojam bosanstva ili bošnjaštva a ona je istovremeno iskorištena kao sredstvo za ostvarenje bosanske državne samostalnosti i jedne osobene bosanske duhovnosti (Imamović, 2003:320).

U Bosni i Hercegovini masovni prelazak na Islam dolazi pojavom Turaka – Osmanlija i trajao je preko 250 godina. Islam su prihvatali kako bivši bosanski krstjani, tako i katolici i pravoslavci, te pripadnici svih slojeva stanovništva, posebno seljaštvo. Proces prihvatanja islama bio je najintenzivniji tokom prvih 150 godina osmanske vladavine, posebno u XVI stoljeću. (Imamović, 2003:320). Prelazak na Islam je bio isključivo dobrovoljne prirode i svi su mogli da ostanu pod okriljem nove države sa svojim vjerskim opredjeljenjem. Teže da je prelazak na islam izvršen silom (kako to sugerira P.Petrović Njegoš u „Gorskom vijencu“) ili da je „islamizacija“ nastupila i silom, kao i doseljavanjem Turaka i drugih stranaca, ili kroz pojavu izbjeglog stanovništva iz susjednih zemalja poslije povlačenja Turaka nisu naučno održive. Određeni broj autora pridaje i veliku važnost janjičarskom zakonu (devširmi). (Ibraković, 2008:75-76).

Najznačajnija činjenica u postojanju Bošnjačkog naroda jeste da u stvarnosti ali i u historijskim istraživanjima na teritoriji Bosne i Hercegovini egzistira jedan autentičan narod koji je prihvatio islam, taj narod ima kulturu, vjeru, tradiciju i osobenu prepoznatljivost. Te činjenice nije moguće negirati. Takav jedan narod sebe naziva Bošnjacima i ima sve potvrde svoje narodnosti. Islam je jedan od faktora koji su uticali da se iskristališe nacionalni identitet Bošnjaka. U savremenom trenutku historije Bosne i Bošnjaka u nacionalnom određenju Bošnjak islam je značajan faktor njihove afirmacije nacionalne identifikacije. Naime, gotovo

od sredine XIX stoljeća Bošnjaci su bili prinučeni da se spram nacionalnog određenja odnose u negativnom kontekstu – morali su dokazivati uporno da nisu ono što drugi govore da jesu (Ibraković, 2008:77). Od kraja XVII te početkom XVIII vijeka pa do danas Bošnjaci kao muslimani su izloženi stalnom genocidu. Posebno značajan je događaj nazvan „istraga poturica“ koji je ustvari ideološka paradigma za sve kasnije genocide. Tokom čuvenog Velikog ili Bećkog rata 1683. -1699. brojni su Bošnjaci protjerani iz Mačarske, Slavonije, Like, Dalmacije i Boke Kotorske. Oni koji nisu uspjeli izbjegći pred austrijskim i mletačkim oružjem pobijeni su ili silom pokršteni. Tako je u Panoniji, dijelovima Balkana i Mediterana, u tzv. „predziču kršćanstva“ izvršen prvi veliki genocid nad Bošnjacima. Na samom početku XVIII stoljeća odigrala se poznata „istraga poturica“ u kojoj su svi muslimani (Bošnjaci) koji su tijekom na području Stare Crne Gore pobijeni i protjerani, a sve njihove džamije uništene i spaljene (Imamović, 2003:322).

Nakon Osmanlija, Austro-ugarska je odvojila vjerska pitanja od državnih i na taj način prekinula svaku povezanost muslimana u Bosni i Hercegovini sa vjerskim institucijama Osmanskog carstva. Okupacijom se prekida ugodno jedinstvo religije i društvene egzistencije. Glavnu riječ u procesu uključivanja Bošnjaka u evropsku civilizaciju i njene političke forme imala je nova bošnjačka inteligencija kojoj se okupacijom ukazala izuzetna prilika da se pobliže upozna sa zapadnom civilizacijom i svim mogućnostima koje im ona nudi. Složeni proces davanja zapadnjačkog lika Bosni i Hercegovini odnosno evropeizacija dešavala se u vremenu socijalnog i ekonomskog prevrata koji se većinom prelамao kroz agrar. Usljed naglog prelaska sa naturalne na robno-novčanu privredu dolazi do ekonomskog, pa i socijalnog propadanja i siromašenja svih slojeva bošnjačkog stanovništva. U takvim uslovima brojni su Bošnjaci tražili izlaz u iseljavanju u Tursku, a od početka XX stoljeća i u Ameriku. Ove su emigracije vodile stalnom smanjivanju udjela Bošnjaka u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine, od 38,83 posto 1879. na 32,25 posto 1910. godine. (Imamović, 2003:323).

Tokom Prvog svjetskog rata dolazi do ekonomskog siromašenja muslimanskog stanovništa te Bošnjaci odlaze većinom u Tursku i broj Bošnjačkog stanovništa se smanjio. Tokom Prvog svjetskog rata muslimansko stanovništvo u BiH se brojčano smanjilo od 612.137 u 1910. na 588.173 u 1921. godini. To znači da se za deset godina broj Bošnjaka smanjio za 23.964 osobe (Imamović, 2003:323). Tokom Drugog svjetskog rata četnici i ustaše vršili su dvostruki genocid nad Bošnjacima te im je oduzeto ime Bošnjak i ukinuta narodnost. Četnici su praktično odmah po slomu Kraljevine Jugoslavije, već u junu 1941. pristupili

masovnoj i sistematskoj fizičkoj likvidaciji Bošnjaka i uništavanju njihove materijalne i duhovne baštine. To je bila jedna od osnovnih tačaka četničkog programa i srpskog velikodržavnog projekta (Imamović, 2003:323). Nakon toga i tokom Druge „Titove“ Jugoslavije Bošnjaci se izjašnavaju isključivo kao Muslimani. Samo su pojava i politika antifašističkog Narodno-oslobodilačkog pokreta (NOP), pod vođstvom tadašnje Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), spasili Bošnjake od još većih stradanja i uništenja. Odatle su Bošnjaci, posebno od jeseni 1943, masovno pristupili NOP-u (Imamović, 2003:324).

Nakon Titove smrti dolazi do postepenog raspadanja Jugoslavije pa tako i Bosna i Hercegovina izlazi na referendum o nezavisnosti 1991. godine te se održavaju prvi izbori na kojima je vraćen naziv Bošnjak kao nacionalna identifikacija. Rat u Bosni i Hercegovini donio je niz promjena u formiranju nacionalnog identiteta. Bošnjačke političke i duhovne strukture, postsocijalističkim društvenim tokom uspostavljeni, rat protiv Bosne i Hercegovine koristile su i za oblikovanje kolektivnog identiteta naroda. Promjena političkog sistema kod pojedinca razumijevana je i kao prilika za dobijanje novog starog bošnjačkog čovjeka, ponovnim reaktuliziranjem njegove identitetske cjelovitosti (Filandra, 2012:393). Bošnjaci su i tokom agresije prošli još jedan u nizu genocida. Nakon svega, Bošnjaci su u procesu raspada Jugoslavije i dvostrukre agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. - 1995. postali trećem novog genocida apokaliptičnih razmjera. Dok se sve posljedice ove sablasne tragedije nisu još ni blizu sagledale niti ublaatile počele su od sredine 1999. stizati vijesti o novim progonima Bošnjaka, ovog puta na Kosovu, a opet u ime jednog isključivog etno-nacionalnog programa. Genocid se tako stalno održava i produžava kao svojevrsni bošnjački usud (Imamović, 2003:324).

Ono što je karakteristično je to da se ime Bošnjak mijenjalo uslijed državno-političkih promjena. U periodu Crkve bosanske Bošnjaci su sebe nazivali bogumilima, dobrim Bošnjanima, patarenima. Tokom Osmanskog perioda nazivali su ih Bošnjacima i Turcima. Prema Turcima i osmanskim vlastima u Istanbulu bosanski muslimani sebe su u etničkom, političkom i jezičkom smislu smatrali i nazivali Bošnjacima. Tako su ih nazivali i Turci i osmanska administracija u svojim službenim aktima. Pored Turaka tako su ih nazivali i drugi neslavenski narodi sa kojima su Bošnjaci tada bili u bližem dodiru, prije svih Albanci i Mačari, ali i Makedonci. Istovremeno se u kolokvijalnom govoru i pisanoj riječi za Bošnjake koristio naziv „Turčin“, kao vjerska oznaka kojom se htjelo reći da su oni „turske vjere“, tj. muslimani (Imamović, 2003:325).

U Austro-ugarskom periodu nazivaju ih Muhamedancima i Muhamedovcima. Tadašnja bošnjačka javnost je 1900. otvoreno tražila da se termin Muhamedanac, kao netačan, sektaški i uvredljiv izbaci iz službene upotrebe i zamijeni pojmom Musliman (Imamović, 2003:325). Ime Bošnjak se postepeno počelo gubiti te su se Bošnjaci u tim okolnostima u odnosu na Srbe i Hrvate mogli jedino izjasniti kao muslimani. Naziv Musliman kao etničko, odnosno nacionalno-političko ime potpuno je afirmirano aktima NOP-a 1941. - 1945, posebno odlukama ZAVNOBiH-a i ZAVNO Sandžaka, te AVNOJ-a. Poslije 1945. službena politika je na određeni način ukinula "nacionalno ime" Musliman, koje je u ratu priznala, pošto se pod raznim nacionalističkim prsticima vratila na buržoasku politiku nacionalnog "opredjeljivanja" Bošnjaka (Imamović, 2003:325-326).

Prema ovoj politici trebao bi se koristiti naziv bosanski muslimani kao etnički amorfna grupa što su naravno Bošnjaci odbili. Sam naziv Musliman predstavlja kompromis Titove komunističke politike koja se zasniva na nacionalnoj ravnopravnosti i srpskog i hrvatskog nacionalno-političkog afiniteta za Bosnom i Hercegovinom. Nominacijom Bošnjaka kao naroda zaustavlja se velikosrpska državnotvorna ideja i hrvatsko državno pravo. Oba ova velikodržavna koncepta mogla su se ostvariti samo na račun BiH i negiranjem muslimana kao Bošnjaka. Odatle ni srpsko ni hrvatsko nacionalno-političko voćstvo nije moglo pristati na bilo koje ime kojim bi se nacionalna nominacija muslimana vezala za Bosnu, kao zemlju koju su i jedni i drugi gledali kao područje svoje velikodržavne avanture. To se potpuno razotkrilo 1992. – 95., dvostrukom oružanom agresijom na BiH i genocidom nad Bošnjacima (Imamović, 2003:326). Naziv Bošnjak se artikulirao za vrijeme komunističkog kraha 1989./90. godine. Od samog početka agresije 1992. godine i organiziranjem Armije Bosne i Hercegovine dolazi do sve češće upotrebe imena Bošnjak. To je ime plebiscitarno prihvaćeno na Drugom bošnjačkom saboru 28. septembra 1993. godine. Nakon toga ime Bošnjak (Bošnjaci) potvrđeno je Dejtonskim sporazumom od 21. novembra 1995. i Ustavom BiH kao njegovim sastavnim dijelom. (Imamović, 2003:327).

Komunizam prisutan u Jugoslaviji ali i u drugim državama bio je okarakterisan ateizmom što je naravno bila jedna od prvih stvari koju su Bošnjaci teljeli promijeniti u postsocijalističkom dobu. Pored ateizma veliki napor su se činili i u reformi obrazovanja što se podrazumijevalo jednim od ključnih faktora u izgradnji novog nacionalnog identiteta. Nacionalna politika i religijske zajednice su služile jedna drugoj. Nacionalne politike i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini bile su nakon socijalizma kod svih naroda u odnosu međusobne legitimacije formirane na način da je religija služila za opravdanje nacionalne

politike, a nacionalna politika za navodno oslobođenje religije. Prve oblike kritičkog razlučivanja oblikotvornih uloga religije i politike barem kada su u pitanju islam i Bošnjaci nalazimo već u ratu. Jedan dobar primjer toga je tokom rata propao pokušaj gradnje islamskih centara u Sarajevu. Pojedini bošnjački intelektualci, prije svega Mustafa Imamović, oštro su se usprotivili ideji gradnje islamskih centara u Bosni uopće, a u Sarajevu posebno (Filandra, 2012:393).

Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu koja je bila oružani napad susjednih zemalja na Bosnu i Hercegovinu, religiozni identitet nadjačao je sve ostale a nacionalni identitet je prenaglašen. Političke stranke naročito one sa Bošnjačkim predznakom u nadi da će se iskristalisati nacionalni identitet Bošnjaka odvojen od islama prije, tokom agresije i nakon nje zalagale su se za konačnu potvrdu njihovog nacionalnog identiteta. To se naravno nije dogodilo. Insistiranjem na civilizacijskim specifičnostima Bosne i Hercegovine, bošnjački čelnici se najprije trude kompenzirati njenu geopolitičku beznačajnost, izvući je iz njene marginalnosti da bi joj davalii središnju ulogu. Tako od jula 1991. godine, Haris Silajdžić misli da treba „naglašavati (našu) osnovnu prednost, a to je (naše) mnogostruko civilizacijsko iskustvo“, iako smatra da zbog jugoslavenske krize „Bosni i Hercegovini neće biti pružena prilika da u potpunosti kapitalizira svoju središnju poziciju u okviru Jugoslavije i poziciju povijesne, geografske i kulturne spone između Istoka i Zapada“. (Bougarel, 2020:291). Nakon što je rat izbio dolazi se do mogućnosti definiranja nacionalnog identitet Bošnjaka obzirom da sada postoji prostor u kome se mogu navoditi jasne razlike Bošnjaka i pravoslavnih Srba i katoličkih Hrvata. Iz Europe ali i susjedstva dolazili su brojni komentari na povezivanje Bošnjačkog nacionalnog identiteta sa islamom. Na takve tvrdnji reaguje i predsjednik Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović. U januaru 1994. godine pred sarajevskim općinskim organima SDA, Izetbegović izjavljuje: „mi ovdje ilustrujemo jedan moderan islam ako je riječ o ilustraciji islama. Mi možemo u tom pravcu mnogo da uradimo i za Istok za Zapad, baš mi. Možda je naša misija da islam prikažemo u jednom novom i pravom svjetlu“. (Bougarel, 2020:291).

Nacionalni identitet se na prostorima Bosne i Hercegovine od dolaska islama na ove prostore uvijek povezivao sa islamom i tako iz razdoblja u razdoblje, iz političke vlasti u drugu političku vlast pa se i danas velikim dijelom islam veže za nacionalni identitet. Čak i danas druga dva konstitutivna naroda Bošnjake nazivaju Muslimanima, nakon toliko godina konstantnih reformi. Sve to se dešava sa manje-više poznatim animozitetom spram islama, od njegovog pojavljivanja, negiranja poslaničke misije, autentičnosti Objave pa sve do vojnih

pohoda usmjerenih prema njemu. I na početku XXI stoljeća pokušavaju se i “naši korijeni“ i „naš način života“ vezati za religijske primjese u kojima se negira doprinos ne samo islamu nego i drugih religijskih i naučnih učenja. (Ibraković, 2001:78).

Danas kada posmatramo, analiziramo i izučavamo nacionalni identitet i islam možemo reći da je stvoren neki novi nacionalni identitet a islam i Islamska zajednica ga podržavaju sve dok je to u skladu sa islamskim uvjerenjima. Podrška Islamske zajednice svima narodima Bosne i Hercegovine tokom rata bila je evidentna. I sam Obnoviteljski sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ponovo je počeo da funkcioniše ratne 1993. godine kada na njegovo čelo stupa reisu-l-ulema Mustafa ef. Cerić. Islamska zajednica pomagala je sve Bosance i Hercegovce bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost koji su teljeli da odbrane Bosnu i Hercegovinu kao patriote i sve to kroz prizmu islama koji se temelji na pravdi, jednakosti, slobodi, pravu na drugog i drugačijeg, što se nije moglo reći za pojedine konfesije i njihove zajednice. Odnosi sa drugim vjerskim zajednicama nisu bili jednako srdačni i intenzivni, najviše moglo bi se reći zbog nespremnosti Srpske pravoslavne crkve da redovno učestvuje na upriličenim sastancima i dogovorima o aktuelnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji. Sa druge strane saradnja predstavnika Islamske zajednice, Katoličke crkve i Jevrejske općine, bar prema onome što se može vidjeti iz konsultiranih izvora, bila je u analiziranom periodu redovna i odvijala se na zavidnom nivou. Istina, rezultati njihovih dogovora, sa ili bez predstavnika Srpske pravoslavne crkve, najčešće su bili bezuspješni apeli za mir i razumijevanje među narodima. (Radušić, 2007:199).

Možemo reći kako je rat je davao ogromne nade bošnjačkom stanovništvu u smislu preobrazbe njihovog nacionalnog identiteta, ali to se nije dogodilo. Smatralo se da više nikad ništa neće biti isto. Već sada se može reći da su očekivanja o revolucionarnom preoblikovanju kulturne samosvijesti naroda iznevjerena (Filandra, 2012:371). Nakon rata ništa nije bilo isto, čak ni približno, niti će ikada biti kao što je to bilo prije rata. Rat je produbio osjećaje mržnje i etiketiranje muslimana - Bošnjaka kao drugačijih. Sve navedeno ukazuje da su Bošnjaci, autohtoni i većinski narod na tlu Bosne i Hercegovine dobrim dijelom neprihvaćeni, a često se vraćaju stari animoziteti i u Evropi o nepoštelnosti „Turčina“ na evropskom tlu. Tome se, naravno, moraju dodati i vlastito lutanje, nedostatak odgovornih elita, pojave korupcije, nepotizma, rascjepkanost po raznim strankama i brojni drugi problemi koji ne mogu označiti samo jednog „krivca“. To položaj i Bosne i Hercegovine i bošnjaka koji su betalternativno povezani čini složenim, a „bosansko pitanje“ i dalje otvorenim.

4. ISLAMSKA ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU OSMANSKE VLASTI, AUSTRO-UGARSKE, KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I SFRJ - KARAKTERISTIKE I UTICAJ

Islamska zajednica Bosne i Hercegovine prošla je kroz različite historijske periode i različite okvire vladavine. Veliki je broj objavljenih osvrta na knjige koje se bave historijski važnim periodima za Islamsku zajednicu. Jedna od značajnijih takvih knjiga u kojoj su prikazani osvrti na veliki broja djela jeste autorski prilog Amira Duranovića: „*Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i socijalizam: između kritičke i parahistoriografije*“, koji je najava za njegovu knjigu koja bi se trebala pojaviti „*Islamska zajednica i socijalizam*“. Ono na čemu se bazira ova knjiga jeste analiza načina na koji su predstavljeni Islamska zajednica i socijalizam u historiografiji i publicisti. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i socijalizam, konkretno i opće u njegovo jugoslavenskoj varijanti, u ovome pogledu na pojedina pitanja iz njihova međusobnog odnosa bit će tretirana kroz prizmu sagledavanja historiografskih i publicističkih dostignuća, njihove međusobne komplementarnosti i rezultata ostvarenih u nastojanju da se pojedina pitanja bosanskohercegovačke prošlosti apsolviraju u uvjetima koji su omogućili istraživanje tema koje su raspadom socijalističke Jugoslavije postale trendom. (Duranović, 2021). Osnovicu za razmatranja konstuiisanja i uloge Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u turbulentnim vremenim, a kojima je i ona svjedok i značajan učesnik, jesu i dostupne knjige: Adnan Jahić: *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Denis Bećirović: *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945.-1953.)*, Mustafa Imamović: *Historija Bošnjaka*, Safet Bandović više knjiga o migracijama, te o bošnjačkom antifašizmu.

Najznačajniji periodi za nastanak, ali i sam razvoj Islamske zajednice Bosne i Hercegovine su: period Osmanske vlasti, period Austro-Ugarske, period Kraljevine Jugoslavije i period SFRJ-Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Svaki od navedenih perioda trebao bi se detaljnije istraživati kako bi zaista shvatili suštinski uticaj vladavine različitih vlasti na postojanje Islamske zajednice Bosne i Hercegovine ali i njen odnos prema njima.

4. 1. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Osmanske vlasti

Vjerska služba u Osmanskom carstvu

Kako bi se što bolje i preciznije došlo do jasnih zaključaka o ulozi vjerske službe u Osmanskom carstvu pa tako i u Bosni neophodno je navesti klasifikaciju društva u periodu Osmanske vladavine. U Osmanskom carstvu društvo je bilo podijeljeno u dva sloja:

- Vojna klasa – nju čini vojna administracija, državni službenici i svi oni kojima su sultanskim beratom date vjerske, vojne ili bilo koje druge upravne ovlasti
- Raja – raju čine oni koji su podređeni, njihova glavna uloga je proizvodnja i pružanje podrške vojnoj klasni na način da plaćaju dadžbine.

Uprošteno rečeno vojna klasa predstavlja upravni kadar dok su raja oni koji su izvor prihoda u budžetu države, jer proizvode i plaćaju porez. Da bi neko prešao iz raje u vojnu službu postojala su stroga pravila. Cijela uprava i svjetovna i vjerska obavlja se u ime sultana. Sultani su za svjetovnu upravu davali ovlaštenja velikom veziru a za vjersku, najprije kaziaskeru a potom šujhul-islamu (Lavić, 2015:33).

Vojna klasa je bila organizovana na sljedeći način:

- Sultanov dvor
- Sultanov divan
- Ilmija
- Vojska

Sve ove komponente vojne klase na svim nivoima vlasti bile su dobro infrastrukturno razvijene.

Vjerski upravni aparat –Ilmijja

Ilmijja je predstavljala vjerski upravni aparat i po klasifikaciji Osmanskog društva spada u vojnu klasu. Pripadnici ilmijje mogli su da završe medresu te su njihova područja rada bila sudstvo, obrazovanje, vjerska služba, neki vojni položaji u centralnoj upravi. Ilmijja je organizovana na sljedeći način:

- Ilmijja – službenici koji su zaduženi za obrazovanje i pravosuđe
- Kalemijja – uposlenici vlade koji se nalaze na svim nivoima u državnim kancelarijama

- Sejfija – vojne formacije – vojnici, ljudi sa naoružanjem

Na hijerarhijskoj ljestvici uleme najveći nivo zauzimao je šejhul-islam. Institucija šejhul-islama je uspostavljena 1425. godine u vrijeme Murada II. Prvi šejhu-l-islam u Osmanskom carstvu bio je Mula Šemsudin Fenari, dok je zadnji šejhu-l-islam bio Mehmed Nuri-efendi koji je umro 1927. godine. Tokom trajanja Osmanskog perioda 497 godina bilo je 185 imenovanja šejhova. Ukupan broj šejhova je 129 jer su neki birani više puta. Šejhu-l-islam je imao brojne uloge: imenovanje muderrisa i kadija visokog ranga, bio je vrhovni poglavar reisu-l-ulema te je izdavao fetve. Institucija šejhu-l-islama u njenoj unutrašnjosti je organizovana kao Babi-mešihat ili fetvane. U ejaletima (pokrajinama) što je bila i Bosna muftije su imale svoje organizacije. Te organizacije su predstavljale mešihat i bile su pod upravom centralnog mešihata. Zajedno sa seraskerom (glavni vojni zapovijednik), šejhu-l-islam je bio uključen u vladu.

Podklasu uleme činile su kadije (sudci), imami, mujezini, vjerski službenici, tarikatski šejhovi. Kadije su u svojoj službi imale više sebi podređenih službenika koji su vodili određene resore kao što su: zamjenik (naib), kassam (vojni sudija), muhtesib (računovođa), mimar (graditelj), katib (pisar), sudski policajac (muhzir), prevodilac, imam i sveštenik. Njihova uloga je bila da predvode i prate provođenje naređenja viših organa koji su bili zaduženi da imenuju određene službenike kao što su kadiasker, šejhu-l-islam, veliki vezir, odnosno sam Divan i Sultan (Lavić, 2015:39). Nići slojevi uleme su bili ljudi koji su plaću dobivali iz vakufa ili iz državne blagajne. Imami koji su radili u mesdžidima i džamijama bili su zaduženi za vjerski tivot u tim ustanovama. Pored imama, značajani su bili i muallimi u mektebima te su i oni dobivali plaću za svoj rad. Imami u vojnoj službi također su bili zaduženi za vjerski tivot u onim džematim gdje je služio službu, dobivali su berat od sultana i plaće u visini stepena njegovog obrazovanja, mjesta službe, položaja i sl. Upravni aparat pokrajina bio je klasifikovan u dvije grupe:

- Beglerbeg, sandžakbeg, subaša, čehaja, mutesellim, muhasil, mutesarif, ajan, vojvoda, derdendžija, itd.
- Kadija, muftija, naib, kajmakam, nakibulešraf, muderris, imam, hatib i vaiz

Uloga osmanskih vjerskih službenika u ratnim pohodima

Svi vjerski službenici, naročito imami, šejhovi, muallimi, vaizi ali i ostale službe imale su značajnu ulogu tokom ratnih pohoda Osmanskog carstva. Na svjetskog pozornici

Osmansko carstvo se zadržalo i imalo značajnu ulogu skoro petstotina godina i to je mogla izvesti jedino dobro organizovana, disciplinovana, moralna vojska. Ovakvoj vojsci doprinijelo je djelovanje imamske službe u vojnoj organizaciji. Na stalnoj meti bili su imami, šejhovi, vaizi kada se dogovaralo i odlučivalo o bitnim strategijskim odluka, provočenu reformi, narečenja, mobilizacije u narodu i vojnoj organizaciji. Šejhu-l-islam je u ratnim pohodima slijedio sultana.

Gotovo sve balkanske zemlje našle su se na udaru Turaka – Osmanlija pa tako i Bosna čije je osvajanje trajalo do 1463. godine. 1463. godine sultan Mehmed Fatih je u potpunosti srušio Bosansko kraljevstvo. U vrijeme osvajanja Bosne ona je bila nastanjena Slavenima podijeljenim u tri vjerske skupine. Dolaskom Osmanlija u Bosnu počeo je proces koji pojedini nazivaju „islamizacija“ a u suštini se radi o svojevoljnem prihvatanje islama od pokorenog bosanskog stanovništva. Taj proces trajao je oko 250 godina, a islam su prihvatili većinom bosanski krstjani ali i katolici i pravoslavci. Sam proces prihvatanja islama imao je jači intenzitet tokom prvih 150 godina vladavine Osmanlija. Prihvatanje islama od najvećeg dijela bosanskog stanovništva i asimiliranja islama na tlu Bosne predstavlja najizrazitiju i najznačajniju pojavu i crtu njene moderne historije. Turci-Osmanlije nisu bili samo osvajači nego istovremeno i nosioci jedne nove civilizacije koja se zasnivala na dugoj tradiciji gradskog života na Orijentu. Ta nova civilizacija veoma je uvećala kako materijalne tako i duhovne potrebe bosanskog čovjeka (Imamović, 2003:321).

Islamsko učenje u Bosni se zasniva na učenju hanefijske pravne škole i maturidijskom akaidu. Prema tumačenju hanefijske škole islam je vjera razuma, a njeni postulati se dokazuju općepriznatim i naučno prihvaćenim istinama. Islam je održao stanje ravnoteže (u vrijeme kada se državni bosanski „ideološki stabilizator“ – bogumilstvo počelo topiti i nestajati), a preko posebnog statusa Bosne u Osmanlijskom carstvu zadržala se Bosna i u historijskom nazivu i administrativnoj podjeli (i kao pašaluk i ejalet). Formirao se uticajni i skoro sudbinski neophodan „treći“ svjetonazor, zadržala se tolerancija, koja jedino isijava iz suštine islamskog poimanja društva. Islam je na taj način omogućio historijsko trajanje Bosne i opstanka „dobrih Bošnjana“ (Ibraković, 2008:113-114).

Vjerska organizacija muslimana u Bosni u periodu vladavine Osmanlija nije postojala te se postavljanje vjerskih funkcionera odvijalo preko sporazuma sa Šejhu-l-islamom iz prijestolnice Osmanske imperije Carigrada. U vrijeme Osmanskog carstva, u periodu od 400 godina, nije postojala potreba za zasebnim organizovanjem vjerske zajednice jer je osmanska

država bila islamska. Stoga se govori o konceptu *din ve devla* (vjera i država). Vrhovna vlast pripadala je sultanu koji je imao funkciju halife – vjerskog poglavara svih muslimana. Međutim osmanska država je bila poznata po tome što je njegovala hijerarhiju uleme (ilmija) na čijem čelu je bio šejhu-l-islam, što nije bilo uobičajeno za ranije muslimanske države. Tu su hijerarhiju činili: obredoslovna ulema (imami i hatibi), edukativna ulema (muderisi) te pravna ulema (kadije). Svi oni su primali dekrete za obavljanje svojih funkcija, a unutar svih kategorija postojali su rangovi (Šuško, 2018:171).

4. 2. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Austro-Ugarske

1878. godina ima izuzetan značaj za muslimansko stanovništvo. U ljeto te godine održan je Berlinski kongres zbog revidiranja Sanstefanskog mira. Na Berlinskom kongresu donesen je ugovor a Članom 25 tog ugovora određena je sudbina Bosne i Hercegovine. Član 25 Ugovora Berlinskog kongresa glasi: „Provincija Bosna i Hercegovina će biti okupirana i upravljana od strane Austro-Ugarske. Vlada Austro-Ugarske ne čeli da preuzme upravu Sandžaka Novi Pazar, koji se proteže između Srbije i Crne Gore na jugu a istočno do Mitrovice, te će tu osmanska administracija nastaviti da obavlja svoje dužnosti. Da bi osigurala održavanje novog političkog stanja kao i slobodu i sigurnost komunikacija, Austro-Ugarska ima pravo da drži garnizon i da ima vojne i trgovinske puteve u cijelom ovom dijelu starog Vilajeta Bosna. Vlada Austro-Ugarske i Turske obavezuje se da će se dogоворити o detaljima“ (Karčić, 2018:180). Vjerska organizacija muslimana u periodu Austro-Ugarske dočivjela je značajne promjene. Ulaskom Austro-Ugarskih trupa u Bosnu i Hercegovinu 1878. godine Bošnjaci su suočeni sa jednim novim historijskim iskustvom i izazovom. To je bio prvi slučaj u historiji osmanskog povlačenja iz Srednje Evrope i Balkana da je domaće muslimansko stanovništvo moglo ostati i nastaviti sa svojim načinom života. Austrija je Bošnjacima kao muslimanima osigurala fizički i duhovni opstanak, ali u novom evropskom kulturno-političkom okruženju (Imamović, 2003:322).

Kako bi okupirano stanovništvo prihvatio i pomirilo se sa činjenicom regrutacije i okupacije, austro-ugarska vlast je formiranjem muslimanskog „dušebrižništva“ udovoljila muslimanskim vjerskim potrebama u vojnim trupama kao što su to imali i pravoslavci, katolici i jevreji. Zadovoljavanje muslimanskih vjerskih potreba u vojsci Austro-Ugarske regulisano je naredbom koju je donijela Zemaljska vlada 05. Novembra 1881. godine. Ta naredba predviđala je imenovanje imama za obavljanje vjerski dužnosti, zakletve muslimanski vojnika, ishranu, nošnju i druga pitanja. Broj imama u austro-ugarskoj vojsci iz

godine u godinu je rastao a naročito tokom Prvog svjetskog rata. Sve do 1914. godine bilo je aktivno devet vojnih imama a tokom rata postavljeni su i imami koji su se nalazili u rezervnom sastavu. Pored vojnog muftije i dvojice vojnih imama početkom 1918. godine nalazilo se još 5 vojnih imama koji su pripadali rezervnom sastavu te još 93 vojna imama rezervnog sastava što je ukupno bilo 100 vojnih imama u vojsci Austro-Ugarske. Okupacijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, najviše pitanja voditi će se o njenom suverenitetu. Bosna i Hercegovina je bila u unutrašnjosti okupirana od strane Austro-Ugarske ali je pravno bila pod sultanovim suverenitetom. Na međunarodnom planu Austro-Ugarska je morala uvažavati sultanov suverenitet koji je imao nad Bosnom i Hercegovinom.

Nakon okupacije prekida se jedinstvo religije i društvene egzistencije te se pojavljuje niz problema za bošnjačko muslimansko stanovništvo. Od svih izazova koji su uslijedili jedan od značajnijih je bio priključivanje Bosne Evropi, evropskoj civilizaciji. U ovom periodu priliku da se iskašu, uče, obrazuju se imali su bošnjački intelektualci koji su čudili za znanjem o zapadnoj kulturi ali i da predstave bošnjačku kulturu što bolje i svršishodnije. Ti bošnjački intelektualci veoma energično rade na preporodu svog naroda ali i kulturnom prosvjećivanju putem štampe, različitih društava, biblioteka, književnih djela. Bošnjački intelektualci nastojali su da sačuvaju islamske vrijednosti i bošnjačku tradiciju prihvatanjem evropskog načina života. Formuliran je idejni koncept bošnjačkog duhovnog preporoda: razbudit i učvrstiti u narodu svijest o slavenskoj pripadnosti i potrebi približavanja Zapadu, ali uz očuvanje islamske kulture, kao jedne od bitnih komponenti bošnjačkog narodnog bića. Tako se slavensko porijeklo i jezik, bosanski patriotizam i i islam javljaju kao bitni elementi bošnjačkog nacionalnog samoodređivanja (Imamović, 2003:322).

Ako pogledamo današnju situaciju u Bosni i Hercegovini možemo reći da je Berlinski kongres ipak bio pozitivna stvar za afirmaciju Bosne i Hercegovine i njenu integraciju u Evropu. Možemo također zaključiti da modernizacija Bosne i Hercegovine vuče korijene i prije 1878. godine u sklopu osmanskog Tanzimat. Tanzimat je provođen sa osloncem na islamski referentni okvir. Austrougarski projekt modernizacije vođen je s osloncem na centralnjevropski uzor. Izgrađen je sistem komunikacija, posebno željeznica, započela je industrijalizacija, ubrzana urbanizacija, podignute su mnoge javne zgrade, formirana moderna Islamska zajednica, te modernizirane islamske ustanove. Zbog činjenice da su u svom državno-pravnom okviru imali jedan muslimanski narod – Bošnjake, Austro-Ugari su zakonski priznali islam 1912. godine u Austriji a 1916. godine u Mađarskoj (Karčić, 2018:1871).

Nakon okupacije dolazi do prekida svih državno-pravnih veza sa Carigradom te na taj način bošnjački muslimani ostaju bez svog vrhovnog poglavara. Tokom cijelog procesa nakon okupacije bošnjački muslimani nastojali su održavati vezu sa Istanbulom. Sa druge strane Austro-Ugarska je inicirala prekidanje svih veza sa bivšom imperijom. Bez obzira na njihovo nastojanje da održe veze sa Mešihatom u Carigradu, produživanje tih veza bilo je neostvarivo. Za interes Monarhije odvajanje Muslimana od Carigrada i njihovo vezivanje za Austro-Ugarsku imalo je prvorazredan politički značaj. Zbog toga austrougarska administracija radi na uspostavljanju posebne vjerske administracije bosanskohercegovačkih Muslimana koja bi bila nezavisna od Mešihata u Carigradu. Za tu ideju pridobila je Muslimane bliske režimu nastojeći da joj da vid spontane akcije (Radušić, 2007:195).

Dolazak Austro-Ugarske za muslimanski narod predstavljao je izuzetan izazov naročito jer se radilo o katoličkoj državi. Cijelokupni ţivot bošnjaka muslimana morao se prilagoditi novoj državi i novom okruženju. Muslimani nisu bili upoznati sa ţivotom pod nemuslimanskim upravom: nisu znali hoće li biti prisiljeni da napuste svoju vjeru, nisu znali ni da li je uopće dozvoljeno ţivjeti i služititi kršćanskog cara itd. Ta velika nesigurnost natjerala je veliki broj muslimana u bjekstvo prema osmanskoj državi (Šuško, 2018:172). Nakon Berlinskog ugovora kojim je određena sudbina Bosne, 21. aprila 1879. godine potpisana je Carigradska konvencija koja je zajamčila bosanskim muslimanima pravo da održavaju vjersku vezu sa šejhu-l-islamom u Carigradu te ga ovlastila da može imenovati vjerske službenike muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Jedan dio uleme smatrao je odvajanje Bosne od šejhu-l-islama i sultana te autonomije vjerske zajednice dokazom da muslimani Bosne i Hercegovine mogu sami kontrolisati i obavljati svoje vjerske poslove što nužno ne znači udaljavanje od vjere.

1881. godine Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu započela je intenzivnije odvajanje Muslimana od Carigrada. Već 1882. godine tačnije 22. marta 1882. godine Šejhu-l-islam proglašava sarajevskog muftiju hadži Mustafu Hilmi ef. Omerovića za bosanskog muftiju čime se indirektno priznaje autonomija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Uspostaviti Islamsku zajednicu nije bio lahak potez. Imenovanje sarajevskog muftije za bosanskog muftiju je bilo prvo imenovanje za Bosnu i Hercegovinu, jer su do tada muftije imenovane po gradovima, kako je to danas uobičajeno. Omerović je time ovlašten da rješava sva vjerska i šerijatska pitanja koja se odnose na muslimane Bosne i Hercegovine, da imenuje vjerske službenike i šerijatske sudije, odnosno kadije, te da drži predavanja u Gazi Husrev-begovoj medresi. Na taj je način šejhu-l-islam zapravo dozvolio uspostavljanje Islamske

zajednice (Šuško, 2018:173). Austrugarske vlasti ovime su davale do znanja sultanu da je njegov suverenitet jedino u imenovanju visokih vjerskih službenika ali ne i u pravu na imenovanje kadija čime bi sultan očitovao njegov suverenite u okupiranoj zemlji. Sve ovo dovelo je do zaključka da reisu-l-ulema nije imao nikav uticaj na odluke o imenovanju kadija bez obzira što se i dalje primjenjivalo šerijatsko pravo. Zemaljska vlada je vodila glavnu riječ o imenovanju kadija, njihovim nadležnostima, postavljanju, premještanju i finansiranju. Iza svake kadijine odluke stajao je autoritet Zemaljske vlade. Na ovaj način primjena šerijatskog prava je stavljena u nadležnost Austro-Ugarske i izdvojena iz Islamske zajednice Bosne i Hercegovine.

Austro-Ugarska vlast je stvorila i učvrstila pravni poredak u Bosni i Hercegovini iako ona nije bila demokratska niti absolutistička. Taj pravni poredak bio je temelj relativne ravnopravnosti svih vjerskih zajednica na teritoriji Bosne i Hercegovine. Na ovakav način kao što je već pomenuto ona je stvorila povoljnije uslove opstanka muslimana za razliku od novonastalih balkanskih zemalja (Srbija, Crna Gora, Rumunija, Bugarska, Grčka). Za status bosansko-hercegovačkih muslimana Carigradska konvencija je od izuzetnog značaja. Njome se svim bosanskim građanima garantuje sloboda vjeroispovijesti, dok je bosanskim muslimanima zagarantovano pravo održavanja duhovnih veza sa svojim vjerskim poglavarem (halifom) u liku sultana u Carigradu i pravo spominjanja njegovog imena u molitvama (namazu), posebno na molitvi petkom (džuma-namaz), isticanje osmanske zastave na džamijama gdje je ranije to bio običaj. Tu su još zajamčena prava i slobode ličnosti i imovine, zadržavanje u opticaju osmanskog novca, obaveza austro-ugarskih vlasti da će prikupljene prihode u Bosni i Hercegovini i trošiti u njoj za njen prosperitet i napredak i na kraju pravo austro-ugarskih vlasti da oforme garnizone u Novopazarskom sandžaku (Durmišević, 2015:93).

Za Bošnjake okupacija je imala veliki uticaj na sve segmente njihovog života. Oni su preko četiri vijeka živjeli u islamsko-orientalnoj kulturi i civilizaciji. Da bi se razumio njihov položaj treba se upoznati sa nizom događaja iz historije Bosne i Hercegovine. Bez obzira što su Bošnjaci bili pod sultanovom vlašću oni su Bosnu smatrali svojom domovinom. Veza sa sultanom odavala je pripadnosti jednoj zajedničkoj vjeri islamu. Upravo će islam profilirati bosanske muslimane – Bošnjake kao jednu posebnu zajednicu, etnikum sa kulturno-historijskim tragom islama u sebi. Na ovaj način Bošnjaci će se početi razlikovati od ostalih etničkih grupa koje pripadaju Južnim Slavenima. (Ibraković, 2008),

1878. svjesni svoje pripadnosti islamu i svjesni svog bošnjačko-muslimanskog identiteta muslimani su se odlučili na otpor prema okupaciji od strane austro-ugarskih vlasti bez obzira na sultanov pristanak na okupaciju. Sultanov pristanak oni su smatrali izdajom njih i vjere jer oni odbranu Bosne doživljavaju kao domovinsku i vjersku dužnost. U svim situacijama gdje je Bosna i Hercegovina bila ugrožena bošnjačka ulema je proglašavala džihad-odbranu vjere, domovine i kućnog praga. Bošnjaci još od Karlovačkog mira 1677. godine konstantno žive u ratnom stanju i to postaje dominirajući oblik njihove svijesti obzirom na konstantnu opasnost za njihov vjerski i etnički opstanak. Upravo iz takvog stanja i okruženja Bosne, među Bošnjacima će se razviti svijest o prirodnim granicama Bosne, o njenom teritorijalnom integritetu, ali i o posebnom bošnjačkom identitetu koji ni u jednom trenutku ne želi poništiti i druge identitete koji egzistiraju u Bosni i koji su povezani jednim, zajedničkim jezikom i sviješću o genealoškoj srodnosti i njeno trajanje se temelji na jedinstvu religijskih razlika. Ona je zemlja različitih Božijih objava i s njima povezanih obreda – katoličanstva, pravoslavlja, islama i jevrejstva, koji sačinjavaju njenu vjersku raznolikost kao njeno prirodno stanje (Durmišević, 2015:95). Bosna i Hercegovina će bez obzira na negativno političko iskustvo koje je imala sa susjednim državama ući u XX stoljeće bazirana na mirovorstvu i toleranciji.

Bošnjačko muslimansko stanovništvo insistiralo je na postojanju njihovog vrhovnog poglavara što je rezultiralo postojanjem institucije reisu-l-uleme jedino u Bosni i Hercegovini te se kao takva zadržala i danas. Iz jednog dokumenta datiranog 18. oktobra 1881. godine saznajemo da su ugledni muslimani na čelu sa sarajevskim muftijom Mustafom Hilmi ef. Hadžiomerovićem uputili molbu vlastima da „islamsko stanovništvo Bosne“ dobije sposobnog čovjeka s titulom reisu-l-uleme kao duhovnog poglavara, onako kako su i druge konfesije dobile duhovne poglavare, te da uz njega bude postavljen poseban savjet (medžlis) zadužen za ocjenjivanje sposobnosti naiba (zastupnika), dodjeljivanje kadijskih mjesta i za donošenje odluka o vjerskim pitanjima (Kreševljaković, 1991:186). Sve ovo je išlo u prilog Austro-Ugarskoj koja je uporno na sve načine teljela odvojiti osvojene teritorije od bivše države. Austro-Ugarska je uz to pokrenula inicijativu ne samo da muslimani imaju vrhovnog poglavara nego i da se ulema obrazuje u Bosni i Hercegovini pa je 1887. godine osnovana Šerijatska sudačka škola. Na taj način utemeljena je institucija reisu-l-uleme, vrhovnog vjerskog poglavara u Bosni i Hercegovini. Tom titulom danas ga u svijetu determiniraju jedino Bošnjaci (Šuško, 2018:173).

Carskim dekretom 17. oktobra 1882. godine Mustafa Hilmi ef. Omerović, postavljen je za prvog reisu-l-ulemu Bosne i Hercegovine. Imenovanjem reisu-l-uleme u Bosni i Hercegovini imenovana su i četiri člana Ulema-medžlisa i to četiri kadije: Hasan-ef. Pozderac, Mehmed Nezir-ef. Škaljić, Nuri-ef. Hafizović i Husein-ef. Ibrahimović. Svi vjerski službenici primali su plaću od austrougarske vlade. Reisu-l-ulema je od austrougarskih vlasti ocijenjen lojalnom, privrženom, pouzdanom osobom koju je čak šejhu-l-islam predložio za vjerskog poglavara Bosne i Hercegovine. Šejhu-l-islam je i dalje zahtjevao da se dekreti o imenovanju pošalju u Istanbul na potvrđivanje što Austro-Ugarska nije dozvolila (Šuško, 2018:174). Reis Omerović je izdao nekoliko fetvi i ukazivao na to da muslimani moraju služiti vojsku austrougarske Monarhije te da u tome što se tiče vjere nema nikakve smetnje. Istakao je također da su muslimani dužni poštovati sve zakone nove države u kojoj sada žive, bez obzira što se nalaze u nemuslimanskoj državi sa nemuslimanskim vladarom sve dok je car pravedan i dozvoljava im da normalno obavljaju sve svoje vjerske i druge dužnosti. 1909. godine na snagu stupa „Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifetskih poslova u Bosni i Hercegovini“. Ovim statutom utvrđeno je samo ustrojstvo Islamske vjerske zajednice a temeljilo se na principu samoupravnih izabranih tijela sve od džematskih medžlisa pa do vakufsko-mearifetskog sabora. Statut za autonomiju ostao je na snazi do 1930. godine.

4. 3. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Kraljevine Jugoslavije

Izbjijanjem Velikog rata – Prvog svjetskog rata koji je trajao od 1914. do 1918. godine došlo je do raspada carevina te se Bosna i Hercegovina morala sada prilagoditi novom državnom okviru - južnoslovenskom. Ujedinjenjem Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstvenu državu 1. decembra 1918. godine formirana je prva jugoslovenska država. Prethodno je Srbija nasilno priključila Vojvodinu i ukinula kraljstvo i samostalnost Crnoj Gori. Upravo u tom periodu se nameće i Srpska pravoslavna crkva (SPC) koja ukida autokefalnost i crnogorskoj i makedonskoj pravoslavnoj crkvi. To se i u savremenom dobu XXI stoljeća pojavljuje kao veliki problem jer SPC na tom principu pokušava da održava velikodržavni projekat Velike Srbije. Ideja jugoslavenstva ojačala je tokom Prvog svjetskog rata. Ta ideja proširila se i među bošnjačkim intelektualcima i studentima. Dr. Mehmed Spaho u februaru 1918. godine izjavio je da „muslimanska inteligencija a većim dijelom i široke narodne mase, uviđaju da im je spas u jedinstvu svih Srba, Hrvata i Slovenaca“. Reisu-l-ulema Mehmed Džemaludin Čaušević izjavio je da će

odobriti svaki čin, koji će našem narodu donijeti slobodu“. Na taj način prihvaćen je novi okvir za život Bošnjaka-multietnička Jugoslavija (Karčić, 2018:182).

Na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine tijvjelo je oko 1.380.000 muslimana. Samo očuvanje ali proširenje Islamske zajednice koja je nastala u Austro-Ugarskoj imalo je izuzetan značaj u novonastaloj Jugoslovenskoj državi. Prema Senđermenskom ugovoru koji je nastao 1919. godine nova vlast je bila dužna da imenuje reisu-l-ulemu za cijelu teritoriju Kraljevine Jugoslavije. Kraljevina Jugoslavija izabire za reisu-l-ulemu Džemala ef. Čauševića iz Bosne i Hercegovine. Džemal ef. Čaušević je Srbe i novu vlast dočekao mirno, bez ikakvog otopra prema novom državnom okviru. Nova vlast takvom njegovom postupku nije pridavala neki značaj. Džemal ef. Čaušević bio je vrhovni vjerski poglavar Kraljevine ali je ovlasti imao samo unutar granica same Bosne i Hercegovine. Sva ostala pitanja rješavana su preko Ministarstva vjera sa sjedištem u Beogradu.

U državi Srba, Hrvata i Slovenaca Bošnjaci nisu bili priznati kao narod nego samo kao vjerska manjina te su se nazivali „muslimani“. Ovakav status dodijeljen im je Senđermenskim ugovorom o miru koji je potписан 10. marta 1919. godine. Njime se Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca obavezala da dozvoli primjenu vjerskih običaja u ličnom statusu muslimana, imenuje reis-l-ulemu za cijelo državno područje, pruži zaštitu džamijama, grobljima i drugim vjerskim ustanovama te osigura sve potrebne olakšice vakufima i drugim dobrotvornim ustanovama. Manjinski status Bošnjaka i priznanje samo tri naroda u novoj državi otvorili su brojne pokušaje „nacionalizacije“ Bošnjaka u pravcu prihvatanja srpstva ili hrvatstva (Karčić, 2018:182).

Prva Jugoslavija trajala je 22 godine a čitav period okarakterisan je političkom nestabilnošću što se moglo zaključiti po stalnim smjenama vlade. Početak nastanka Kraljevine Jugoslavije je karakterističan po zlostavljanjima Bošnjaka što se kasnije smirilo i uspostavila se sigurnost. Proces modernizacije tekao je sporijim tempom od onog u austrougarskom periodu. Bošnjački politički predstavnici radili su na tome da očuvaju svoj teritorijalni integritet, šerijatske sudove kao državne organe, uspostave jedinstveno uređenu Islamsku zajednicu ali i na razvoju Bošnjačkog identiteta. Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine garantovan je teritorijalni integritet i šerijatski sudovi. Šerijatski sudovi na cijelom državnom teritoriju su bili zakonski uređeni 1929. godine, Islamska zajednica za cijelu državu

uspostavljena je 1930. godine, povećao se broj Bošnjaka zaposlenih u državnim ustanovama i preduzećima (Karčić, 2018:182).

Autonomija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ukinuta je nakon šestojanuarske diktature kralja Aleksandra KaraČorČevića te je uvedena jedinstvena Islamska zajednica Jugoslavije koja je bila pod nadzorom države. Nastojanja kralja bila su takva da iskoristi islamsku zajednicu te odvoji bosanskohercegovačke Muslimane od Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) koja je bila najjača bošnjačka politička stranka te ih na takav način veće za državu i njenu politiku. Uredbom o privremenoj organizaciji vlasti i poslovima Islamske zajednice Kraljevine Jugoslavije ministar pravde postao je najviša upravna vlast koja je vršila nadzor nad svim organima Islamske zajednice. Sjedište reisu-l-uleme je premješteno iz Sarajeva u Beograd. Kralj je 9. jula 1930. godine ozakonio novi Ustav Islamske vjerske zajednice, po kojem je Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini izgubila autonomiju (Radušić, 2007:196). 1930. godine političari JMO (Jugoslovenska muslimanska organizacija) vraćaju jedan dio autonomije i smjenjuju reisu-l-ulemu te vraćaju sjedište Islamske zajednice iz Beograda u Sarajevo.

Zakon o Islamskoj zajednici iz 1930. godine ukinuo je unutrašnju autonomiju Islamske zajednice, a sporazum Cvetković-Maček potpisani 1939. godine rješavao je pitanja Hrvata preko Bosne i Hercegovine i Bošnjaka poklanjajući im bosanskohercegovačke teritorije. Tako je 1936. godine donesen je Novi ustav Islamske zajednice te je ona organizovana na jugoslavenskom nivou. Pred sam Drugi svjetski rat prva Jugoslavija je zapadala u sve veću krizu. Osnovni problem je predstavljalo neriješeno nacionalno pitanje. Prva Jugoslavija imala je priznata tri naroda i nastojali su da podijele teritoriju Bosne i Hercegovine te ignoriraju nacionalni identitet Bošnjaka. Nastupanjem Drugog svjetskog rata dolazi do nacističke okupacije Jugoslavije te su se Bošnjaci našli između Velike Srbije i Nezavisne države Hrvatske.

4. 4. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u periodu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

Nakon pobjede jugoslavenskih partizana nad nacistima uspostavlja se druga Jugoslavija. I u ovoj socijalističkoj državi Bošnjaci doživljavaju teške trenutke. Međutim u socijalističkoj Jugoslaviji Bošnjaci su priznati kao narod, ali pod nacionalnim imenom Muslimani. Teritorija Bosne i Hercegovine je priznata u onim granicama koje su utvrđene

Berlinskim kongresom 1878. godine, nastavila se modernizacija države te je poboljšan društveni status Bošnjaka. Nakon 1970. godine počinje obnova džamija, otvaraju se islamske obrazovne institucije, islamske izdavačke djelatnosti.

Sama organizacija Islamske zajednice u socijalističkoj Jugoslaviji temeljila se na ustavu Islamske vjerske zajednice a donio ga je 27.8.1947. godine Vrhovni vakufska sabor u Sarajevu. Glavni organizacijski organi ove Islamske zajednice bili su Vrhovni vakufska sabor i Vrhovno islamsko starještvo sa reisu-l-ulemom na čelu. U sistemu ove Islamske zajednice bile su Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Makedonija. Unutar ovih država postojale su Vakufske direkcije i Ulema međtliji. Ovakva Islamska zajednica bila je jedinstvena sve do raspada Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Islamska zajednica na prostoru Južnih Slavena u svojoj modernoj historiji u smislu organizacije slijedila je načelo poklapanja jurisdikcije vjerskih vlasti sa državnim teritorijem. Nadležnost državne vlasti je priznavana i vrlo često vjerskim argumentima osnaživana. Karakteristično je da je Islamska zajednica bila jedina vjerska zajednica na južnoslavenskom prostoru koja je njegovala vlastitu shemu vjerske organizacije i jurisdikcije. Sa takvom generalnom orijentacijom (Ustav Islamske zajednice 1990.) ušla je u krizno razdoblje kada se odlučivalo o sudbini Jugoslavije (Radušić, 2007:197).

Najoptimalnije rješenje za Jugoslaviju, ali i njene narode bila je konfederacija ili labava federacija. Za takve ideje zalagala se Islamska zajednica sve dok nije bilo očito da od ujedinjene Jugoslavije ne može biti ništa. Vjerska zajednica muslimana insistirala je na tome da se stvore demokratske jugoslovenske državno-političke zajednice unutar kojih bi muslimani mogli normalno funkcionisati te da muslimani dobiju ravnopravniji status kao i ostali narodi. Sva ova mišljenja su preovladavala do momenta kada je raspad Jugoslavije bio očit te je i izbor za reisu-l-ulemu donio podijeljena mišljena između kandidata za vrhovnog poglavara. Prilikom izbora reisu-l-uleme svaki od četvorice kandidata je u svom programskom opredjeljenju video jugoslovensku zajednicu kao najbolje rješenje za muslimane. Kandidati su smatrali ukoliko bi došlo do disolucije jugoslovenske države Islamska zajednica Jugoslavije treba i mora da ostane jedinstvena, navodeći kao argument organizaciju Katoličke crkve. Možda jugoslovensko opredjeljenje Islamske zajednice ilustrira i činjenica da je novoizabrani reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski bio prvi poglavavar Islamske zajednice Jugoslavije porijeklom izvan Bosne i Hercegovine. U ovo vrijeme pojavila se i opcija izlaska islamske zajednice iz jugoslovenskih okvira i njenog angažiranja i organiziranja na balkanskom ili pak širem nivou. Za ovaku koncepciju najviše se zalagao budući resu-l-

ulema Selimoski (Radušić, 2007:199). Sve ovo dovelo je do stvaranja Saveza islamskih zajednica istočne Evrope (Jugoslavija, Albanija, Bugarska, Rumunija, Poljska, Čehoslovačka i Bjelorusija a generalni sekretar ove zajednice bio je Jakub ef. Selimoski koji je izabran na mandat od 4 godine.

Ponašanje Islamske zajednice u pogledu raspada ili opstanka Jugoslavije bilo je odraz dešavanja unutar same Jugoslavije. Ključni trenuci bili su otcjepljenje Slovenije i Hrvatske 28. juna 1991. godine. Islamska zajednica u tim trenucima prebacuje ovlasti sa Rijaseta Islamske zajednice Jugoslavije na Mešihat Islamske zajednice Bosne i Hercegovine. Predsjednik Mešihata Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Salih ef. Čolaković izjavljuje: „Mešihat se nada da će proces političkog osamostaljenja i međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine biti uskoro završen“. Mešihat je svoje djelovanje u pravcu postizanja bosanskohercegovačke samostalnosti pojačao uoči referendumu o nezavisnosti Bosne i Hercegovine pozivajući: „sve Muslimane, kao i inovjerne da izađu na referendum i daju svoj glas za bosansku suverenost i samostalnost.“ Karakteristiku ovog perioda predstavljaju sve češći istupi vrha Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u ime naroda, a ne u ime planova vjerske zajednice (Radušić, 2007:200).

Islamska zajednica Jugoslavije imala je dosta značaja u homogeniziranju svojih vjernika što možemo zaključiti iz muslimanskog jedinstva i snage na Ajvatovici 1991. godine ali i dženaze Bošnjacima Foće koji su ubijeni tokom Drugog svjetskog rata. Sve ove aktivnosti vođene su sa jedinom politički značajnom bošnjačkom strankom Strankom demokratske akcije. Povezanost vodeće muslimanske političke stranke sa vjerskom zajednicom muslimana postala je jedna vrsta tradicije. Od početka jugoslovenske krize Bošnjaci su se zalagali za opstanak na principima ravnopravnosti naroda. Uvidjevši da je to nemoguće odlučili su se za nezavisnost.

Reorganizacija institucija Islamske zajednice prilikom prelaska sa jugoslavenskog okvira na bosanskohercegovački okvir odvijala se relativno sporo. Sam proces reorganizacije završen je održavanjem Obnoviteljskog sabora Islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine 28. aprila 1993. godine kada je donijeta Ustavna odluka Islamske zajednice. Ova Islamska zajednica uspostavljena je na temeljima iz 1909. godine a za reisu-l-ulemu je izabran Mustafa ef. Ceric. Sve to doprinijelo je afirmaciji Bosne i Hercegovine kao države i njenom međunarodnom priznanju. Ustavnom odlukom 1993. godine **izdefinirana** je Islamska zajednica i **šta obuhvata:** *Islamska zajednica u R BiH je jedinstvena i samostalna vjerska*

zajednica kojoj pripadaju svi muslimani u R BiH, kao i svi bosanski muslimani privremeno ili stalno nastanjeni u inostranstvu. Islamska zajednica djeluje na osnovu Kur'ana, sunneta i iz njih izvedenih propisa, Ustavne odluke IZ R BiH, kao i državnog Ustava i odgovarajućih zakona. Članovi IZ slobodno isповijedaju i uče svoju vjeru, slobodno vrše vjerske obrede i poslove. IZ R BiH samostalno uređuje svoje vjerske, vjersko-prosvjetne, vakufske, administrativne i druge poslove (Ustavna odluka Islamske zajednice, 1993:čl.1.).

Definisani su su njeni **ciljevi**: *Cilj IZ je da razvija svijest među muslimanima, organizuje vršenje vjerskili obreda (ibadet) i drugih vidova ispoljavanja vjerskih osjećanja* (Ustavna odluka Islamske zajednice, 1993:čl.2.); njeni **načela**: *U svom radu IZ se pridržava načela: -javnosti, izbornosti, ograničenja mandata, odgovornosti i smjenjivosti organa i funkcionera* (Ustavna odluka Islamske zajednice, 1993:čl.3.); koja su **prava i obaveze vjernika; vjerski obredi, džamije, mektebi, tekije.**

Prva izmjena Ustavne odluke Islamske zajednice iz 1993., dogodila se 1997. godine kada je došlo do izmjene čl.1. i 2.: Islamska zajednica definira se “kao jedna i jedinstvena zajednica muslimana”, a njezin “sastavni dio su mešihat Islamske zajednice Sandžaka, Hrvatske i Slovenije, te se Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini smatra neodvojivim dijelom ummeta” (Medžlis Islamske zajednica Travnik, Ustavna odluka...2016). U aprilu 2014. godine donešen je Ustav Islamske zajednice: Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na sjednici održanoj 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine donio je Ustav Islamske zajednice (Medžlis Islamske zajednica Travnik, Ustavna odluka...2016). Danas je Bosna i Hercegovina na putu integracije u NATO i Evropsku uniju, što Bošnjaci i Islamska zajednica u potpunosti podržavaju. Historijsko iskustvo ih uči da je malim narodima potreban okvir multietničkih zajednica. Tom iskustvu su doprinijeli Berlinski kongres i uspostavljanje jugoslovenske države (Karčić, 2018:184).

5. PRVI DEOMOKRATSKI IZBORI, AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU I STANJE OBNOVE I POVRATKA I FUNKCIONIRANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U NOVIM USLOVIMA, ODNOS ZAJEDNICA-DRŽAVA

5. 1. Prvi demokratski izbori

Prvi demokratski izbori održani 1990. godine i u Bosni i Hercegovini su donijeli silazak sa vlasti komunista i formiranje koalicije nacionalnih stranaka što je izazvalo u multietničkoj sredini brojne probleme funkcionisanja. Put samostalnosti Slovenije i Hrvatske mogao se pratiti samo kao izlazak na referendum u sve izglednijoj disoluciji SFRJ. Zadnja sjednica Skupštine SRBiH održana je 24. i 25. januara 1992. godine kada se raspravljalo o referendumu. Bosna i Hercegovina je 18. decembra 1991. godine zatražila priznanje neovisnosti od Evropske zajednice. Srbi su bili protiv referenduma, a Hrvati su počeli da osnivaju svoje zajednice. U to vrijeme osnovana je HZHB (Hrvatska zajednica Herceg-Bosna) sa Matom Bobanom na čelu te je određeno da njihove interese zastupa Franjo Tučman. Nakon sporazuma o prekidu vatre između JNA i hrvatskih pripadnika te dolaska UNPROFOR-a da čuva mir, Hrvati su se uključili u rješavanje krize u Bosni i Hercegovini. Referendum je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine. Nešto manje od dvije trećine (62,68%) stanovnika SR BiH, uglavnom Muslimana i Hrvata, izjasnilo se za neovisnost i samostalnost države (Boras, 2006:119-120). Hrvati i Bošnjaci su potpisali referendum, Bosna i Hercegovina je dobila priznanje svoje neovisnosti. Prvi dan referenduma donio je prve ljudske štete i sve je vodilo ka agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

5. 2. Agresija na Bosnu i Hercegovinu i Islamska zajednica

Agresija na Bosnu i Hercegovinu je bila sinhronizirana i njen glavni udar je bio na Istočnu Bosnu uz otvaranje frontova na svim dijelovima teritorije i okruživanjem velikih gradova poput Sarajeva. Brutalnost agresije se ogledala kroz ubijanja i protjerivanja stanovništva po unaprijed određenom obrascu, osnivanje koncentracionih logora, ubijanje elite u bošnjačkom narodu, te uništavanje svih tradicionalnih obilježja Bošnjaka posebno onih koja su vezana za islam.

Islamska zajednica u periodu agresije prolazila je izuzetno teške trenutke. Djelovanje njenih autoriteta i administracije temeljilo se principima mira. Rat u Bosni i Hercegovini nije

bio ćelja muslimana. Napadna su muslimanska mjesata, granatirane đamije i drugi vjerski objekti. Agresija je muslimansko stanovništo zatekla nespremno. Govori i hutbe koje su održavali vjerski službenici Islamske zajednice bili su upozorenja i pozivi muslimanima na oprez ali sve u cilju održavanja mira. Dokumenti u arhivu Rijaseta, kao i natpisi u zvaničnim glasilima Islamske zajednice, imaju jasno prepoznatljiv miroljubiv i upozoravajući sadržaj preporuka muslimanskoj populaciji. (Smajlović, 2005:329). Širom Bosne i Hercegovine muslimani su svaki dan slušali nove informacije o ubistvima, napadima, zlostavljanjima islamskih vrijednosti graničnih područja. Muslimani koji su služili vojski Jugoslovenske armije ubijani su pod velom tajni i to se sve češće dešavalo. Ovu kompleksnu situaciju dodatno su pogoršali napadi na muslimanske kuće ali i vjerske objekte Islamske zajednice. Zabilježena su brojna oštećenja vjerski objekata: đamije u Prnjavoru u novembru 1991. godine, a potom, Osman-pašine đamije i Careve đamije u Trebinju, đamija u Banjaluci, Arnaudije, Ferhadije i drugih, a također i đamija u Derventi, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskom Brodu kao i stara đamija Alije Đerzeleza u Gerzovu kod Šipova. Također, dana 26. februara 1992. godine, baćena je bomba na Ferhat-pašino turbe u Banjaluci.

Pomenuta ubistva muslimanskih pripadnika te uništavanje vjerske imovine Islamske zajednice autoritetima Islamske zajednice su nametnula odgovornost da informišu muslimane te da zaštite imovinu Islamske zajednice. Svi dokumenti iz arhiva Rijaseta daju nam potvrdu o upozorenjima Islamske zajednice na opasnost od rata te pozivima muslimana na strpljenje. U svojim javnim nastupima vjerski autoriteti nastojali su pokazati razumijevanje društvenih tokova. Organi Islamske zajednice su na različitim svojim nivoima ukazivali na potrebu razboritosti prema okolnostima. Kako bi afirmirali svoj stav autoriteti Islamske zajednice učestvovali bi na manifestacijama koje su propagirale mir. Dana 26. marta 1992. godine u molitvi za mir u Bosanskom Brodu učestvovao je Salih ef. Čolaković, predsjednik Mešihata Bosne i Hercegovine, zajedno sa Vinkom Puljićem, nadbiskupom vrhbosanskim i Vasilijem Kačavendom, vladikom zvorničko-tuzlanskog područja (Smajlović, 2005:330, Informacija, P., br. 518., str. 11.) Ove aktivnosti Islamskih autoriteta nisu imale javni publicitet naročito se to ogledalo u državnim medijima te nisu imale značajnijeg uticaja na Arkanove jedinice kada su napale Bijeljinu i Zvornik. Tim povodom reisu-l-ulema uputio je patrijarhu Pavlu aple za njegov veći doprinos sprječavanja zločina.

Stradanja su svaki dan bila intenzivnija. Kako bi se zaustavio rat reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski boravio je u Vatikanu, Zagrebu, Beču, Bosanskom Brodu, Derventi, Doboju. Predstavnike vjerskih zajednica primio je i predsjednik Alija Izetbegović: Islamsku zajednicu

je predstavljao Muharem ef. Omerdić i zatražio od organa vlasti da oslobodi zatočene muslimane u logorima, među kojima su i službenici Islamske zajednice, imami. Sastanku su prisustvovali mns. Vinko Puljić, nadbiskup, gosp., Dušan Jovanović, protonamjesnik i gosp. Ivica Čerešnješ (Smajlović, 2005: 334 - Informacija, P., br. 521/7). Dana 6. novembra 1992. godine, vjerski poglavari muslimana i katolika su uputili apel za međusobno povjerenje i toleranciju. (Smajlović, 2005:334 - Dokument, P., br. 531-2/2). U sastavu jedinica odbrane Bosne i Hercegovine muslimani su ispoljavali privrženost islamskoj tradiciji. U svojim domovima pri polasku učili su dove, nosili su hamaljlike, tespihe te druge muslimanske simbole. Na pasivnost Islamske zajednice u odnosu na ratna dešavanja ukazala je preporuka za učenje „Dove za domovinu“ Vjersko-prosvjetne službe imama. Stradanja imama ukazala su na potrebu konkretnijeg djelovanja administracije i autoriteta Islamske zajednice. U oktobru 1992. godine ubijeno je 16 imama a nestalo 42 te je tokom 1992/93. na prostoru Bosne i Hercegovine uništeno i porušeno 613 vjerskih objekata. (Omerdić, 1999).

Pasivnost Islamske zajednice, odsustvo reisu-l-uleme Jakuba ef. Selimoskog i izmještanje Mešihata iz Sarajeva u Zenicu zahtjevalo je restituciju Islamske zajednice. 28. aprila 1993. godine započela je restitucija Islamske zajednice kada je zvanično sa radom počeo Obnoviteljski sabor. Za predsjednika sabora izabran je dr. Jusuf Čiga. Potrebu reorganizacije Islamske zajednice istakli su organi i institucije Islamske zajednice ali i nacionalne institucije Bošnjaka. Za naibu reisa izabran je Mustafa ef. Cerić a za zamjenika hfz. Ismet ef. Spahić. Uspostavom kadrovske rješenja i definisanjem rukovodstva Islamske zajednice definirala se uloga Islamske zajednice i njena briga o muslimanima, imovini ali i podršci odbrambenim snagama Bosne i Hercegovine. Na zasjedanju Obnoviteljskog sabora definisana je struktura Islamske zajednice 20. oktobra 1993. godine te je usvojen prijedlog za imenovanje muftija. Na toj sjednici došla je informacija o novim zločinima na području banjalučkog muftiluka i muftije Ibrahima ef. Halilovića te o rušenju 198 džamija. U tim trenucima Islamska zajednica je snažno osudila takve događaje dajući na taj način snažnu poruku o stavovima Islamske zajednice. Stabilizacijom strukture muslimani su dobili oslonac u ostvarivanju svojih prava. 29-30. januara 1994. godine reis Cerić je održao konstitutirajuću sjednicu.

Obnoviteljski sabor je u julu 1994. godine donio odluku da proširi broj svojih sabornika na prostor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Sa brojnim aktivnostima službe Islamske zajednice trebale su pružiti informacije o ratnim događanjima muslimanima u Bosni i Hercegovini i svijetu. Reisu-l-ulema šalje pismo učesnicima Šenevske konvencije,

Konferenciji islamskih zemalja o ratu u Bosni i Hercegovini. Na manifestaciji Međureligijska molitva i dijalog o miru u BiH sudjeluju Alija Izetbegović, Ejub Ganić, reis Cerić, nadbiskup Vinko Puljić, papski nuncij i drugi. Reis je od strane međunarodne zajednice i nosioca vlasti dobio podršku i pomoć za putovanje u druge zemlje.

Teška iskušenja rata trpili su građani Bosne i Hercegovine a naročito okolina Sarajeva, Srebrenica, Gorađe. Kako bi što bolje sagledao situaciju u kojoj se nalaze muslimani i njihovo stanje reis Cerić je obilazio džematima u kojima su imami provodili vjerske dužnosti. Iako vidno oštećena, Begova džamija je 30. avgusta 1993. godine bila mjesto u kojem su se muslimani okupili da bi proučili mevlud. Kako se u takvim okolnostima dogodilo okupljanje muslimana u centralnoj džamiji u Sarajevu, širom BiH su organizirani mevludske programi sa brojnim prisustvom muslimana. (Smajlović, 2005:338, Informacija, P., br. 550- 1/5) U ratnim uslovima muslimani su pokazali zadovoljstvo zbog ovakvog pristupa Islamske zajednice. Reisu-l-ulema je također upućivao pisama papi Vojtili da se angađuje oko zaustavljanja zločina koje vrši HVO u Hercegovini. Islamska zajednica je činila sve da se u ovim okolnostima životi učine nekako podnošljivim. U Saudijskoj Arabiji reis Cerić je potpisao protokol o obavljanju hadža za 1994. godinu. Uslijedila je inicijativa za uređenje mezara šehida te je donešena fetva za dženazu u odsutnosti umrlog.

Odvijanje obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini je najznačajnija uloga koju je imala Islamska zajednica. Odgojno-obrazovni proces u glavnom gradu tekao je kontinuirano. Sabor IZ razmatrao je i stanje u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine. Tim povod sastali su se sa predstavnicima državnih vlasti te je uvedena vjeronauka u školski sistem Bosne i Hercegovine. U službenom posjetu Zagrebu reis Cerić je izjavio da Islamska zajednica dijeli sudbinu svog naroda. Stav odgovornih u Islamskoj zajednici definiralo je prisutvo imama u džematima te odlazak u slobodna područja. U sklopu reorganizacije Rijaset je zatražio da se svi imami jave organima Islamske zajednice zbog ažuriranja kadrovske evidencije.

Reisu-l-ulema je 1994. godine proveo brojne aktivnosti s ciljem završetka rata, posjetio je Državnu komisiju za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima Muftiluka tuzlanskog te se susreo sa organima vlasti i vojskom. Izadana je i fetva o hanefijskom načinu obavljanja vjerskih propisa u vjerskim objektima Bosne i Hercegovine. Uputio je pismo i moskovskom patrijarhu Alekseju i tražio susret sa njim na aerodromu u Sarajevu, ali je naveo da susreta nema dok patrijarh ne osudi zločine počinjene nad Bošnjacima. Primio je kardinala Kuharića, te boravio u Londonu po pozivu kršćanskih vođa kako bi se uspostavila što bolja

vjerska saradnja. Rijaset je uputio apel UN-u za oslobođanje zatočenika u logorima a samim tim je saznao koji imami su u logorima.

5. 3. Stanje obnove i povratka

Polazne pozicije svih mirovnih planova za Bosnu i Hercegovinu zasnivale su se, gotovo isključivo, na uvađavanju pozicija konstitutivnih naroda. Time je, suprotno demokratskim principima za koje se nominalno zalažu i koje primjenjuju u svojim zemljama, prednost data nacionalnom, a zanemaren je građanski demokratski princip (Trnka, 2009:45-71). Nakon „ratnih“ mirovnih planova, koji su uglavnom odbacivani od strane srpskih predstavnika, nastaje Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini - Daytonski mirovni sporazum. Svi nadležni subjekti Međunarodne zajednice, lideri iz Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja bili su uključeni u završne pregovore u Daytonu. Ovim se potvrđuje interes svih strana da se sukobi riješe. Akcenat je bio na strateškim, ekonomskim, političkim, vojnim ali i nekim drugim interesima. Sporazum je u osnovi trebao riješiti dva pitanja: zaustavljanje rata i dugoročniju stabilizaciju prilika u Bosni i Hercegovini. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini parafiran je u Daytonu 21. novembra 1995. a potписан u Parizu 14. decembra 1995. godine. Aneks 4. ovog sporazuma je Ustav Bosne i Hercegovine. Ustav Bosne i Hercegovine je jedan od najkomplikovanijih ustavnih dokumenata koji je odobrila Međunarodna zajednica.

Obnova i povratak regulisan je aneksom 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini: „Sve izbjeglice i prognanici imaju pravo slobodno se vratiti u svoje domove. Imaju pravo na povrat imovine koje su lišeni tijekom neprijateljstava od 1991. godine i na naknadu imovine koja se ne može vratiti. Što raniji povratak izbjeglica i prognanika vaćan je cilj rješavanja sukoba u Bosni i Hercegovini. Strane potvrđuju da će prihvati povratak osoba koje su napustile njihov teritorij, uključujući i one koje su dobine privremenu zaštitu trećih zemalja.“(Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 1995). Primjena dejtonskog sporazuma ukazala je na sve njegove nedostatke. Od svega uspješno je provedena vojna komponenta, odnosno zaustavljanje rata. Civilni dio primjene, naročito u početku, ne bi mogao funkcionisati bez jake vanjske podrške. Ona je bila prisutna u oba segmenta ustavnog sistema – u ostvarivanju ljudskih sloboda i prava i u funkcionisanju glomazne i neefikasne strukture javne vlasti (Trnka, 2009:45-71).

Rat u Bosni i Hercegovini je najmasovnije i najgrublje kršenje ljudski prava i sloboda. Sistem zaštite ljudskih prava uz međunarodnu podršku nije odgovorio na sanaciju ratnih posljedica, genocida i etničkog čišćenja. Zvanična procjena je da je oko dva miliona osoba prognano. Različiti oblici diskriminacije prisutni su u cijeloj zemlji naročito na vjerskoj, nacionalnoj i političkoj osnovi. Veliki broj vjerskih objekata obnovljen je uz pomoć Međunarodne zajednice, mnogih ambasadora zapadnih i islamskih zemalja.

5. 4. FUNKCIJONISANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U NOVIM USLOVIMA, ODNOS DRŽAVA-ZAJEDNICA

Bosna i Hercegovina je 2006. godine potpisala Temeljni ugovor sa Katoličkom crkvom a nakon toga 2007. godine i sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Na potpisivanje ugovora Islamske zajednice sa državom još uvijek se čeka. Inicijativu za potpisivanje sličnog ugovora Islamska zajednica je dostavila Predsjedništvu Bosne i Hercegovine 2009. godine. Prema Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih objekata koji je donešen 2004. godine „pitanja od zajedničkog interesa za Bosnu i Hercegovinu neku ili više crkava i vjerskih zajednica mogu se uređivati sporazumom koji zaključuje Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara, vlade entiteta i crkva, odnosno vjerska zajednica“ (Član 15. Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih objekata). Ovim modelom je omogućeno odvajanje političkog i religijskog autoriteta ali i međusobna saradnja za ostvarivanje opšteg dobra.

Sa nepotrebnim zakašnjenje Islamska zajednica je predala inicijativu Predsjedništvu Bosne i Hercegovine. U te svrhe Komisija Rijaseta Islamske zajednice i Mješoviti tim Vijeća ministara Bosne i Hercegovine skoro dvije godine su proveli pripremajući prijedlog ugovora. Ovaj prijedlog pratio je sadržaj ugovora Katoličke crkve i Srpskog pravoslavnog centra sa izmjenama koje su u skladu sa islamskim propisima. Vijeće ministara ovaj prijedlog usvojilo je u septembru 2015. godine te je dostavljen Predsjedništvu. Ugovor još nije usvojen. Predsjedavajući predsjedništva BiH Bakir Izetbegović je u aprilu 2018. godine predložio stavljanje prijedloga na dnevni red pod nazivom „Prihvatanje Osnovnog ugovora između Bosne i Hercegovine i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini“. Druga dva člana Predsjedništva Mladen Ivanić i Dragan Čović su glasali za njeno skidanje sa dnevnog reda, te je Predsjedništvo nikada nije stavilo na dnevni red a time i razmatranje o usvajanju ugovora.

Ovakav odnos prema Islamskoj zajednici je diskriminirajući obzirom da je Islamska zajednica Bosne i Hercegovine ispoštovala sve procedure, tražene konsultacije i izmjene.

6. MEĐUNARODNE AKTIVNOSTI, ISTRATJVANJE ANALIZE SADRŽAJA I DJELOVANJA POJEDINACA I ORGANA

Empirijski dio ovog rada bazira se na analizi sadržaja obavljenog intervjuja. Izuzetno značajan broj uticajnih članova Islamske zajednice učestvovali su u afirmaciji Bosne i Hercegovine od njenih početaka pa sve do danas. Posljednja dva desetljeća isplela su u životu muslimana Bošnjaka i države Bosne i Hercegovine veoma zgušnutu mrežu sudbonosnih historijskih događaja koji su pred Islamsku zajednicu postavili složene zahtjeve i tražili odlučne iskorake. To je vrijeme nezapamćene destrukcije i borbe za fizički opstanak, suštinske transformacije i tranzicije, obnove i afirmacije, slobode i neograničene kreativnosti (Kadribegović i sar., 2012).

6. 1. Analiza intervjuja

Uzorak

Analiza intervjua u ovom istraživanju bazirala se na uzorak od tri intervjua. Kriterij ciljanog uzorka temelji se na pogledima, mišljenjima, iskustvima, radovima i znanjima ispitanika u periodima značajnim za međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine. Ispitanici ovog intervjua su uticajni i ugledni, sadašnji ili bivši zaposlenici Islamske zajednice.

Tabela br. 1. Učesnici intervjeta - uzorak

Učesnici	Trenutno zanimanje	Aktivnosti
Nezim Halilović Muderris	Penzioner	Glavni imam Medžlisa IZ-e Konjic, ratni komandant 4. Muslimanske slavne brigade, član Parlamenta Bosne i Hercegovine, direktor Vakufske direkcije u Sarajevu i rukovodilac Ureda za hadž i umru.
Dr. Dževada Šuško	Šefica Odjela za zapadni svijet pri Upravi za vanjske poslove i dijasporu Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini	Direktorica Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, docentica za međunarodne odnose, doktorska disertacija na temu: " <i>Pojam lojalnosti: Reakcija Bošnjaka na Austro-Ugarsku imperiju (1878-1914)</i> ", angažirana u projekte Međureligijskog vijeća Bosne i Hercegovine
prof.dr.hfz. Halil Mehtić	dekan Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici	1990. - predsjednika Ilmije, udruženja vjerskih službenika Jugoslavije i član Vrhovnog Sabora Islamske zajednice za bivšu SFRJ. Od 1993. do 1997. - muftija zenički, 1993. - jedan od osnivača IPA. 1992. objavljuje knjižicu <i>Uputa muslimanskom borcu</i> , Predavač u ulozi muftije zeničkog na konferenciji 1993. na temu „ <i>Silovanje žena kao ratni zločin</i> “- „ <i>Stav islama o silovanim ženama</i> “.

Instrumenti intervja

Sva tri intervjeta provočena su uz saglasnost ispitanika i snimanjem razgovora. Razgovor se vodio kroz 8 otvorenih pitanja (prilog br.1.) Pitanja su se bazirala na promjenu uloge Islamske zajednice u odnosu na dissoluciju SFRJ, prve demokratske izbore, period nakon socijalizma, Islamska zajednica i kreiranje spoljnje i unutrašnje politike Bosne i Hercegovine, spremnost Islamske zajednice za referendum i samostalnost Bosne i Hercegovine obzirom na „jugoslovenski tip“, organizacije, značajne aktivnosti Islamske zajednice kao vid pomoći rukovodstvu zemlje u afirmaciji ali i širenju istine o agresiji i počinjenim zločinima na teritoriji Bosne i Hercegovine, međunarodne aktivnosti za međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine, inicijativu Islamske zajednice za prestanak rata i potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, saniranje štete i obnova vjerskih objekata, povratak stanovništva, ulogu Islamske zajednice u prisutnosti istine o stradanjima stanovništva Bosne i Hercegovine u svijetu, ulogu kadrova Islamske zajednice u vlasti i diplomatiji kao atak na sekularnu državu, terorizam i stereotipovi o islamu, aktivnosti Islamske zajednice u afirmaciji Bosne i Hercegovine kao države obzirom da jedino IZ od svih religija nema potpisani ugovor sa državom, ulogu Islamske zajednice u pomoći izbjeglicama, povratku i širenju istine o agresiji.

Analitički postupak

Intervuji su analizirani otvorenim kodiranjem u svrhu zabilježavanja semantičke podudarnosti kao i lakšeg uspoređivanja odgovora među različitim ispitanicima ali i profiliranje ključnih okvira uloge Islamske zajednice u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine.

Tabela 2. Kodovi intervjuja

Opšti faktori	Vanjski faktori	Unutrašnji faktori
1. Multikulturalnost	1. Disolucija SFRJ	1. „Jugoslavenski oblik organizacije“
	2. Prvi izbori	2. Disolucija IZ
	3. Referendum	3. Ustavna odluka IZ – 1993.
	4. Politika	4. Izbor i uloga reisu-l-uleme
	5. Agresija	5. Izmjena ustava IZ
	6. MeĆunarodna zajednica	6. MeĆunarodne aktivnosti
	7. Dejton	7. Terorizam i stereotipovi
	8. Obnova i povratak	8. Ugovor sa državom
	9. Državna služba	9. Povratak i izbjeglice
		10. Širenje istine o zločinima

Opšti faktori

Od opštih faktoria za Ulogu Islamske zajednice u meĆunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine u intervjima provlači se multikulturalnost. Multikulturalnost je bila i ostala glavno obiljeće Bosne i Hercegovine. Islamska zajednica kao i druge vjerske zajednice je imala je uticaja na postupke graĆana Bosne i Hercegovine na početku i tokom rata.

Vanjski faktori

Od vanjskih faktora za Ulogu Islamske zajednice u meĆunarodnoj afirmaciju Bosne i Hercegovine u intervjuu su znaćajni: disolucija SFRJ, prvi izbori, referendum, politika, agresija, zločini, meĆunarodna zajednica, Dejton, obnova i povratak, te državna služba.

Disolucija SFRJ, prvi izbori i referendum za nezavisnost neki su od naznaćajnijih faktora za afirmaciju Bosne i Hercegovine kao države. Nakon što su Slovenija i Hrvatska postale nezavisne sve je vodilo neminovnom raspadu SFRJ. Bosna i Hercegovina je također išla ka tome da postane demokratska, nezavisna, suverena, meĆunarodno priznata država. Disolucija SFRJ vodila je neizbjegnom ratu u Bosni i Hercegovini – „Jugoslaviji u malom“:

„Disolucija SFR Jugoslavije i sticanje nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine su bili krupni događaji nakon kojih je uslijedila Oružana agresija Krne Jugoslavije, a potom i Republike Hrvatske

*sa ciljem stvaranja Velike Srbije i Crne Gore i Velike Hrvatske, u periodu 1992. - 1995. godina.“
(Nezim Halilovid Muderris)*

Sa druge strane svi ovi faktori mogu se posmatrati kao prelazak iz socijalizma u demokratski poredak što se dešavalo sa državama Istočne Evrope ali i Jugoslavije:

„Nakon višedecenijskog sistema socijalizma uvodi se postepeno u sve države istočne Evrope kao i Jugoslavije demokratski poredak. To je slučaj sa BiH kao i sa drugim državama bivšeg Sovjetskog saveza. Sastavni dio demokratije je otvaranje granica i društva, te uvođenje liberalnog ekonomskog i političkog sistema. U to spadaju i ljudska prava.“ (Dr. Dževada Šuško)

Disolucija SFRJ predstavljala je naziranje nove epohe za bosanskohercegovačko stanovništvo ali i odškrinuta vrata agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Veliki značaj u rasplamsavanju rata ali i nacionalističke propagande imale su vjerske zajednice:

„Disolucija Jugoslavije označila je jednu novu epohu naroda koji su živjeli u njoj i to, na žalost, krvavu epohu, posebno za bosanskohercegovačke narode... U svemu tome kao i tokom rata skoro najvažniju ulogu imale su crkve, i pravoslavna i katolička koje su oficijelno blagosiljale zločine i sve što su radile njihove vojske. Tokom rata, boravedi jedne prilike u Mostaru, mostarski muftija, Sejid ef. Smajkid mi je pokazao snimak mostarskog biskupa Perida kada se obradao bojovnicima brigade HVO-a gdje je između ostalog, otprilike, kazao: „Kada je u pitanju interes našeg naroda i domovine, vi ne možete učiniti grijeh koji vam Bog nede oprostiti.“ (prof. dr. hfv. Halil Mehtid)

Islamska zajednica imala je značajnu ulogu u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine kao vjerska zajednica. Tokom disolucije SFRJ, prvih izbora i referendumu Islamska zajednica radila je ono što je u njenoj mogućnosti kako bi se sačuvali životi građana ali i država Bosna i Hercegovina:

Ovo je iznimno specifičan i jedinstven period u povijesti Islamske zajednice, o čemu de se relevantnije modi govoriti i pisati sa pristojnije historijske distance. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je 1993. godine u jeku Odbrane Domovine od Oružane agresije, u uvjetima prijetnje potpunog fizičkog uništenja Bošnjaka i infrastrukture Islamske zajednice ušla u proces transformacije i tranzicije i uspostavila je vlastite standarde i obrasce, potpuno se oslanjajući na Allaha i vlastite ljudske i oskudne materijalne resurse i potrebe i interese muslimana Bošnjaka“. (Nezim Halilovid Muderris)

Posmatrano iz ugla konvencije o ljudskim pravima ali i demokratije, Islamska zajednica u ovim periodima djelovala je u smjeru zaštite ljudskih prava ali i u kontekstu sekularnog uređenja:

„Za IZ kao jednu od tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH su ljudska prava od velike važnosti jer one sadrže slobodu vjere. Sastavni dio demokratskih sistema je i sekularno uređenje. IZ se ved pod Austrougarskom adaptirala da djeluje u sekularnom uređenju, te s toga sekularni sistem nije nešto novo. Postoje različiti pristupi sekularnom sistemu. U BiH se udomadio sistem odvajanje uz

saradnju, često poznato u stručnoj literaturi pod nazivom „separation with cooperation“. (Dr. Dževada Šuško)

Vjerski službenici Islamske zajednice ali i sama Islamska zajednice kao institucija intenzivno su, na različite načine učestvovali u odbrani Bosne i Hercegovine:

„Dakako, da je i Islamska zajednica igrala značajnu ulogu u animiranju našeg naroda za potrebe odbrane BiH po raznim osnovama. Veliki broj imama bili su borci Armije BiH i dali značajan doprinos odbrani. Preko stotinu imama dalo je svoje živote u odbrani naše domovine. Mnogi su bili aktivni u u svojstvu pomodnika komandanata za moral i u logističkoj podršci, a mnogi u prenošenju istine o ratu i stradanjima Bošnjačkog naroda, kako u be-ha javnosti tako i van granica naše domovine. Kolega Hasan ef. Makid, bihadki muftija i moja malenkost kao zenički muftija, krajem 1992. godine napisali smo knjižicu Uputa muslimanskom borcu, gdje smo sažeto obradili sva važna pitanja koja se tiču ponašanja muslimana u ratu. Ta knjižica je bila predmetom analiza Haškog tribunala koju su hrvatski advokati željeli predstaviti kao ideološku platformu islamičke borbe protiv Hrvata. Međutim, Haški tribunal je, nakon što se uvjerio u sadržaj knjižice zaključio: „Da je Bogdo ovakvog štiva bilo među vojnicima druga dva naroda, mi danas ne bi imali potrebu da ovdje sjedimo.“ (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Referendum za nezavisnost Bosne i Hercegovine i njen izlazak iz Jugoslavije bili su značajna i velika promjena za Bosnu i Hercegovinu i njeno međunarodno priznanje kao unitarne decentralizovane države što je bio primarni cilj predsjednika Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića:

„Referendum je jedan od demokratskih instrumenata, tj. pitati građane za važna pitanja države i društva.“ Dr. Dževada Šuško

Možemo zaključiti da su referendum koji je održan 1. marta 1992. godine i dioslucija SFRJ su najznačajniji događaji za državu Bosnu i Hercegovinu:

„Obnova nezavisnosti i suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine u periodu dissolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je zasnovana na ustavno-pravnom i međunarodno-pravnom osnovu, koji su joj omogudili da bez pravnih prepreka, nakon provedenog Referenduma 1. marta 1992. godine, potvrdi svoju nezavisnost i međunarodni subjektivitet, uz međunarodno priznanje i prijem u Ujedinjene Nacije, 22. maja 1992. godine.“ (Nezim Halilovic Muderris)

Politika (politička klima) kao ključni vanjski faktor u Bosni i Hercegovini odredila je brojne događaje i odnose tako i odnos države i vjerskih zajednica samim tim i Islamske zajednice. Brojni su navodi involviranosti Islamske zajednice u političku scenu Bosne i Hercegovine:

„S obzirom na društvenu ulogu koju vjerske zajednice imaju, neminovno je došlo do njihovog utjecaja na političke tokove unutar BiH. Opdepoznata je stvar da se Islamska zajednica oficijelno ogradi od mješanja u poslove politike, a stvarno je, preko muftija, glavnih imama i džematskih

imama, bila maksimalno involvirana, posebno u počecima političkog pluralizma, u afirmiranju i proteziranju Stranke demokratske akcije. Prilikom glasanja na referendumu za samostalnost BiH, hrvatski narod do zadnjeg dana bio je neopredjeljen. Tek na dan referendumu, na nedjeljnim misama, fratri su animirali hrvatski narod da glasa za samostalnost BiH. To uvjerljivo govori koliko su vjerske zajednici imale utjecaja u političkom odlučivanju.“ (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Islamska zajednica se svim svojim resursima i mogućnostima trudila se razumjeti političku situaciju u Bosni i Hercegovini u svrhu zaustavljanja agresije i pomoći građanima:

„Promjena političkog ambijenta nakon disolucije SFR Jugoslavije je u životu muslimana Bošnjaka, Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Republike Bosne i Hercegovine ostavila mnogo sudbonosnih događaja koji su pred Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini postavili nove, složene zahtjeve i zadatke i tražili odlučne odluke i korake. To je vrijeme borbe za fizički opstanak Bošnjaka, a u odbranu Domovine od Oružane agresije se aktivno uključio veliki broj imama, profesora, službenika IZ-e, studenata i učenika Gazi Husrev-begove medrese, koji su kao maloljetnici pristupali jedinicama Armije i MUP-a Republike Bosne i Hercegovine. Imami su u pauzama između operacija i bitaka, obavljali i imamsku dužnost, obavještavali porodice šehida o šehadetu njihovih sinova, muževa i brade, gasulili i opremali saborce, šehide, klanjali im dženaze i ponovo se vratili u borbu. (Nezim Halilović Muderris)

Gledajući iz nekog drugog ugla uloga Islamske zajednice u političkoj sceni Bosne i Hercegovine može se shvatiti i kao saradnja sa svim državama – prostorima njenog djelovanja u skladu sa zakonom:

„Što se tiče drugog dijela Vašeg pitanja, IZ je vjerska zajednica koja se zalaže za interes svojih pripadnika i članova. Ne mislim da IZ u BiH kreira „spoljnje i unutrašnje politike“, kako Vi to navodite u pitanju, ved sarađuje sa državama u kojima djeluje u onoj mjeri koliko je potrebno da štiti prava svojih članova i pripadnika kao svog statusa kao tradicionalna vjerska zajednica u BiH na osnovu Zakona o položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH.“ Dr. Dževada Šuško

Agresija na Bosnu i Hercegovinu smatra se najvećim zločinom u historiji čovječanstva nakon holokausta. Bosna i Hercegovina nespremna, nenaoružana našla se u rukama testokog neprijatelja koji je pod cijenu svega imao namjeru nestanak jednog naroda. Na sjednici Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović sa ciljem odbrane naroda i države izjavio je: „Muslimanski narod neće nestati“:

„Nenaoružana, nezaštićena i bespomodna Republika Bosna i Hercegovina, kojoj je Međunarodna zajednica uvela embargo na uvoz naoružanja i time joj vezala ruke je uz Allahovu pomoć uspjela da se odbrani i zaštititi svoj teritorijalni integritet, suverenitet, nezavisnost i međunarodni subjektivitet.“ (Nezim Halilović Muderris)

U trenucima agresije Bosna i Hercegovina je bila apsolutno nespremna da odgovori na ovaj teški izazov:

„Ko je bio spremna za „nove izazove“, kako ih nazivate, osim onih koji su planirali rat? Sam politički intelektualni vrh BiH nije bio u potpunosti svjestan agresije i genocidnih namjera susjednih država.“
Dr. Dževada Šuško

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini tokom agresije se u potpunosti zalagala za odbranu države i njenih građana, opet naravno koliko je ona mogla uticati na to:

„Islamska zajednica, posebno njen vrh, s velikim interesovanjem je pratio događanja na političkoj sceni, od 1990. pa sve do izbijanja rata. U krugovima IZ vladalo je uvjerenje da tadašnji predsjednik Alija Izetbegović ulaže maksimalne napore oko iznalaženja rješenja za očuvanje cjelovite SFRJ. Pokušavale su se čak pronadi forme novog organiziranja i nakon što su Slovenija i Hrvatska proglašile nezavisnost. Poznate su njegove inicijative sa makedonskim predsjednikom Kirom Gligorovim, koje na žalost nisu urodile plodom. Tadašnji reisu-l-ulema, Jakub ef. Selimoski, imao je intenzivnu saradnju sa predsjednikom Izetbegovićem, sve dok nisu porasle ambicije pojedinih krugova unutar IZ da oni preuzmu rukovođenje Zajednicom.“ (prof. dr. hrv. Halil Mehtid)

Agresija na Bosnu i Hercegovinu kao vanjski faktor dovila je do otežanog rada Islamske zajednice:

„Raspadom SFR Jugoslavije i Oružanom agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovinu došlo je do otežanog rada Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja je predstavljala jedinstvenu vjersku organizaciju muslimana u Jugoslaviji.“ (Nezim Halilović Muderris)

Tokom agresije Islamska zajednica je djelovala po demokratskim principima te se zalagala za Bosnu i Hercegovinu u više država, što je rezultiralo većim brojem džemata:

„BiH kao država, a i IZ kao vjerska organizacija su se organizirali po demokratskim principima. Islamska zajednica je bila u potpunosti spremna da djeluje u više različitih država, jer je to radila i prije raspada Jugoslavije u Njemačkoj, Austriji, USA, Kanadi, Australiji, pa je mogla bez problema djelovati i u novonastalim državama bivše Jugoslavije da politike nisu takvu ulogu Islamske zajednice spriječile..... IZ u BiH je oduvijek djelovala i van granica BiH. Sa raspadom SFRJ i nasilnim progonima bosanskih muslimana porastao je broj džemata u inostranstvu.“ Dr. Dževada Šuško

Međunarodna zajednica tokom cijelog perioda od disolucije SFRJ, prvih izbora, referendumu, agresije pa sve do genocida bila je u rezervisanom odnosu prema Bosni i Hercegovini. Uvođenje embarga na oruđje kao i tri plana državnog uređenja doveli su Bosnu i Hercegovinu i njene građane do podjele na dva entiteta i distrikta Brčko ali i genocida epskih razmjera:

„Nenaoružana, nezaštiteni i bespomođna Republika Bosna i Hercegovina, kojoj je Međunarodna zajednica uvela embargo na uvoz naoružanja i time joj vezala ruke je uz Allahovu pomod uspjela da

se odbrani i zaštiti svoj teritorijalni integritet, suverenitet, nezavisnost i međunarodni subjektivitet". (Nezim Halilovid Muderris)

Haris Silajdžić i njegovi međunarodni odnosi uticali su na Sjedinjene Američke Države i samog senatora Joe Biden-a te u velikoj mjeri pomogli Bosni i Hercegovini da se ukine embargo na uvoz oružja i prekine agresija:

„Takođe, njegovi nastupi u UN-u i kontakti sa najistaknutijim svjetskim ličnostima imali su pozitivnog utjecaja. Tako je izvršio snažan utjecaj na Joe Bidena, koji je održao poznati govor u američkom Senatu gdje se maksimalno zalagao za ukidanje embarga na naoružanje, tom prilikom citirajući riječi Harisa Silajdžida koji mu je rekao: „Ukinite nam embargo i omogudite da se dostojanstveno borimo i umiremo kao ljudi a ne kao stoka koju oni kolju.“ (prof. dr. hrv. Halil Mehtid)

Dejtonski mirovni sporazum (Dejton) ili Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini zaustavio je rat u Bosni i Hercegovini i u tim okolnostima bio je jedino moguće rješenje za prekid vatre. Ovim sporazumom osigurana je državnost Bosne i Hercegovine i njen međunarodno priznanje kao nezavisne države ali pod brojnim pritiscima i ustupcima:

„Kada je iz Odbrambene faze prešla u Ofanzivnu, tj. Oslobođilačku, Međunarodna zajednica je Republiku Bosnu i Hercegovinu zaustavila i naš Pregovarački tim je prisilila na potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, za koji je rahmetli predsjednik Alija Izetbegovid kazao: „U situaciji kakva jeste, u svijetu kakav jeste, bolji mir se nije mogao postidi“. (Nezim Halilovid Muderris)

Islamska zajednica na čelu sa reisu-l-ulemom Mustafom ef. Cerićem sarađivala je sa državnim organima i predsjednikom Alijom Izetbegovićem u svrhu potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma:

„Diplomatske aktivnosti koje su prethodile potpisivanju Dejtonskog sporazuma su bile veoma intenzivne na Iстоку i Zapadu i u tom smislu je dr. Mustafa ef. Cerid imao čast da bude članom mnogih delegacija ili da prisustvuje sastancima na koje ga je pozivalo Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine. Stav Sabora i Rijaseta IZ-e u Bosni i Hercegovini je bio da se treba učiniti sve kako bi se zaustavila Oružana agresija na našu Domovinu, te da se samim time sačuva biološki potencijal Bošnjaka i drugih građana koji našu Domovinu osjedaju svojom. Gospodin Alija Izetbegovid, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i naš Vrhovni komandant je u vedini slučajeva konsultirao dr. Mustafu ef. Cerida, reisu-l-ulemu i neke od njegovih najbližih saradnika, jer je bio svjestan njihova velikog uticaja na Bošnjake-muslimane i veoma je cijenio njihovo mišljenje i oficijelne stavove IZ-e u Bosni i Hercegovini“. (Nezim Halilovid Muderris)

Islamska zajednica u cilju kraja agresije i potpisivanja Dejtona zalagala se za mir i sigurnost svih građana:

„IZ u BiH se nikada nije zalađala za rat. Naprotiv, IZ kao i njeni imami, te službenici IZ su zagovaraju mir, istinu, pravdu, pomirenje i nenasilje. IZ poštuje odluke države i državnih organa koji su zaduženi da pregovaraju za dobrobit BiH. Pored toga IZ je jedan od osnivača Međureligijskog Vijeda u BiH. Zajedno sa ostalim tradicionalnim vjerskim zajednicama u BiH se kroz MRV zalaže za trajni mir i zajedništvo u BiH“. Dr. Dževada Šuško

Obnova i povratak su regulisani su Anex-om 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma. Obnova i povratak u Bosni i Hercegovini obzirom na intenzitet i razmjere razaranja iziskivali su dući vremenski period, pa čak i danas 26 godina od završetka rata imamo pojedine neobnovljene objekte i građane koji se još nisu vratili u svoje prijeratne domove. Veliki broj vjerskih objekata je ciljano uništen voćen parolom uništenja jednog naroda:

„IZ-a u Bosni i Hercegovini je od poljedica Oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu imala ogromne materijalne i nematerijalne štete na svojim objektima. Zvanični podaci govore da je potpuno porušeno 614 džamija (534 od strane srpskog, a 80 od hrvatskog agresora), dok je oštećeno 307 džamija (249 od srpskog, a 58 od hrvatskog agresora), što čini 80,5% od ukupnog broja 1144 džamije, koliko ih je bilo prije ove dvije oružane agresije, od strane Kralje Jugoslavije i Republike Hrvatske. Pored toga je od ukupno 557 mesdžida (džamija bez munare), potpuno porušeno njih 218 (175 od srpskog, a 43 od hrvatskog agresora), dok je oštećen 41 mesdžid (21 od srpskog, a 20 od hrvatskog agresora), što čini procenat od 46,40% mesdžida. Ovome treba dodati još 14 potpuno uništenih i 18 oštećenih mekteba, te 447 uništenih i 160 oštećenih drugih vakufskih objekata“. (Nezim Halilović Muderris)

„Mnogi od oštećenih ili srušenih objekata bili su kulturno-historijski spomenici, te je teško i procijeniti, smatraju stručnjaci, kolika je šteta nanesena njihovim uništavanjem. Najveći broj džamija je planski uništen postavljanjem velikih količina eksploziva, da bi potom njihovi ostaci bili odvoženi na razne lokacije. Za rušenje munara na džamijama bili su zaduženi posebni mineri. Naš rahmetli predsjednik Alija Izetbegović je kazao: "Sačuvana Saborna crkva u Sarajevu i srušena džamija Ferhadija u Banjaluci, govore sve o nama i njima. Ovi kameni svjedoci ne lažu i mogu stati nasuprot sve njihove propagande." Postdejtonski oporavak Bosne i Hercegovine, koji je uključivao obnovu džamija, revitalizaciju džemata i u velikoj mjeri oštećene infrastrukture, tražio je ulaganje ogromnog truda i značajne ljudske i materijalne resurse“. (Nezim Halilović Muderris)

U sklopu obnove i povrtaka obnavljani su i vjerski objekti Islamske zajednice ali je Islamska zajednica davala svoju punu podršku održivom povratku i obnovi preko različitih aktivnosti i donacija kroz Vakufsku direkciju Rijeseta Islamske zajednice:

„Za vrijeme rata 1992-1995 srušeno je više od 1.300 objekata IZ, najviše džamija. IZ je preuzeala odgovornost da obnovi te objekte, često uz pomoć donatora. No, IZ kroz Vakufsku direkciju ima jasnu politiku o donacijama i upravljanju objektima koje su izgrađene pomoći donacija. Pravilnici Rijeseta daju jasne smjernice da imami i aktivnosti koje se sprovode u džamijama i objektima IZ budu u skladu sa Ustavom IZ i islamskom tradicijom Bošnjaka. Što se tiče povratka raseljenih i prognanih lica, IZ se također zalađala za povratak protjeranih. Uz pomoć Ureda za društvenu brigu,

te organizacija kurbana i niz drugih projekata IZ nastoji pružiti podršku povratnicima.“ Dr. Dževada Šuško

Doprinos povratku Bošnjaka i obnovi njihovih objekata Islamska zajednica dala je i kroz verbalno animiranje Bošnjaka:

„Zasigurno je Islamska zajednica dala veliki doprinos povratku Bošnjaka u njihova rodna mesta. Taj doprinos se ogledao u verbalnom animiranju bošnjaka na povratak kroz hutbe, vazove, pisanu riječ, ali i kroz konkretnu materijalnu podršku. Poznato je da su u BiH djelovale mnoge humanitarne organizacije kako iz islamskog svijeta tako i iz Zapadne Evrope. Islamska zajednica je određivala prioritete povratka i tim humanitarnim organizacijama sugerirala određenu vrstu pomodi. Uz obnovu porodičnih kude redovno je išla i obnova ili gradnja novih džamija. Džamije su bile svojevrsna potpora povratku jer su na neobjašnjiv način Bošnjacima ulijevale neku vrstu sigurnosti. Uz navedeno Islamska zajednica je stimulisala povratak, pored ostalog, i tako što je finansirala imame koji su djelovali i radili u povratničkim džematima u RS-u“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Uspostava džemata i slanje imama u povranička mjesta bio je još jedan od vidova podrške povratka Bošnjaka i obnove porušenih objekata što je ostvarilo značajan psihološki efekat na stanovništvo:

„Postdejtonski oporavak Bosne i Hercegovine, koji je uključivao obnovu džamija, revitalizaciju džemata i u velikoj mjeri oštедene infra-strukture, tražio je ulaganje ogromnog truda i značajne ljudske i materijalne resurse. Imami su bili među prvim povratnicima u mnogim dijelovima Bosne i Hercegovine, dok je institucionalna Islamska zajednica predano radila na uspostavljanju džemata i organizaciji vjerskih aktivnosti. Povratak imama imao je značajan psihološki efekat i poticaj povratku Bošnjaka na zgarišta i svoja devastirana imanja. Značajno je napomenuti da je 95% porušenih džamija i vakufa u manjem bh entitetu obnovljeno, a poduzimaju se neophodni koraci i na obnovi preostalih porušenih džamija i vakufa na tom prostoru“. (Nezim Halilović Muderris)

Državna služba i angažman kadrova Islamske zajednice u vlasti također je jedan od vanjskih faktora koji su uticali na ulogu Islamske zajednice u afirmaciji Bosne i Hercegovine. Veliki broj kadrova IZ obnaša funkcije u vlasti Bosne i Hercegovine i diplomaciji. Angažman ovih pojedinaca shvatan je kao svojevrsni atak na državu dok sa druge strane raste ideja o terorističkom Islamu:

„U BiH postoji skoro površno i često iskrivljeno shvatanje sekularnog uređenja, položaja vjere u javnom prostoru, te vjerskih sloboda opdenito. To govori o još prisutnom komunističkom naslijeđu u BiH. Nije ništa sporno da je neko vjernik, član IZ, posjeduje radno iskustvo u IZ i nakon izvrsnog vremena radi u državnoj službi pa i u diplomatskim krugovima. Nečije vjerovanje ne osporava poštivanje Ustava BiH. Kancelarka Angela Merkel je kderka evangeličkog pastora i bivši njemački predsjednik Joachim Gauck je teolog. Niko ne osporava njihovo opredjeljenje prema sekularnom uređenju“. Dr. Dževada Šuško

Kadrovi IZ u vlasti shvaćeni su i kao miješanje u političku scenu Bosne i Hercegovine, što je naravno bilo daleko od istine. Islamska zajednica je svojim kadrovim teljela snažiti državno uređenje Bosne i Hercegovine:

„Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je svojim snažnim djelovanjem u Domovini i na internacionalnom planu dala značajan doprinos, a u isto vrijeme je veliki broj kadrova IZ-e bio angažiran u zakonodavnim tijelima, na izvršnim funkcijama u Državi i u diplomaciji. To je u nekim političkim krugovima, medijima i javnom mnjenju bilo tumačeno na način da se IZ-a u Bosni i Hercegovini miješa u politiku ili je u tjesnoj vezi sa politikom, a na prvom mjestu sa SDA, kao vodedom bošnjačkom strankom. IZ-a u Bosni i Hercegovini je svojim djelovanjem uspjela se izdidi iznad dnevno-političkih interesa i prevashodno je časno vršila svoju funkciju i na svaki mogudi način je pomagala snaženju državnih institucija i afirmaciji svih onih vrijednosti na kojima počiva društvo“. (Nezim Halilović Muderris)

Unutrašnji faktori

Od unutrašnjih faktora za razumijevanje uloge Islamske zajednice u afirmaciji Bosne i Hercegovine značajni su: „Jugoslavenski oblik organizacije“, disolucija IZ, Ustavna odluka IZ – 1993., izbor i uloga reisu-l-uleme, izmjena ustava IZ, međunarodne aktivnosti, ugovor sa državom, povrtak i izbjeglice, širenje istina o zločinima.

Sa ciljem odgovora na izazove koji su prethodili Bosni i Hercegovini ali i samoj Islamskoj zajednici na putu međunarodne afirmacije jedan od značajnih unutrašnjih faktor bio je **jugoslavenski oblik organizacije** Islamske zajednice:

„Promjena političkog ambijenta nakon disolucije SFR Jugoslavije je u životu muslimana Bošnjaka, Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Republike Bosne i Hercegovine ostavila mnogo sudbonosnih događaja koji su pred Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini postavili nove, složene zahtjeve i zadatke i tražili odlučne odluke i korake“. (Nezim Halilović Muderris)

Islamska zajednica tokom disolucije Jugoslavije i agresije mijenjala je svoj ustroj shodno izazovima koji su uslijedili:

„Ne slažem se sa vašom konstatacijom iskazanom u dijelu pitanja „da li je Islamska zajednica bila spremna na te nove izazove obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslavenski" oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije, a i tadašnji Reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji de rezultirati agresijom na BiH“. Da, Islamska zajednica je bila organizirana na teritoriji cijele Jugoslavije i taj sistem organiziranja je bio obavezujudi za sve republike jer je zaključkom tadašnjeg Rijaseta donesenog na sjednici u Skopju, augusta 92. odlučeno da se postojede ustrojstvo IZ ne dira dok se na završi rat u BiH. Poslije de se vidjeti i dogovoriti ima li interesa i potrebe da se ostane u istom sistemu organiziranja. I Pravoslavna i Katolička zajednica nisu dirale svoj ustroj i one i danas funkcioniraju na principima na kojima su funkcionirale u bivšoj Jugoslaviji“. (prof. dr. hrv. Halil Mehtid)

Značajan unutrašnji faktor bila je **disolucije same Islamske zajednice**:

„Na žalost, spomenuti krugovi u IZ BiH ignorisali su taj zaključak Rijaseta i samoinicijativno pristupili su njenoj „reorganizaciji“ bez podrške i jedne regija sa terena. To su pravdali činjenicom „da dissolucijom Jugoslavije mora dodi i do dissolucije IZ.“ Apsolutno je netačno „da tadašnji Reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji de rezultirati agresijom na BiH“. Itekako su oni to shvatali, jer je urađena strategija rada IZ u ratnim okolnostima. Djelovao je dio Mešihata u Sarajevu sa svojim službama, a i Ured Mešihata u Zenici za slobodnu teritoriju, na čijem sam čelu bio upravo ja. Djelovala je Saborska šura koja je u koordinaciji sa Uredom Mešihata u Zenici davala instrukcije po pitanju svih bitnih oblika našeg organizovanja. Jedna od zamjerki, od strane tih krugova, bila je što tadašnji predsjednik Mešihata, mr. Salih ef. Čolakovid, ne boravi u Sarajevu. Svako objektivan de postaviti pitanje: „Kakva bi korist bila od njegovog boravka u okruženom Sarajevu?“ Ovako on je u svojstvu legalnog predsjednika Mešihata IZ za BiH, Hrvatsku i Sloveniju, posjedivao zemlje islamskog svijeta i prinosio istinu o ratu u BiH. I ne samo to, on je sakupio milione dolara koji su utrošeni u humanitarne svrhe i odbranu naše domovine“. (prof. dr. hfv. Halil Mehtid)

Reorganizacija Islamske zajednice dovela je i do donošenja **Ustavne odluke 1993.** godine čime su uslijedile promjene organizacije Islamske zajednice, vraćanje njene autonomnosti i imenovanje novog reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića koji će kasnije biti jedan od značajnijih pojedinaca u podršci zaustavljanja agresije na Bosnu i Hercegovinu:

„Nametnulo se pitanje reorganizacije Islamske zajednice u Jugoslaviji, a uslijed proglašavanja neovisnosti bivših jugoslovenskih republika išlo se ka osnivanju novih islamskih zajednica, pa su uslijedile korjenite unutrašnje promjene u dotadašnjem ustrojstvu Islamske zajednice u Jugoslaviji, koje su uglavnom bile nametnute Oružanom agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovini. U takvim okolnostima 28. aprila 1993. godine održana je sjednica Obnoviteljskog Sabora islamske zajednice u Sarajevu na kojoj je donešena Ustavna odluka kao privremeni ustavno-pravni dokument kojim se uspostavlja kontinuitet i prekinuta autonomija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i kojom se definira i uređuje njena nova organizacija i djelovanje. U skladu sa Ustavnom odlukom na ovom zasjedanju izabran je za vršioca dužnosti Reisu-l-uleme dr. Mustafa ef. Cerid. Ovom je odlukom izvan snage stavljen Jugoslavenski zakon o Islamskoj zajednici iz 1930. godine i vredena je njena autonomnost koja je temeljena na Štatutu iz 1909. godine“. (Nezim Halilovid Muderris)

Nakon **izbora reisu-l-uleme** Mustafe ef. Cerića nastupio je značajan period za afirmaciju države. U periodu od 1993.-2012. godine uslijedio je čitav niz dinamičnih događaja za Islamsku zajednicu i Bošnjake:

„Otpor Oružanoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i časna odbrana vjere, naroda i Domovine imali su sudbonosni utjecaj na razvoj i karakter Islamske zajednice. Razvoj obrazovanja, otvaranje novih medresa i islamskih fakulteta, formiranje studijskih grupa i postdiplomskih studija, uvođenje vjeronomjenske u Javne škole, školovanje vjeroučitelja i izrada kvalitetnih i savremenih vjeronomjenskih nastavnih planova i programa i izdavanje novih udžbenika predstavljaju veoma važno polje rada IZ-e u Bosni i Hercegovini“. (Nezim Halilovid Muderris)

„U želji da odgovori zahtjevima vremena i u skladu sa svojom misijom IZ-a je pokrenula Radio BIR, zatim TVBIR i na kraju Media Centar, svjesna da muslimanima-Bošnjacima mora pružiti nove oblike komuniciranja i afirmacije islamskih vrijednosti. Stoga je period 1993. – 2012. godine u kojem su na čelu IZ-e u Bosni i Hercegovini bili dr. Mustafa ef. Cerid, reisu-l-ulema i hfv. Ismet ef. Spahid, zamjenik reisu-l-uleme veoma važan i isti su u ovom dinamičnom vremenu na svojim pledima nosili ogroman teret. Njihova neiscrpna energija i vizija, snažan intelektualni i moralni kapacitet i sposobnost komuniciranja sa vjernicima različitih nivoa obrazovanja i intelektualnom elitom u Bosni i Hercegovini i Svijetu su umnogome afirmirali i IZ-u, kao instituciju, ali i Državu i narod“. (Nezim Halilovid Muderris, intervju)

Reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića tokom svog mandata na čelu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini radio je u svrhu podrške međunarodne afirmacije Bosne i Hercegovine te je samim tim učestvovao na brojnim događajima i dobitnik je izuzetno velikog broja priznanja i nagrada.

Izmjena Ustava IZ još jedan je od unutrašnjih faktora koji su uticali na odnose Islamske zajednice i državne afirmacije. Novi reisu-l-ulema Husein ef. Kavazović zalagao se a i dalje se zalaže za afirmaciju kako Islamske zajednice tako i države Bosne i Hercegovine.

U međunarodnoj afirmaciji države Bosne i Hercegovine Islamska zajednica ima svoju ulogu kroz **međunarodnu saradnju** i otvorenosti ka saradnji sa drugim državama i vjerskim zajednicama:

„Posebna vrijednost koju treba uvijek isticati jeste otvorenost Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja se u novonastalim prilikama otvorila unutar i izvan sebe, zbog čega je neki karakterišu kao Zajednicu u kojoj je prisutna anarhija i gdje nedostaje unutarnji i administrativni autoritet. To IZ-i u Bosni i Hercegovini daje veliku obavezu da se moraju učiniti novi iskoraci i tu otvorenost pretvoriti u još bolji kvalitet i dati joj značajniji smisao i funkciju.“

Promocija Islamske zajednice i institucije reisu-l-uleme na međunarodnoj vjerskoj, društvenoj i političkoj sceni je potpuno nova dimenzija kojom se nadmašila realna politička i svaka druga težina države Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima i brojnosti muslimana Bošnjaka. Ono što je poseban kvalitet jeste skoro pa ravnomjernost afirmacije Islamske zajednice i na Istoku i na Zapadu“. (Nezim Halilovid Muderris)

Islamska zajednica je na čelu sa reisom ostvarila brojne formalne i neformalne kontakte sa državama diljem svijeta a samim tim doprinijela međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine:

„U tom smislu su Reisu-l-ulema personalno, a i IZ-a u cjelini zauzeli značajnu poziciju na međunarodnom planu, te stoga se može kazati da nije bilo niti jedne značajnije međunarodne konferencije ili foruma, a da IZ-e u Bosni i Hercegovini na istima nije uzela značaju ulogu. IZ-a u Bosni i Hercegovini je uspostavila formalne i neformalne kontakte sa velikim brojem islamskih

zemalja i univerziteta u njima i predano je radila na slanju učenika i studenata u te zemlje i univerzitete, sa ciljem svoga kadrovskog jačanja". (Nezim Halilovid Muderris)

Preko ministarstava vakufa i mistarstava za vjerska pitanja Islamska zajednica je obezbijedila značajna materijalna sredstva za obnovu vjerskih i obrazovnih ustanova:

„IZ-a u Bosni i Hercegovini je preko ministarstava vakufa i ministarstava za vjerska pitanja: Kraljevine Saudijske Arabije, Republike Turske, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Katara, Kuvajta, Libije, Malezije i Indonezije obezbijedila značajna materijalna sredstva za rekonstrukciju porušenih i izgradnji novih džamija, rekonstrukciji Fakulteta islamskih nauka, izgradnji pedagoških fakulteta, medresa i islamskih centara, izgradnji biblioteka, obdaništa, vakufskih objekata i drugog“. (Nezim Halilovid Muderris)

Svake godine kroz organizaciju hadža Islamska zajednice međunarodno afirmiše sebe i državu Bosnu i Hercegovinu:

„IZ-a u Bosni i Hercegovini se svake godine afirmiše i kroz organizaciju hadža, preko Ureda za hadž i umru, a hadžije iz Bosne i Hercegovine su prepoznatljive po svojoj disciplini, moralu i čistodi. Veliki broj Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine i bošnjačke dijapsore je u posljednjih 27 godina bio na hadžu u ulozi Kraljevih gostiju, a imajudi u vidu da su među njima bili različiti profili ljudi i na taj način je afirmirana i IZ-a u Bosni i Hercegovini, ali i Država“. (Nezim Halilovid Muderris)

Islamska zajednica u međunarodnim aktivnostima djeluje preko Uprave za vanjske poslove i dijasporu te se može konstatovati da su za ovakve aktivnosti sa druge strane više zaduženi Ministarstvo vanjskih poslova BiH i Predsjedništvo BiH:

„U okviru IZ u BiH djeluje Uprava za vanjske poslove i dijasporu koja njeguje prijateljske odnose IZ sa svim ambasadama i međunarodnim akterima u BiH. Vaše pitanje, smatram, je pitanje za MVP BiH i Predsjedništvo BiH. Te dvije instance su zadužene za ove oblasti“. Dr. Dževada Šuško

Jedna od najznačajnijih ličnosti u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine jeste svakako Haris Silajdžić. Odnosi Bosne i Hercegovine a naročito Ministarstva vanjskih poslova i čelnih ljudi sa Međunarodnom zajednicom u velikoj mjeri su doprinijeli zaustavljanju agresije na Bosnu i Hercegovinu kao i prenošenje istine o razmjeru zločina koji se vršio u Bosni i Hercegovini:

„Mislim da je dr. Haris Silajdžid, u svojstvu ministra vanjskih poslova, dao nemjerljiv doprinos afirmiranju naše države i herojske borbe našeg naroda. Kao osoba koja govori engleski i arapski bio je čest gost na svjetskim TV kudama kao što su: CCN-a, BBC-a, Al-Jazeera i druge, gdje je na vrlo efektan način govorio o agresiji na BiH, bosanskim muslimanima kao autohtonom narodu koji se vijekovima bori za svoj opstanak te bosanskohercegovačkom multietničkom društvu koje ima stoljetnu tradiciju suživota međureligijske i međunacionalne tolerantnosti. Kasnije, kada je preuzeo dužnost reisu-l-uleme, dr. Mustafa ef. Cerid je takođe odigrao značajnu ulogu na afirmaciji države i naše borbe za slobodu“. (prof. dr. hfv. Halil Mehtid)

Ugovor sa državom je i dalje prisutni izazov sa kojim se susreće Islamska zajednica čime je otežana njena uloga u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine. Islamska zajednica je jedina od vjerskih zajednica koja nije potpisala Ugovor sa državom što je dovelo i do poteškoća u finansiranju:

„Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini još uvijek nije potpisala Ugovor sa Državom i zbog toga je suočena sa velikim problemima, kao što su: nedonošenje Zakona o restituciji, kojim bi se oduzeta imovina IZ-e vratila u vlasništvo IZ-e i upravljanje, nemogudnost ostvarenja prava na redovne budžetske dotacije i nemogudnost da Država na sebe preuzme obavezu pladanja finansijskih obaveza u PIO i makar djelimičnog obezbjeđenja plata imama i uposlenika IZ-e“. (Nezim Halilovic Muderris)

Islamska zajednica se finansira iz vlastitih izvora a njeno djelovanje kroz Međureligijsko Vijeće je formalno kao i rad samog vijeća što ne stvarne rezultate na društvo i afirmaciju države :

„Stoga IZ- a u Bosni i Hercegovini i dalje djeluje samostalno i finansira se uglavnom od članarine IZ-e i priloga džematlija, a to su dva nestabilna i nesigurna izvora, pogotovo u vremenu svjetske ekonomske krize, gdje velike države i sistemi doživljavaju kolaps, a male države i sistemi trpe još vede štete. Međureligijsko vijeće je posljednjih godina znatno reduciralo svoje aktivnosti i njegovo djelovanje je više formalne naravi, bez prepoznatljivog djelovanja i stvarnog uticaja unutar vjerskih zajednica i na širu društvenu zajednicu“. (Nezim Halilovic Muderris)

Sa druge strane može se zaključiti da angažman Islamske zajednice u međunarodnom afirmiranju države nema veze sa nepotpisanim ugovorom te bi to trebalo posmatrati odvojeno:

„Angažman Islamske zajednice na planu međunarodnog afirmiranja BiH nema veze sa nepotpisivanjem ugovora, odnosno reguliranja njenog statusa sa Državom. To treba promatrati sasvim odvojeno. Bosna i Hercegovina ima svoje organe i institucije poput diplomatskih predstavništava, Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva za spoljnu trgovinu i Predsjedništva koji mogu na razne načine raditi na međunarodnom afirmiranju naše države. Koliko su uspješni u tome, sasvim je drugo pitanje.

Islamska zajednica po drugom osnovu utječe na međunarodnu afirmaciju BiH. Pri Rijasetu postoji služba za odnose sa arapskim svijetom kao i Uprava za vanjske poslove i dijasporu, koje kroz široku lepezu svojih djelatnosti može doprinositi na tom planu. Brojni su naši džemati u Dijaspori u sklopu kojih djeluju Islamski centri sa širokim spektrom svojih djelatnosti koji im omogudavaju afirmiranje BiH na vjerskom i kulturnom planu“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Značaj afirmacije Bosne i Hercegovine na međunarodnom planu bez obzira na nepotpisani ugovor daju i svršenici brojnih visokoškolski obrazovnih institucija u svijetu:

„Poseban značaj afirmaciji BiH na međunarodnom planu, daju svršenici raznih fakulteta širom svijeta, magistranti i doktoranti. Oni svojim magistarskim a posebno doktorskim disertacijama, na

indirekstan način afirmiraju BiH, njenu tradiciju i kulturu utemeljenu na matrici islamske duhovnosti. U zadnjih dvadesetak godina imamo magistarske i doktorske radove napisane na arapskom i engleskom jeziku iz raznih islamskih naučnih oblasti koje su branjene u Londonu, Čikagu, Rijadu, Kairu, Kuala Lumpuru, Tunisu i drugima svjetskim metropolama. Mnogi od tih naučnih radova štampani su kao knjige koje su dostupne širokoj čitalačkoj publici“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Doktorske disertacije i takmičenja u učenju Kur'ana su indirekstan način afirmacije države Bosne i Hercegovine od strane Islamske zajednice:

„Kada sam u uvodu svoje doktorske disertacije, koju sam branio u Tunisu, navodio razloge koji su me opredjelili za temu Mehmed ef. Handžid i njegov doprinost tefsirskoj znanosti, spomenuo sam pored ostalog i to: „da na primjeru Mehmeda Handžida želim, arapskoj čitalačkoj publici, rasvjetliti doprinos i brigu bosanske uleme za temeljnim islamskim disciplinama, s posebnim osvrtom na tefsir i kur'anske znanosti.“ Takođe, spomenuo sam i činjenicu: „da se kompletan fond Handžidevih djela, čuva u Gazi Husrev-begovojoj biblioteci u Sarajevu, a kroz predstavljanje i naučnu obradu njegovih rukopisa iz oblasti tefsira (tumačenja Kur'ana), želio sam na taj način dati skromni doprinos rasvjetljavanju rukopisnog blaga Gazi Husrev-begove biblioteke koja se svrstava među najpoznatije i najbogatije biblioteke u Evropi“ Kasnije je moja doktorska disertacija štampana na arapskom jeziku u izdanju dvije ronomirane izdavačke kude: El- Mektebul-islami iz Libana i Darus- sekafeh iz Qatara, čime joj je data dodatna vrijednost.

Tu su i svjetska takmičenja u učenju Kur'ana, gdje su neki naši učesnici hafizi, osvajali značajna mjesta čime su na indirekstan način pronosili glas o Bosni i Hercegovini i tako doprinosili njenom afirmiranju“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Potpisivanje ugovora sa državom može se i sagledati iz drugog ugla i to da nije Islamska zajednica ta koja nije potpisala Ugovor sa državom nego Bosna i Hercegovina još nije potpisala ugovor sa Islamskom zajednicom:

„Mislim da je pogrešno formulisana rečenica. Nije „Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom“, nego država BiH jedino sa IZ nije regulirala svoj odnos, odnosno nije potpisala sporazum. Sada je Sporazum koji je u potpunosti izpregovaran i gotov za potpisivanje postao politički instrument. Dešava se u političkim krugovima da se neki sporazumi odugovlače. Nažalost imamo opdenito u BiH političkom sistemi nekoliko mehanizama osporavanja i blokada. Inače u BiH zanemaruјemo značaj lobiranja. Smatram da se za to pitanje kao i niz drugih važnih pitanja treba strateški lobirati u odgovorajudim krugovima.“ Dr. Dževada Šuško

Velika je društvena odgovornost Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini čime ona indirektno učestvuje u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine. Kao institucija koja djeluje 150 godina na ovim prostorima Islamska zajednica se uvijek zalagala za Muslimane tokom svih izazovnih perioda pa tako i danas. Najznačajniji današnji izazovi sa kojim se

susreće Islamska zajednica su: optuđivanje za radikalizaciju i nasilni ekstremizam, doprinos miru i stabilnosti, adekvatan odgovor na pandemiju, klimatske promjene i migranti.

Najznačajniji unutrašnji faktor i izazov sa kojim se susreće Islamska zajednica danas jesu svakako terorizam i stereotipi o islamu. U borbi protiv optuđivanja za radikalizaciju i nasilni ekstremizam Islamska zajednica je već 1993. godine poslije rata donijela uredbu da je Hanefijska pravna škola obavezni standard pravila Islam u Bosni i Hercegovini:

„Ved 1993. godine, tokom rata, objavljena je uredba kojom je hanefijska pravna škola proglašena obaveznim standardom za vjersku praksu u džamijama, molitvenim sobama i tekijama. Hanefijski mezheb je tradicionalna pravna škola bosanskih muslimana usvojena iz osmanskog perioda. Ovom je uredbom naređeno da način na koji se islam isповijeda mora biti u skladu s normama koje je postavio hanefijski mezheb. To je očito bilo neophodno jer su imami primijetili da su pojedinci molitvu počeli obavljati drugačije od onoga što je islamska tradicija u Bosni bila stoljedima. To je izazvalo nesigurnost i tjeskobu u džematu. Stoga je Islamska zajednica, radi mira i reda u džamijama, molitvenim sobama i tekijama, postavila jasne smjernice i podsjetila da je način na koji bosanski muslimani obavljaju svoje molitve i način na koji interpretiraju islam tradicionalno hanefijska škola misli. Kontinuirana edukacija, diskusije, konferencije, publikacije, priručnici o alternativnim tumačenjima islama, umjerenosti u islamu, omladinskom radu itd. uslijedile su kako bi se afirmirala islamska tradicija Bošnjaka i ojačala otpornost članova i sljedbenika Islamske zajednice“. (Dr. Dževada Šuško, Islamska zajednica i njena društvena odgovornost u suočavanju sa trenutnim izazovima u Bosni i Hercegovini, članak u procesu objavljivanja u Context-u, 2021)

2007. godine donijeta je rezolucija o institucionalnom učvršćivanju interpretacije Islam-a, već 2008. godine u tu svrhu osnovan je Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka. Pored toga Islamska zajednica je organizovala veliki broj seminara i konferencija kako bi se imami, roditelji, religijski profesori i mladež informisali o novim načinima praktikovanja Islam-a koji se provode. 2013. godine Islamska zajednica je donijela platformu za saradnju sa drugim vjerski baziranim organizacijama kako bi se udružili i radili za dobrobit naroda. 2016. godine Vijeće muftija je usvojilo rezoluciju za izdvajanje Muslimanskih aktivista izvan okvira Islamske zajednice (paradigmati).

Porastom terorističkih napada koji su predstavljeni da su uračeni u ime islam-a, Islamska zajednica je principijelno osudila te postupke:

„S porastom terorističkih napada koji često tvrde da se ti napadi rade u ime islam-a, Islamska zajednica okupila je 2015. godine najutjecajnije Bošnjake (političare, teologe, intelektualce) da potpišu zajedničku deklaraciju protiv nasilnog ekstremizma, terorizma i zloupotrebe religije u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina, Evropa i svijet opdenito. Deklaracija kaže: „Mi, građani Bosne i Hercegovine, Bošnjaci i Muslimani, predstavnici političkog, manjinskog i vjerskog života, zabrinuti smo zbog terorističkih akata u Bosni i Hercegovini, Evropi i svijetu i svjesni smo svoje odgovornosti

da sloboda, mir i suživot u našoj zemlji ... "Deklaracija jasno osuđuje svaku vrstu nasilja i terorizma u zemlji i inostranstvu. Nadalje se traži da se državne vlasti usprotive bilo kojoj vrsti radikalizacije, nasilnog ekstremizma i terorizma kako bi očuvali vladavinu zakona, sigurnost, zdravlje kao i prava i slobode svih ljudi. Potvrđuje vjekovnu tradiciju suživota u Bosni i Hercegovini. Od muslimanskih zemalja, vjerskih i intelektualnih učenjaka Deklaracija očekuje poštivanje vjerske tradicije, institucija i autonomije Islamske zajednice. Deklaracija podrazumijeva i zahtjev za EU: „Očekujemo da se lideri evropskih zemalja, posebno EU, gdje su muslimani manjina, usprotive islamofobiji, diskriminaciji muslimana i njihovoj kategorizaciji kao terorista i neprijatelja civilizacije“. (Dr. Dževada Šuško, Islamska zajednica i njena društvena odgovornost u suočavanju sa trenutnim izazovima u Bosni i Hercegovini, članak u procesu objavljivanja, 2021)

Prošle dvije decenije održani su brojni senimari i saradnje sa ambasadama, internacionalnim organizacijama kako bi se uspostavio projekt PRVE – Prevention of radicalization and violent extremism – Prevencija radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Ovaj projekat je podržala EU kako bi pomogla Islamskoj zajednici da se izbori sa takvim izazovima. Pored toga i OSCE je finansirao seminare sa imamima u svrhu informisanja o radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu.

Izuzetan značaj kao unutrašnji faktor imaju aktivnosti Islamske zajednice na **povratku** i brizi o **izbjeglicama**:

„Ono što posebno treba istaknuti po ovom pitanju je da Rijaset IZ BiH pri Upravi za zekat ima ured za socijalnu skrb iz kojeg se izdvajaju značajna sredstva, pored ostalog, i za socijalno ugrožene povratnike, odnosno izbjegla i raseljena lica“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Kroz svoj Fond Bejtu-l-mal Islamska zajednica djelovala je u svrhu pomoći povratnicima i izbjeglicama:

„Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je kroz Fond Bejtu-l-mal u Postdejtonskom period pružila značajnu finansijsku pomoć povratnicima na prostore sa kojih su Bošnjaci protjerani i socijalnim slučajevima na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Prioritet IZ-e je bila obnova i rekonstrukcija porušenih i uništenih džamija, mesdžida, vakufskih objekata i drugog i obezbjeđenju elementarnih uslova za funkcionisanje povratničkih džemata i medžlisa. U tom smislu Rijaset IZ-e je prije nekoliko godina osnovao Fond za pomoć povratničkim džematima, kojim finansira veliki broj Medžlisa i imama. IZ-a je jedina institucija koja na prostoru manjeg bh entiteta i na prostoru sa hrvatskom vedenom ima svoje institucije koje su u vedini slučajeva i jedine adrese na koje se Bošnjaci mogu obratiti i zatražiti pomoć“. (Nezim Halilović Muderris)

Islamska zajednica je u svim vremenima stavljala akcenat na pomoć ljudima kao čin humanosti:

„IZ je oduvijek u teškim vremenima pomagala ljudima u nevolji. Pomoć IZ se ne daje samo vlastitim pripadnicima i članovima, nego svim ljudima. Nedavno kada je bio zemljotres u Hrvatskoj

organizirane su sergije u pomod Hrvatskoj i hrvatskom narodu. Za vrijeme rata je IZ dala sve od sebe da pomaže prognanicima. Sada živimo u vremenu kada migranti pronalaze put spasa kroz BiH. Čin ljudskosti je ukazati pomod migrantima, te s toga IZ finansijski i moralno pomaže migrante u BiH". Dr. Dževada Šuško

Širenje istine o zločinima koji su počinjeni tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu je najznačajnija aktivnost svih u Bosni i Hercegovini pa tako i Islamske zajednice kako bi se podsjetili na strašna stradanja bošnjačkog naroda. S ciljem širenja istine o zločinima Islamska zajednica je djelovala kroz cijeli niz aktivnosti od samog početka agresije:

„Što se tiče doprinosa Islamske zajednice na planu širenja istine o ratnim zločinima postoji čitav spektar aktivnosti. Islamska zajednica je organizirala naučne skupove na temu ratnih zločina još od samog početka rata. Tako je ved 1993. godine, Zeničko muftijstvo i medicinsko-humanitarna organizacija Medika iz Njemačke organizirala konferenciju na temu Silovanje žena kao ratni zločin. Na toj konferenciji sam u svojstvu muftije imao izlaganje Stav islama o silovanim ženama. Pored toga, određene službe Rijaseta prikupile su tačne podatke o broju oštedenih i porušenih vjerskih objekata, kao i o broju ranjenih i poginulih vjerskih službenika. O tome su štampane i prigodne publikacije, a snimljeno je i nekoliko dokumentarnih filmova. Sve su to aktivnosti koje ilustrativno kazuju o doprinosu IZ na planu širenja istine o onome što se dešavalo tokom posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu“. (prof. dr. hfz. Halil Mehtid)

Islamska zajednica u smislu širenja istine o zločinima djelovala u kontinuitetu što čini i danas kako bi sve generacije naročito one buduće uspjele pojmiti razmjer počinjenih zločina a naročito izvršenog genocida:

„IZ-a je kroz Vakufsku direkciju, Centar za islamsku arhitekturu, Vjersko-prosvjesnu službu i Upravu za vjerske poslove izvršila evidenciju svih uništenih i oštedenih džamija, mesdžida, tekija i drugih vakufa, objavila više knjiga i članaka i organizirala više izložbi fotografija, sa ciljem da se istina o genocidu i urbicidu ne zaboravi i bude podsjetnik generacijama koje dolaze i ta istina je plasirana i u Svijetu kroz različte međunarodne konferencije i putem društvenih mreža.

Imajudi u vidu značajnu ulogu IZ-e u društvu, pred istom su još veliki zadaci i izazovi i siguran sam da de IZ-a sa svojim kadrovskim, materijalnim i drugim resursima ispuniti svoju zadadu i da de odgovoriti izazovima vremena“. Nezim Halilovic Muderris

U svom doprinosu miru i stabilnosti Islamska zajednica sarajeće sa EU u svemu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju. Reis ef. Kavazović kao i bivši reis ef. Cerić uspostavio je brojne kontakte sa Evropskim zvaničnicima te Islamska zajednica radi i na projektima sa Evropskom unijom:

„Bududi da je Islamska zajednica ved razvila i primijenila demokratske postupke u okviru svojih organizacionih struktura, prilagođenih funkcioniranju u sekularnoj državi, a bosanski Muslimani, u nacionalnom smislu Bošnjaci, imaju povijesno iskustvo da budu i muslimani i Europljani, integracija Bosne i Hercegovine u EU i Hercegovina se smatrala prirodnim razvojem. Islamska zajednica

podržava proces integracije Bosne i Hercegovine u EU. Trenutni veliki muftija Kavazovid i njegov prethodnik Mustafa Cerid (koji je zajednicu vodio od 1993. do 2012. godine) ističu evropski identitet Bošnjaka i njihovu praksu islama sa „evropskim licem“ koje se temelji na liberalizmu, želji za mirom, pomirenju, i otvorenost prema svijetu“. (Dr. Dževada Šuško, Islamska zajednica i njena društvena odgovornost u suočavanju sa trenutnim izazovima u Bosni i Hercegovini, članak u procesu objavljivanja, 2021)

7. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina kao država tokom svog postojanja prošla je razne tipove vlasti, iskusila mnogobrojne vladare i vladavine, bila je u okvirima brojnih država, osvajana, anektirana, napadana od strane agresora, ali je uvijek opstajala što je nepobitna činjenica. Kako je to rekao jedan od velikana bosanske historije Husein-kapetan Gradaščević: "Ima Bosne, beglerbeće i Bošnjaka u njoj! Bili su prije vas i ako Bog da, biti će i poslije vas!" Međunarodna afirmacija Bosne i Hercegovine je izuzetan i krucijalan faktor u postojanju Bosne i Hercegovine kao države, njenog integriteta, suvereniteta, nacionalnog identiteta Bošnjaka kao naroda, njihove tradicije, vjere, kulture, jezika. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, a naročito neki njeni istaknuti članovi, ali i ljudi drugih profesija zalagali su se u okviru svojih mogućnosti, a nekada i van tih mogućnosti za doprinos međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini prošla je kroz razne okvire političke i administrativne aranžmane pri čemu je i djelovala i mijenjala svoju organizacijsku strukturu. Tokom svih značajnih događaja za savremenu državnost Bosne i Hercegovine Islamska zajednica je nastojala da, u skladu sa propisima vjere i njenim načelima, koliko su to mogućnosti dozvoljavale, pomaže održavanju suvereniteta i integriteta Bosne i Hercegovine, ali i postojanja bošnjačkog naroda. Uloga Islamske zajednice u državnosti i suverenitetu Bosne i Hercegovine sete od perioda dolaska Osmanlija na naše prostore, a naročit doprinos međunarodnoj afirmaciji može se naglasiti tokom i nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu. Nakon turskog osvajanja Bosne dolazi do intenzivnog prelaska na islam od strane bogumila. Važna činjenica u ovom periodu da su ljudi svih vjera mogli da žive u okviru Turske države neovisno o prihvatanju islama; islam kao vjera se prihvatao svojevoljno kao što kaže kur'anski ajet: „U vjeru nema prisiljavanja....“ (sura Bekara – 256). Dolaskom Austro-Ugarske dolazi do odvajanja vjere od države te uspostave institucije reisu-l-uleme u Bosni i Hercegovini. U okviru Kraljevine Jugoslavije Islamska zajednica, kao i u okviru SFRJ, djeluje odvojeno od države kao i ostale vjerske zajednice.

Ipak Islamska zajednica i njeni članovi nalazili su način da indirektno utiču na svijest vjernika a samim tim i građana Bosne i Hercegovine. Od davne 1933. godine časopis „Glasnik“, a kasnije i „Preporod“, kao i „Islamska misao“, sve glasila Islamske zajednice, podstiču vjerski život, ali rade i na očuvanju tradicije i identiteta Bošnjaka u čemu islam ima nezamjenljivu dimenziju. Najznačajniji uticaj Islamske zajednice i njeni izuzetni napor u

podršci međunarodne afirmacije Bosne i Hercegovine ogledaju se u periodima raspada Jugoslavije i agresije na Bosnu i Hercegovinu. Obzirom da 1990-tih godina dolazi do raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a Bosna i Hercegovina kao i ostale zemlje težila je demokratskom putu i vlastitoj nezavisnosti.

Islamska zajednica je u svojoj organizaciji dočivljala različite promjene. Tako je 1993. godina, godina velikih i značajnih promjena u Islamskoj zajednici. Ratno stanje i opsada Sarajeva kao jedna od najdužih opsada jednog grada u svjetskoj historiji, iziskivali su određene promjene u okviru Islamske zajednice. Te ratne 1993. došlo je imenovanja naibu reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića. Reisu-l-ulema je nastojao u skladu sa svojim mogućnostima da olakšava stanje tokom agresije na način da se sastajao sa predstavnicima legalne vlasti Bosne i Hercegovine, sa delegacijama drugih država, odlazio je u posjetu poglavarima pravoslavne i katoličke crkve kako bi se podržalo zaustavljanje rata. Odlazio je na razgovor sa papom te je dogovarao donacije za stanovništvo od muslimanskih ali i drugih država koje su teljele pomoći. Islamska zajednica omogućila je i potpomogla obrazovanje i odgoj tokom rata, imami su bili i borci te su učinili puno na jačanju motivacije vojnika, ne samo vjernika, na odbranu domovine. Kao značajna tekovina te borbe jeste i formiranje imamske službe u okviru Armije Republike Bosne i Hercegovine, te nakon rata formiranje Vojnog muftiluka u okviru Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.

Islamska zajednica nakon agresije bila je svojevrsna podrška povratku i obnovi. Imami su često bili prvi povratnici te se na takav način podržavalo i motivisalo stanovništvo na povratak. Islamska zajednica preko donacija u svoje fondove i preko vakufske direkcije u saradnji sa drugim islamskim državama obnovila je gotovo sve džamije i ostale vjerske objekte. Islamska zajednica osnovala je i Fonda za pomoć povratničkim džematima. U svrhu sjećanja i pamćenja strahota koje su prečivjeli građani Bosne i Hercegovine Islamska zajednica održavala je brojne seminare, objavljen je, i dalje se objavljuje veliki broj knjiga i novinskih članaka. Danas se Islamska zajednica ali i Bošnjaci susreću sa pojmom nasilnog ekstremizma i terorizma, što daje krivu sliku o islamu u Evropi ali i svijetu. Islamska zajednica i u ovom pogledu ulaže velike napore različitim seminarima i člancima, objavama i obavještenjima, kako bi odvojila pojavu paradžemata od Islamske zajednice i kako bi odvojila prizvuke nasilnog ekstremizma i terorizma od čistog islama.

Kao što je već rečeno, jedan od značajnih faktora, a kojim je Islamska zajednica uspjela da dopre do svijesti vjernika jesu njena glasila. Najznačajnija glasila Islamske

zajednice bila su: Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Preporod i Islamska misao. Pored ovih časopisa tu su još i „Muslimanski glas“ koji je kasnije postao „Ljiljan“, zatim „El-Hidaje“, „Muallim“ i „Takvim“. Sva ta izdanja kao i brojna izdavačka djelatnost, afimiraju slobodu mišljenja, govora, upraćnjavanja vjere te toleranciju, mir, afimiraju suštivost. To proistiće i iz razumijevanja vjere islama kao vjere mira i srednjeg puta. Tome su doprinijele i brojne ličnosti koje su afirmaciju i u međunarodnim okvirima stekli u borbi za jednakopravnost, mir, podršku multikulturalizmu i koje su rado viđeni gosti i predavači na raznim međunarodnim naučnim skupovima, političkim događajima, te i činjenici da su njihova djela prevedana na brojne svjetske jezike.

I ovo istraživanje je pokazalo da, bez obzira na status kojeg ima sa državom Bosnom i Hercegovinom, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini predstavlja značajan stub opstojnosti i države i bošnjačkog naroda. Nije slučajno u velikodržavnim projektima ona prva meta agresije kao vaćan elemenat tradicijskih identifikacija, kao i samog identiteta Bošnjaka kao većinskog naroda u Bosni i Hercegovini. I kroz ovo istraživanje je jasno da je ona nakon organizacionih nužnih promjena na početku agresije i sama svojim međunarodnim autoritetom i pozivanjem na istinske principe vjere i dokazani suštivot različitih vjera u Bosni i Hercegovini i sama doprinijela uspostavljanju mira i opstanku ideje Bosne i Hercegovine. Na tome Islamska zajednica i dalje predano radi o čemu govore najviša međunarodna priznanja za dijalog i demokraciju.

Na ovaj način i kroz ovo istraživanje potvrđene su naša glavne i pomoćne hipoteze, a kroz usmjereni intervju sa značajnim autoritetima vjerskog i naučnog života unutar Islamske zajednice se pokazala da ta misija izgradnje mira i suštivota, pomoći povratnicima, obnova vjerskih objekata i insistiranje na međureligijskom dijalogu i dalje traju. I bez obzira što jedina od vjerskih institucija unutar Bosne i Hercegovine nema regulisane odnose sa državom.

8. LITERATURA

Knjige:

1. Bandžović, Safet (2017), Ideje i iskustvo, Jugoslovenski socijalizam i bošnjačka pozicija, Sarajevo: vlastito izdanje
2. Bećirović, Denis (2012), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945.-1953.), Zagreb – Sarajevo
3. Bojić, Mehmedalija (2001), Historija Bosne i Bošnjaka, TKD Šahinpašić, Sarajevo
4. Bougarel, Xavier (2020), Nadživjeti carstva: Islam, nacionalni identitet i politička lojalnost u Bosni i Hercegovini, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo
5. Cerić, Mustafa (2002), Vjera, narod i domovina: hutbe, govori i intervjuji, El-Kalem, Sarajevo
6. Cerić, Mustafa, (2019), Ja sam govorio I i II, Centar za dijalog – Vesatija Sarajevo
7. Cvitković, Ivan (2001), Nacija, nacionalizam i religije; Religije Balkana, susreti i protimanja – Centar za istraživanje religije Beogradske otvorene škole, Beograd
8. Durmišević, Enes (2015), Imami u Austro-ugarskoj vojsci, Zbornik radova - Imamska služba u misiji jačanja sistema odbrane i čuvanja ljudskog dostojanstva, El-kalem Sarajevo,
9. Durmišević, Enes, (2002), Uspostava i pravni položaj Rijaseta islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1882-1899. (Pravni fakultet Sarajevo; Magistarski rad)
10. Filandra, Šaćir (2012), Bošnjaci nakon socijalizma - O bošnjačkom identitetu u postjugoslovenskom dobu, Sarajevo i Zagreb: Preporod i Synopsis
11. Filipović, Muhamed (2000), Bio sam Alijin diplomata, Delta, Bihać
12. Haverić, Tarik (2006), Ethnos i demokratija, Rabic, ECLD, Sarajevo
13. Ibrahimagić, Omer (2011), Dejton Bosna u Evropi – Pravna suština Dejtona, Sarajevo
14. Ibraković, Dželal (2008), Bosna – Islam – Bošnjaci, Fakultet političkih nauka, Sarajevo:
15. Izetbegović, Alija (1996), Islam između istoka i zapada, Svjetlost, Sarajevo
16. Jahić, Adnan (2010), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941), Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za

grad Zagreb i Zagrebačku ćupaniju i Islamska zajednica u Hrvatskoj (Medžlis Islamske zajednice Zagreb)

17. Jusić, Muhamed (2011) – Islamistički pokreti u XX stoljeću i njihovo prisustvo u Bosni i Hercegovini, Islamska scena u Bosni i Hercegovini, Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo
18. Kadribegović, Aziz; Alibašić, Ahmet; Tucaković, Ekrem, (2012), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini : dvije decenije reisu-l-uleme dr. Mustafe Cerića, Sarajevo
19. Karčić, Fikret (2001), Muslimani Balkana: "Istočno pitanje" i XX. vijeku, Behrambegova medresa, Tuzla
20. Karić, Enes (2004). Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća. Sarajevo: El-Kalem.
21. Karić, Enes, (2004), Islamsko mišljenje u BiH u XX stoljeću, El-Kalem, Sarajevo
22. Karić, Enes, Karčić, Fikret, Hodžić, Dževad, Spahić, Mustafa, Alibašić Ahmet (2011), Islamska scena u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer.
23. Kreševljaković, Hamdija (1991), Kapetanije u Bosni i Hercegovini, „Izabrana djela“, Sarajevo
24. Krmpotić, Miroslav, Tomljanović, Ivo, Makovićka Emil; (1998), Kronologija rata - agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu: (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH, 1989.-1998., (1998), Hrvatski informativni centar Slovo, Zagreb
25. Lavić, Osman (2015), Zbornik radova - Imamska služba u misiji jačanja sistema odbrane i čuvanja ljudskog dostojanstva, Sarajevo, El-kalem
26. Nakićević, Omer (2017), U vrtlogu vremena (1927-2017). Sarajevo: Centar za napredne studije (CNS).
27. Nakićević, Omer (pr.) (1996), Istoriski razvoj institucije Rijaseta, Sarajevo, Rijaset IZ u BiH, Sarajevo
28. Omerdić, Muharem (1999), Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995), El-Kalem, Sarajevo
29. Prguda, Abid (1990), Sarajevski proces, vlastito izdanje, Sarajevo
30. Radušić, Edin (2007), Stav Islamske zajednice prema raspadu Jugoslavije, Izlaganja sa naučnih skupova, Sarajevo

31. Ratkušić, Enes (2019), Bosna je veća od Evrope – eseji i kolumnе, CIF BiH, Stolac
32. Smajić, Aid (2017), Religioznost i međuetnička tolerancija u Bosni i Hercegovini, FIN i el-Kalem, Sarajevo
33. Smajlović, Ismail (2008), Funkcioniranje Islamske zajednice u okolnostima opsade Sarajeva, Opsada i odbrana Sarajeva: 1992-1995., referati Okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo
34. Todorova, Marija (1999), Imaginarni Balkan, XX vek, Beograd
35. Tucaković, Ekrem (2011), Uloga islamske zajednice, medija i državnih institucija u pronalaženju rješenja, Islamska scena u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer.
36. Tucaković, Ekrem (pr.) (2020), Prilozi za skicu jednog vremena, Centar za dijalog – Vesatija, Sarajevo
37. Vukomanović, Milan (2001), Religijske promjene u Mađarskoj i položaj Srpske pravoslavne crkve, Religije Balkana, susreti i prošimanja – Centar za istraživanje religije Beogradske otvorene škole, Beograd
38. Wolkner, Sabina, (2011) Dijalog sa muslimanima u Bosni i Hercegovini - Islamska scena u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer.

Članci i legislativa:

1. Barišić, Srđan (2008), Muslimani i raspad SFRJ, Peščanik br. 09, dostupno na : <https://pescanik.net/muslimani-i-raspad-sfrj/> (pristupljeno 10.05.2020).
2. Duranović, Amir, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i socijalizam: između kritičke i parahistoriografije, najava knjige koja je u štampi u drugoj polovici 2021. <https://historiografija.hr/?s=duranovi%C4%87> (pristupljeno: 10.06.2021.)
3. Fikret Karčić Pitanje javnopravnog priznanja islama u jugoslovenskim krajevima nakon prestanka Osmanlijske vlasti, Analisi Gazi Husref begove biblioteke.
4. Filipović, Muhamed (2007), "Muslimanima je bilo bolje u Jugoslaviji", Pravda (Bijeljina), broj 5., 19. februara 2007., 11.-12.

5. Imamović, Enver (2017), Patriotizam i vjera kao bitan faktor stoljetne odbrane Bošnjaka u odbrani Bosne i Hercegovine, Korak - Časopisa za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu br.35, Sarajevo, str. 31-38.
6. Imamović, Mustafa (2003), Bošnjački etnos: Identitet i ime, Prilozi, 32, Sarajevo, 2003., str. 315-329.
7. Imamović, Mustafa (1992), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji: Glasnik br. 1-2. Sarajevo, str. 90-101.
8. Karčić, Fikret (2018), Šta su nama 1878. i 1918. godina, Takvim 2018, Sarajevo
9. Karčić Fikret (2017), Pitanje javnopravnog priznanja u jugoslovenskim krajevima nakon prestanka Osmanlijske vlasti, Anal Gazi husrev begove biblioteke Sarajevo, str. 113-120
10. Kovač, Tomislav (2009), Islam kao paradigma savremenom evropskom društvu i kršćanskoj misli, Nova prisutnost – Časopis za intelektualna i duhovna pitanja, Vol. VII, br.2, str. 207-220.
11. Lovrić, Jelena, (1990), Miting istine u Sava centru, Danas, Beograd, str. 7-10.
12. Lučić, Ivica (2008), Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Vol. 40 No. 1, str. 107-140
13. Mrduljaš, Saša (2009), Prvi međunarodni pokušaj unitarizacije Bosne i Hercegovine: Vance-Owenov plan (2.siječnja 1993), National security and the future 2 (10) str. 117-150.
14. Muslimović, Fikret (2017), Propaganda o terorističkim prijetnjama u Bosni i Hercegovini, Korak - Časopisa za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu br. 35, Sarajevo, str. 11-31.
15. Rezolucija muslimanskih intelektualaca, Preporod, 3/490, 30. januar, 1991. godine, str. 18.
16. Smajlović, Salih "Intervju sa Mehmedalijom ef. Hadžićem, dugogodišnjim novinarom Preporoda," Preporod, 17/931, 1. septembar, 2010. godine, str. 46-47.
17. Šuško, Dževada (2021), Islamska zajednica i njena društvena odgovornost u suočavanju sa trenutnim izazovima u Bosni i Hercegovini, članak u procesu objavljivanja u Context –u, Sarajevo,
18. Šuško, Dževada (2018), Sjećanja na prvog reisu-l-ulemu Mustafu Hilmi ef. Hadžomerovića, Takvim 2018, Sarajevo, str. 171-177.
19. Trnka, Kasim (2009), Specifičnosti ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine - Nastanak – realizacija – perspektive, Revus Sarajevo br. 11, str. 45-71.

20. Uputstvo o provođenju zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica, Službeni glasnik BiH, broj 28/19
21. Ustavna odluka Islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine, i drugi zvanični dokumenti i struktura Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na:
https://static.islamskazajednica.ba/images/stories/Ustavi/Ustavna_odluka_iz_1993.pdf (pristupljeno 10.05.2020.)
22. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih objekata, "Službeni glasnik BiH", broj 5/04

Internet izvori:

1. <https://www.preporod.com/index.php/o-nama> (pristupljeno 13.05. 2021)
2. <https://znaci.ba/o-nama> (pristupljeno 13.05.2021.)
3. <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/islamska-zajednica/glasnik> (pristupljeno 15.05.2021.)
4. <https://arhiv.stav.ba/cetrdeset-godina-od-pokretanja-casopisa-islamska-misao-projekt-koji-je-bio-ispred-vremena/> (pristupljeno 21.04.2021.)
5. https://www.preporod.com/index.php/sve-vijesti/drustvo/kultura-i-nauka/item/2723-islamska-misao-zagubljeni-dragulj-islamske-zajednice?fbclid=IwAR0iXtmwmOtz71_QsZIADYn46r0yXKyG2P9ZxpcrEoJaOIXG9cyVLypRzLs (pristupljeno 13.05.2021.)
6. <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/o-sabor/ustav-islamske-zajednice> (pristupljeno 20.05.2021.)

PRILOZI

Prilog br.1. Pitanja za intervju

1. Kako ocjenujete situaciju disolucije SFRJ, prve demokratske izbore i u kojem kontekstu dolazi do realne promjene uloge vjerskih zajednica nakon socijalizma. Da li je to značilo i aktivnije učešće u kreiranju politike i spoljnje i unutrašnje u samoj Bosni i Hercegovini?
2. Raspad Jugoslavije i iznudeni potez referendum za samostalnost Bosne i Hercegovine da li je Islamska zajednica bila spremna na te nove izazove obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslovenski" oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije, a i tadašnji Reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji će rezultirati agresijom na BiH. Da li su u tom periodu do Obnoviteljskog sabora 28.04.1993. godine bile značajnije aktivnosti u pomoći rukovodstvu zemlje na afirmaciji i međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine i širenju istine o agresiji i zločinima koji su već počinjeni i u Istočnoj Bosni, Prijedoru i na brojnim drugim mjestima?
3. Koje bi Vi posebne međunarodne aktivnosti, ne samo u islamskom svijetu izdvojili kao posebno važne u međunarodnoj afirmaciji i države i herojske borbe koja se vodi za opstanak i države i naroda?
4. U pripremi mirovnog sporazuma iz Dejtona je prethodila intenzivna diplomatska aktivnost, koje su posebne inicijative i u okviru Islamske zajednice bile za prestanak rata i uspostavu pravednog mira?
5. I poslije okončanja rata je bio potreban ogroman napor da se saniraju štete, obnove brojni uništeni vjerski objekti, ali i izvrši povratak ljudi i obnova vjerskog života. Često je obnova vjerskog života (izgradnja džamija) prethodila povratku. Kada bi mogli da napravite presjek stanja koje su to najvažnije aktivnosti koje su značile ujedno i međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine kao mlade zemlje koja je u nepunih 70 godina 20. stoljeća dočivjela dva katastrofalna ratna razaranja više nego i jedna druga država u Evropi pa i u svijetu (Drugi svjetski rat i agresija). Da li je ta istina prisutna u zapadnom svijetu?
6. Islamska zajednica u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine radi i kroz brojne kadrove koji obnašaju značajne funkcije i u državi, ali i u diplomaciji BiH. Kako ocjenujete te angažmane i da li se može reći kako je vrijeme prolazilo da je svaki

angađman IZ u BiH i pojedinaca u njoj shvatan kao atak na sekularnu državu, a u cijeloj javnosti se stereotipna predstava o islamu i "terorizmu" generalizirala i stvara kontraefekte?

7. Kakvo je Vaše mišljenje o angađmanu Islamske zajednice u BiH danas u međunarodnoj afirmaciji države obzirom na činjenicu da Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom. Kako ići dalje jer se ima često osjećaj da to ovisi od pojedinca koji obnaša neku dužnost a da nisu formirani institucionalni mehanizmi za djelovanje u društvu, afirmaciju rada Međureligijskog vijeća koje se pojavljuje ne rijetko kao ikebana religijske tolerancije?
8. Kako gledate na ulogu Islamske zajednice oko pomoći izbjeglicama, povratku i širenju istine o ratnim zločinima?

Prilog br. 2. Intervju sa Nezimom Halilovićem Muderrisom

- 1. Kako ocjenujete situaciju disolucije SFRJ, prve demokratske izbore i u kojem kontekstu dolazi do realne promjene uloge vjerskih zajednica nakon socijalizma. Da li je to značilo i aktivnije učešće u kreiranju politike i spoljnje i unutrašnje u samoj Bosni i Hercegovini?**

O: Disolucija SFR Jugoslavije i sticanje nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine su bili krupni događaji nakon kojih je uslijedila Oružana agresija Knježevine Jugoslavije, a potom i Republike Hrvatske sa ciljem stvaranja Velike Srbije i Crne Gore i Velike Hrvatske, u periodu 1992. - 1995. godina. Nenaoružana, nezaštićena i bespomoćna Republika Bosna i Hercegovina, kojoj je Međunarodna zajednica uvela embargo na uvoz naoružanja i time joj vezala ruke je uz Allahovu pomoć uspjela da se odbrani i zaštiti svoj teritorijalni integritet, suverenitet, nezavisnost i međunarodni subjektivitet. Kada je iz Odbrambene faze prešla u Ofanzivnu, tj. Oslobodilačku, Međunarodna zajednica je Republiku Bosnu i Hercegovinu zaustavila i naš Pregovarački tim je prislila na potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, za koji je rahmetli predsjenik Alija Izetbegović kazao: „U situaciji kakva jeste, u svijetu kakav jeste, bolji mir se nije mogao postići”. Obnova nezavisnosti i suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine u periodu disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je zasnovana na ustavno-pravnom i međunarodno-pravnom osnovu, koji su joj omogućili da bez pravnih prepreka, nakon provedenog Referenduma 1. marta 1992. godine, potvrdi svoju nezavisnost i međunarodni subjektivitet, uz međunarodno priznanje i prijem u Ujedinjene Nacije, 22. maja 1992. godine.

Promjena političkog ambijenta nakon disolucije SFR Jugoslavije je u životu muslimana Bošnjaka, Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Republike Bosne i Hercegovine ostavila mnogo sudbonosnih događaja koji su pred Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini postavili nove, složene zahtjeve i zadatke i tražili odlučne odluke i korake. To je vrijeme borbe za fizički opstanak Bošnjaka, a u odbranu Domovine od Oružane agresije se aktivno uključio veliki broj imama, profesora, službenika IZ-e, studenata i učenika Gazi Husrev-begove medrese, koji su kao maloljetnici pristupali jedinicama Armije i MUP-a Republike Bosne i Hercegovine. Imami su u pauzama između operacija i bitaka, obavljali i imamsku dužnost, obavještavali porodice šehida o šehadetu njihovih sinova, mučeva i braće, gasulili i opremali saborce, šehide, klanjali im dženaze i ponovo se vraćali u borbu.

Ovo je iznimno specifičan i jedinstven period u povijesti Islamske zajednice, o čemu će se relevantnije moći govoriti i pisati sa pristojnije historijske distance. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je 1993. godine u jeku Odbrane Domovine od Oružane agresije, u uvjetima prijetnje potpunog fizičkog uništenja Bošnjaka i infrastrukture Islamske zajednice ušla u proces transformacije i tranzicije i uspostavila je vlastite standarde i obrasce, potpuno se oslanjajući na Allaha i vlastite ljudske i oskudne materijalne resurse i potrebe i interes muslimana Bošnjaka.

2. Da li su raspad Jugoslavije i iznuden Referendum za samostalnost Republike Bosne i Hercegovine Islamsku zajednicu zatekli spremnom na te nove izazove, obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslovenski" oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije, a i tadašnji reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili doagađaje koji će rezultirati oružanom agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovinu? Da li su u tom periodu do Obnoviteljskog Sabora 28.04.1993. godine bile značajnije aktivnosti u pomoći rukovodstvu zemlje na afirmaciji i međunarodnom priznanju Republike Bosne i Hercegovine i širenju istine o agresiji i zločinima koji su već počinjeni u Istočnoj Bosni, Prijedoru i na brojnim drugim mjestima?

O: Raspadom SFR Jugoslavije i Oružanom agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovinu došlo je do otežanog rada Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja je predstavljala jedinstvenu vjersku organizaciju muslimana u Jugoslaviji. Nametnuto se pitanje reorganizacije Islamske zajednice u Jugoslaviji, a uslijed proglašavanja neovisnosti bivših jugoslovenskih republika išlo se ka osnivanju novih islamskih zajednica, pa su uslijedile korjenite unutrašnje promjene u dotadašnjem ustrojstvu Islamske zajednice u Jugoslaviji, koje su uglavnom bile nametnute Oružanom agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovini. U takvim okolnostima 28. aprila 1993. godine održana je sjednica Obnoviteljskog Sabora islamske zajednice u Sarajevu na kojoj je donešena Ustavna odluka kao privremeni ustavno-pravni dokument kojim se uspostavlja kontinuitet i prekinuta autonomija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i kojom se definira i uređuje njena nova organizacija i djelovanje.

U skladu sa Ustavnom odlukom na ovom zasjedanju izabran je za vršioca dužnosti Reisu-l-uleme dr. Mustafa ef. Cerić. Ovom je odlukom izvan snage stavljen Jugoslavenski zakon o Islamskoj zajednici iz 1930. godine i vraćena je njena autonomnost koja je temeljena na Štatutu iz 1909. godine.

Otpor Oružanoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i časna odbrana vjere, naroda i Domovine imali su sudbonosni utjecaj na razvoj i karakter Islamske zajednice. Razvoj obrazovanja, otvaranje novih medresa i islamskih fakulteta, formiranje studijskih grupa i postdiplomskih studija, uvođenje vjeroučitelja u Javne škole, školovanje vjeroučitelja i izrada kvalitetnih i savremenih vjeroučiteljnih nastavnih planova i programa i izdavanje novih udžbenika predstavljaju veoma važno polje rada IZ-e u Bosni i Hercegovini.

U čelju da odgovori zahtjevima vremena i u skladu sa svojom misijom IZ-a je pokrenula Radio BIR, zatim TVBIR i na kraju Media Centar, svjesna da muslimanima - Bošnjacima mora pružiti nove oblike komuniciranja i afirmacije islamskih vrijednosti. Stoga je period 1993. – 2012. godine u kojem su na čelu IZ-e u Bosni i Hercegovini bili dr. Mustafa ef. Cerić, reisu-l-ulema i hfz. Ismet ef. Spahić, zamjenik reisu-l-uleme veoma važan i isti su u ovom dinamičnom vremenu na svojim plećima nosili ogroman teret. Njihova neiscrpna energija i vizija, snažan intelektualni i moralni kapacitet i sposobnost komuniciranja sa vjernicima različitih nivoa obrazovanja i intelektualnom elitom u Bosni i Hercegovini i Svijetu su umnogome afirmirali i IZ-u, kao instituciju, ali i Državu i narod.

Dr. Mustafa ef. Cerić je između ostalog i dobitnik sljedećih odlikovanja i nagrada, osnivač fondacija i učesnik konferencija:

- 1997. god. dobitnik odlikovanja najvišeg ranga od egipatskog predsjednika Hosni Mubaraka „Za doprinos u širenju islamske misli unutar i izvan svoje zemlje“;
- 1997. god. osnivač i punopravni član Evropskog vijeća za fetve;
- 1997. god. osnivač i član Međureligijskog vijeća Bosne i Hercegovine;
- 2000. god. izabran za redovnog člana Fikhske akademije za fetve pri Rabiti (Svjetska muslimanska liga) u Mekki;
- 2001. god. jedan od osnivača i punopravni član Fondacije za mezarje i Memorijalni centar u Potočarima;
- 2001. god. jedan od osnivača Islamskog evropskog vijeća sa sjedištem u Parizu;
- 2002. god. sudionik konferencije Evro-atlantskog partnerskog vijeća - predavanje na temu "Islam protiv terorizma";
- 2002. god. objavio u Sarajevu knjigu „Vjera, narod i Domovina“;

- 2003. god. dobitnik UNESCO-ve nagrada za mir „Felix Houphouet Boigny“, za poseban doprinos međureligijskom dijalogu, toleranciji i miru u Sijiju;
- 2003. god. sudionik na OSCE-ovoj konferencija u Beču sa predavanjem na temu „Rasizam, ksenofobija i diskriminacija“;
- 2004. god. dobitnik UNESCO-ve nagrade za mir Felix Houphouet-Boigny;
- 2004. god. dopisni član Kraljevske akademije "Muesset & Bejt" u Ammanu;
- 2004. god. dobitnik Sir Sternbergove nagrade, koju dodjeljuje Međureligijsko vijeće Kršćana i Jevreja, za doprinos međuvjerskom razumjevanju;
- 2004. god. član Svjetskog vijeća za islamsko misionarsvo, Libija;
- 2005. god. dobitnik nagrade Gazi Husrev-beg;
- 2001-2005. god. sudionik na Svjetskom ekonomskom forumu u Davosu i član Grupe za odnose između islama i Zapada;
- 4.9.2007. god. na 14. Konferenciji pod nazivom „Značenje ljubavi u Časnom Kur'anu“, koja je održana u Amanu, jordanski princ Gazi bin Muhamed, predsjednik Kraljevske akademije za islamsku misao, uručio mu je diplomu redovnog člana Akademije;
- 2007. god. dodjeljena nagrada „Theodor – Heuss Fondacije“ „Za religiju i integraciju u Evropi“;
- 2012. god. italijanska „Fondacija Ducci“ je dodijelila nagradu za mir za 2012. godinu;
- 7. maja 2012. god. predsjedavao sastanku „Evropskog vijeća vjerskih lidera - Religije za mir (ECRL)“, koje je održano u Sarajevu. Glavna tema o kojoj se raspravljalo je „Zajednički život u različitosti: građani Evrope - svjedočanstvo vjere“;
- 2013. god., SBK (Svjetski bošnjački Kongres je ocijenio da se dr. Mustafa ef. Cerić nalazi na listi među 50 najuticajnijih muslimana u svijetu u 2012. godini;
- 18. oktobra 2018. godine, na 43. Sjednici Vrhovnog vijeća Rabite, održanoj na prijedlog generalnog sekretara Muhammeda bin Abdulkerima Al-Isa, dr. Mustafa ef. Cerić je izabran za punopravnog člana Vrhovnog vijeća Rabite, kojeg čine ugledni alimi iz cijelog muslimanskog svijeta. Svjetska muslimanska liga – Rabita ustanovljena je 1962. godine od strane Kraljevine Saudijske Arabije kao izraz potrebe, brige i zaštite prava muslimanskih zajednica širom svijeta. Rabita je jedna vrsta „qāim-meqām“, tj. surrogata za globalne potrebe muslimana u nedostatku globalne muslimanske institucije kao što je Hilāfet, dok Organizacija islamske

kooperacije (ranije Organizacija islamske konferencije, OIC), predstavlja potrebu muslimana da koordiniraju svoje globalne političke stavove i

- 13. juna 2019. god. u Rimu - Nagrada za predanost jačanju mira među narodima i religijama. Nagrada je dodijeljena u okviru održavanja 21. Međunarodnog kongresa Svjetske organizacije država – Internacionalni parlament za saradnju, sigurnost i mir (World Organization of the States – W. O. S. – International Parliament for Cooperation, Safety and Peace – I. P. S. P).

Na Izborima u IZ-i u Bosni Hercegovini 2012. godine je na dužnost reisu-l-uleme izabran Husein ef. Kavazović, nakon čega je uslijedila Izmjena Ustava IZ-e i izvršena je transformacija IZ-e u Bosni i Hercegovini.

Nakon toga je na slijedeći način ustrojena IZ-e u Bosni i Hercegovini:

- Sabor kao najviše predstavničko i zakonodavno tijelo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini;
- Vijeće muftija, koje se sastoji od svih muftija u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini i bošnjačkoj dijaspori. Na čelu Vijeća muftija je Reisu-l-ulema, koji rukovodi radom Vijeća i njegov glas je odlučujući u slučajevima kada za ili protiv neke odluke Vijeća glasa isti broj muftija;
- Rijaset IZ-e u Bosni i Hercegovini, koji se organizira kroz uprave: 1. Uprava za vjerske poslove, 2. Uprava za obrazovanje i nauku, 3. Uprava za ekonomске i finansijske poslove, 4. Uprava za pravne i administrativne poslove i 5. Uprava za vanjske odnose i dijasporu. Uprave su stručne, administrativno-upravne cjeline na čijem čelu se nalaze direktori uprava, a na čelu drugih organizacijskih jedinica se nalaze rukovodioci. Organizacione jedinice Rijaseta su: 1. Ured za zekat, 2. Ured za hadž i umru, 3. Ured za društvenu brigu i 4. Izdavački centar El-Kalem. Rijaset sačinjavaju Reisu-l-ulema, zamjenik reisu-l-uleme i direktori uprava. Reisu-l-ulema rukovodi i predsjedava Rijasetom.
- Muftijstva, medžlisi i džemati.

U već drugom mandatu dr. Husein ef. Kavazovića, reisu-l-uleme, u periodu 2012.g. – IZ-a u Bosni i Hercegovini je ostvarila značajne rezultate u jačanju i afirmaciji IZ-e, očuvanju i prezentaciji islamskih vrijednosti, zaštiti i pomoći članova IZ-e i snaženju Države.

Dr. Husein ef. Kavazović, reisu-l-ulema je između ostalog dobitnik slijedećih odlikovanja i nagrada:

- 2014. god. Nagrada za međureligijski dijalog na manifestaciji Večernjakov pečat, Mostar;

- 2015. god. Nagrada "Sloboda" od Međunarodnog centra za mir, Sarajevo;
- GIFA (Global Islamic Finance Awards), čiji je osnivač "Edibiz", konsultantska kuća iz Londona, a koja se bavi metodologijom ocjenjivanja u oblasti islamskih finansija i liderstva, dodijelila je nagradu za životno djelo i doprinos razvoju islamskih finansija za 2018. godinu;
- 2019. god. Nagrada "Merhameta"
- 2019. god. Tradicionalna godišnja nagrada Fondacije „Muradif Ćato“.

3. Koje bi Vi posebne međunarodne aktivnosti, ne samo u islamskom svijetu izdvojili kao posebno važne u međunarodnoj afirmaciji i države i herojske borbe koja se vodi za opastnak i države i naroda?

O: Posebna vrijednost koju treba uvijek isticati jeste otvorenost Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja se u novonastalim prilikama otvorila unutar i izvan sebe, zbog čega je neki karakterišu kao Zajednicu u kojoj je prisutna anarhija i gdje nedostaje unutarnji i administrativni autoritet. To IZ-i u Bosni i Hercegovini daje veliku obavezu da se moraju učiniti novi iskoraci i tu otvorenost pretvoriti u još bolji kvalitet i dati joj značajniji smisao i funkciju.

Promocija Islamske zajednice i institucije reisu-l-uleme na međunarodnoj vjerskoj, društvenoj i političkoj sceni je potpuno nova dimenzija kojom se nadmašila realna politička i svaku drugu težina države Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima i brojnosti muslimana Bošnjaka. Ono što je poseban kvalitet jeste skoro pa ravnomjernost afirmacije Islamske zajednice i na Istoku i na Zapadu. U tom smislu Reisu-l-ulema personalno, a i IZ-a u cijelini zauzeli značajnu poziciju na međunarodnom planu, te stoga se može kazati da nije bilo niti jedne značajnije međunarodne konferencije ili foruma, a da IZ-e u Bosni i Hercegovini na istima nije uzela značaju ulogu. IZ-a u Bosni i Hercegovini je uspostavila formalne i neformalne kontakte sa velikim brojem islamskih zemalja i univerziteta u njima i predano je radila na slanju učenika i studenata u te zemlje i univerzitete, sa ciljem svoga kadrovskog jačanja.

IZ-a u Bosni i Hercegovini je preko ministarstava vakufa i ministarstava za vjerska pitanja: Kraljevine Saudijske Arabije, Republike Turske, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Katara, Kuvajta, Libije, Malezije i Indonezije obezbijedila značajna materijalna sredstva za rekonstrukciju porušenih i izgradnji novih džamija, rekonstrukciji Fakulteta islamskih nauka, izgradnji pedagoških fakulteta, medresa i islamskih centara, izgradnji biblioteka, obdaništa, vakufskih objekata i drugog.

IZ-a u Bosni i Hercegovini se svake godine afirmiše i kroz organizaciju hadža, preko Ureda za hadž i umru, a hadžije iz Bosne i Hercegovine su prepoznatljive po svojoj disciplini, moralu i čistoći. Veliki broj Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine i bošnjačke dijapsore je u posljednjih 27 godina bio na hadžu u ulozi Kraljevih gostiju, a imajući u vidu da su među njima bili različiti profili ljudi i na taj način je afirmirana i IZ-a u Bosni i Hercegovini, ali i Država.

4. U pripremi mirovnog sporazuma iz Dejtona je prethodila intenzivna dipomatska aktivnost, koje su posebne inicijative i u okviru Islamske zajednice bile za prestanak oružane agresije i uspostavu pravednog mira?

O: Diplomatske aktivnosti koje su prehodile potpisivanju Dejtonskog sporazuma su bile veoma intenzivne na Istoku i Zapadu i u tom smislu je dr. Mustafa ef. Cerić imao čast da bude članom mnogih delegacija ili da prisustvuje sastancima na koje ga je pozivalo Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine. Stav Sabora i Rijaseta IZ-e u Bosni i Hercegovini je bio da se treba učiniti sve kako bi se zaustavila Oružana agresija na našu Domovinu, te da se samim time sačuva biološki potencijal Bošnjaka i drugih građana koji našu Domovinu osjećaju svojom. Gospodin Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i naš Vrhovni komandant je u većini slučajeva konsultirao dr. Mustafu ef. Cerića, reisu-l-ulemu i neke od njegovih najbližih saradnika, jer je bio svjestan njihova velikog uticaja na Bošnjake-muslimane i veoma je cijenio njihovo mišljenje i oficijelne stavove IZ-e u Bosni i Hercegovini.

5. I poslije okončanja oružane agresije je bio potreban ogroman napor da se saniraju štete, obnove brojni uništeni vjerski objekti, ali i izvrši povratak ljudi i obnova vjerskog života. Često je obnova vjerskog života (izgradnja džamija) prethodila povratku. Kada bi mogli da napravite presjek stanja koje su to najvažnije aktivnosti koje su značile ujedno i međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine kao mlade zemlje koja je u nepunih 70 godina 20. stoljeća doživjela dva katastrofalna ratna razaranja više nego i jedna druga država u Evropi pa i u svijetu (Drugi svjetski rat i agresija). Da li je ta istina prisutna u zapadnom svijetu?

O: IZ-a u Bosni i Hercegovini je od posljedica Oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu imala ogromne materijalne i nematerijalne štete na svojim objektima. Zvanični podaci govore da je potpuno porušeno 614 džamija (534 od strane srpskog, a 80 od hrvatskog

agresora), dok je oštećeno 307 džamija (249 od srpskog, a 58 od hrvatskog agresora), što čini 80,5% od ukupnog broja 1144 džamije, koliko ih je bilo prije ove dvije oruđane agresije, od strane Kraljevine Jugoslavije i Republike Hrvatske. Pored toga je od ukupno 557 mesdžida (džamija bez munare), potpuno porušeno njih 218 (175 od srpskog, a 43 od hrvatskog agresora), dok je oštećen 41 mesdžid (21 od srpskog, a 20 od hrvatskog agresora), što čini procenat od 46,40% mesdžida. Ovome treba dodati još 14 potpuno uništenih i 18 oštećenih mekteba, te 447 uništenih i 160 oštećenih drugih vakufskih objekata.

Mnogi od oštećenih ili srušenih objekata bili su kulturno-historijski spomenici, te je teško i procijeniti, smatraju stručnjaci, kolika je šteta nanesena njihovim uništavanjem. Najveći broj džamija je planski uništen postavljanjem velikih količina eksploziva, da bi potom njihovi ostaci bili odvoženi na razne lokacije. Za rušenje munara na džamijama bili su zaduženi posebni mineri. Naš rahmetli predsjednik Alija Izetbegović je kazao: "Sačuvana Saborna crkva u Sarajevu i srušena džamija Ferhadija u Banjaluci, govore sve o nama i njima. Ovi kameni svjedoci ne lažu i mogu stati nasuprot sve njihove propagande."

Postdejtonski oporavak Bosne i Hercegovine, koji je uključivao obnovu džamija, revitalizaciju džemata i u velikoj mjeri oštećene infra-strukture, tražio je ulaganje ogromnog truda i značajne ljudske i materijalne resurse. Imami su bili među prvim povratnicima u mnogim dijelovima Bosne i Hercegovine, dok je institucionalna Islamska zajednica predano radila na uspostavljanju džemata i organizaciji vjerskih aktivnosti. Povratak imama imao je značajan psihološki efekat i poticaj povratku Bošnjaka na zgarišta i svoja devastirana imanja. Značajno je napomenuti da je 95% porušenih džamija i vakufa u manjem bh entitetu obnovljeno, a poduzimaju se neophodni koraci i na obnovi preostalih porušenih džamija i vakufa na tom prostoru.

6. Islamska zajednica u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine radi i kroz brojne kadrove koji obnašaju značajne funkcije i u državi, ali i u diplomaciji Bosne i Hercegovine. Kako ocjenjujete te angažmane i da li se može reći kako je vrijeme prolazilo da je svaki angažman IZ-e u Bosni i Hercegovini i pojedinaca u njoj shvatan kao atak na sekularnu državu, a u cijeloj javnosti se stereotipna predstava o islamu i "terorizmu" generalizirala i stvara kontraefekte?

O: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je svojim snažnim djelovanjem u Domovini i na inter-nacionalnom planu dala značajan doprinos, a u isto vrijeme je veliki broj kadrova IZ-e bio angažiran u zakonodavnim tijelima, na izvršnim funkcijama u Državi i u diplomatiji. To je u nekim političkim krugovima, medijima i javnom mnijenju bilo tumačeno na način da se IZ-

a u Bosni i Hercegovini miješa u politiku ili je u tjesnoj vezi sa politikom, a na prvom mjestu sa SDA, kao vodećom bošnjačkom strankom. IZ-a u Bosni i Hercegovini je svo vrijeme svoga djelovanja uspjela se izdići iznad dnevno-političkih ineteresa i prevashodno je časno vršila svoju funkciju i na svaki mogući način je pomagala snaženju državnih institucija i afirmaciji svih onih vrijednosti na kojima počiva društvo.

7. Kakvo je Vaše mišljenje o angađmanu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini danas u međunarodnoj afirmaciji države obzirom na činjenicu da Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom. Kako ići dalje jer se ima često osjećaj da to ovisi od pojedinca koji obnaša neku dužnost, a da nisu formirani institucionalni mehanizmi za djelovanje u društvu, afirmaciju rada Međureligijskog vijeća koje se pojavljuje ne rijetko kao ikebana religijske tolerancije?

O: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini još uvijek nije potpisala Ugovor sa Državom i zbog toga je suočena sa velikim problemima, kao što su: nedonošenje Zakona o restituciji, kojim bi se oduzeta imovina IZ-e vratila u vlasništvo IZ-e i upravljanje, nemogućnost ostvarenja prava na redovne budžetske dotacije i nemogućnost da Država na sebe preuzme obavezu plaćanja finansijskih obaveza u PIO i makar djelimičnog obezbjećenja plata imama i uposlenika IZ-e. Stoga IZ-a u Bosni i Hercegovini i dalje djeluje samostalno i finansira se uglavnom od članarine IZ-e i priloga džematlija, a to su dva nestabilna i nesigurna izvora, pogotovo u vremenu svjetske ekonomski krize, gdje velike države i sistemi doživljavaju kolaps, a male države i sistemi trpe još veće štete. Međureligijsko vijeće je posljednjih godina znatno reduciralo svoje aktivnosti i njegovo djelovanje je više formalne naravi, bez prepoznatljivog djelovanja i stvarnog uticaja unutar vjerskih zajednica i na šиру društvenu zajednicu.

8. Kako gledate na ulogu Islamske zajednice oko pomoći izbjeglicama, povratku i širenje istine o ratnim zločinima?

O: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je kroz Fond Bejtulmal u Postdejtonskom period pružila značajnu finansijsku pomoć povratnicima na prostore sa kojih su Bošnjaci protjerani i socijalnim slučajevima na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Prioritet IZ-e je bila obnova i rekonstrukcija porušenih i uništenih džamija, mesdžida, vakufskih objekata i drugog i obezbjećenju elementarnih uslova za funkcionisanje povratničkih džemata i medžlis. U tom smislu Rijaset IZ-e je prije nekoliko godina osnovao Fond za pomoć

povratničkim džematima, kojim finansira veliki broj Medžlisa i imama. IZ-a je jedina institucija koja na prostoru manjeg bh entiteta i na prostoru sa hrvatskom većinom ima svoje institucije koje su u većini slučajeva i jedine adrese na koje se Bošnjaci mogu obratiti i zatražiti pomoć.

IZ-a je kroz Vakufsku direkciju, Centar za islamsku arhitekturu, Vjersko-prosvjetnu službu i Upravu za vjerske poslove izvršila evidenciju svih uništenih i oštećenih džamija, mesdžida, tekija i drugih vakufa, objavila više knjiga i članaka i organizirala više izložbi fotografija, sa ciljem da se istina o genocidu i urbicidu ne zaboravi i bude podsjetnik generacijama koje dolaze i ta istina je plasirana i u Svijetu kroz različte međunarodne konferencije i putem društvenih mreža. Imajući u vidu značajnu ulogu IZ-e u društvu, pred istom su još veliki zadaci i izazovi i siguran sam da će IZ-a sa svojim kadrovskim, materijalnim i drugim resursima ispuniti svoju zadaću i da će odgovoriti izazovima vremena.

Sarajevo; 31. mart 2021.god.

Prilog br. 3. Intervju sa dr. Dževadom Šuško

- 1. Kako ocjenujete situaciju disolucije SFRJ, prve demokratske izbore i u kojem kontekstu dolazi do realne promjene uloge vjerskih zajednica nakon socijalizma. Da li je to značilo i aktivnije učešće u kreiranju politike i spoljnje i unutrašnje u samoj Bosni i Hercegovini?**

Nakon višedecenijskog sistema socijalizma uvodi se postepeno u sve države istočne Evrope kao i Jugoslavije demokratski poredak. To je slučaj sa BiH kao i sa drugim državama bivšeg Sovjetskog saveza. Sastavni dio demokratije je otvaranje granica i društva, te uvođenje liberalnog ekonomskog i političkog sistema. U to spadaju i ljudska prava. Za IZ kao jednu od tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH su ljudska prava od velike važnosti jer one sadrže slobodu vjere. Sastavni dio demokratskih sistema je i sekularno uređenje. IZ se već pod Austrougarskom adaptirala da djeluje u sekularnom uređenju, te s toga sekularni sistem nije nešto novo. Postoje različiti pristupi sekularnom sistemu. U BiH se udomaćio sistem odvajanja uz saradnju, često poznato u stručnoj literaturi pod nazivom „separation with cooperation“.

Što se tiče drugog dijela Vašeg pitanja, IZ je vjerska zajednica koja se zalaže za interes svojih pripadnika i članova. Ne mislim da IZ u BiH kreira „spoljnje i unutrašnje politike“, kako Vi to navodite u pitanju, već sarađuje sa državama u kojima djeluje u onoj mjeri koliko je potrebno da štiti prava svojih članova i pripadnika kao svog statusa kao tradicionalna vjerska zajednica u BiH na osnovu Zakona o polođaju crkava i vjerskih zajednica u BiH.

- 2. Rasprad Jusglavije i iznudeni potez referendema za samostalnost Bosne i Hercegovine da li je Islamska zajednica bila spremna na te nove izazove obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslovenski" oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije ,a i tadašnji Reis ul ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili doagađaje koji će rezultirati agresijom na BiH. Da li su tom periodu do obnoviteljskog sabora 28.04.1993. godine bile značajnije aktivnosti u pomoći rukovodstvu zemlje na afirmaciji i međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine i širenju istine o agresiji i zločinima koji su već počinjeni i u Istočnoj Bosni, Prijedoru i na brojnim drugim mjestima?**

Ko je bio spremjan za „nove izazove“, kako ih nazivate, osim onih koji su planirali rat? Sam politički intelektualni vrh BiH nije bio u potpunosti svjestan agresije i genocidnih namjera susjednih država. BiH kao država, a i IZ kao vjerska organizacija su se organizirali po demokratskim principima. Islamska zajednica je bila u potpunosti spremana da djeluje u više različitim državama, jer je to radila i prije raspada Jugoslavije u Njemačkoj, Austriji, USA, Kanadi, Australiji, pa je mogla bez problema djelovati i u novonastalim državama bivše Jugoslavije da politike nisu takvu ulogu Islamske zajednice sprječile. Referendum je jedan od demokratskih instrumenata, tj. pitati građane za važna pitanja države i društva. IZ u BiH je oduvijek djelovala i van granica BiH. Sa raspadom SFRJ i nasilnim progonima bosanskih muslimana porastao je broj djetemata u inostranstvu. IZ se prvenstveno bavi pitanjem vjere. Za međunarodno priznanje BiH kao države su zaduženi državni organi i ne može vjerska organizacija snositi odgovornost za taj važni zadatak.

3. Koje bi Vi posebne međunarodne aktivnosti, ne samo u islamskom svijetu izdvojili kao posebno važne u međunarodnoj afirmaciji i države i herojske borbe koja se vodi za opastnak i države i naroda?

U okviru IZ u BiH djeluje Uprava za vanjske poslove i dijasporu koja njeguje prijateljske odnose IZ sa svim ambasadama i međunarodnim akterima u BiH. Vaše pitanje, smatram, je pitanje za MVP BiH i Predsjedništvo BiH. Te dvije instance su zadužene za ove oblasti.

4. U pripremi mirovnog sporazuma iz Dejtona je prethodila intenzivna dipomatska aktivnost, koje su posebne inicijative i u okviru Islamske zajednice bile za prestanak rata i uspostavu pravednog mira?

IZ u BiH se nikada nije zalagala za rat. Naprotiv, IZ kao i njeni imami, te službenici IZ su zagovaraju mir, istinu, pravdu, pomirenje i nenasilje. IZ poštuje odluke države i državnih organa koji su zaduženi da pregovaraju za dobrobit BiH. Pored toga IZ je jedan od osnivača Međureligijskog Vijeća u BiH. Zajedno sa ostalim tradicionalnim vjerskim zajednicama u BiH se kroz MRV zalaže za trajni mir i zajedništvo u BiH.

5. I poslije okončanja rata je bio potreban ogroman napor da se saniraju štete, obnove brojni uništeni vjerski objekti, ali i izvrši povratak ljudi i obnova vjerskog života. Često je obnova vjerskog života (izgradnja džamija) prethodila povratku. Kada bi mogli da napravite presjek stanja koje su to najvažnije aktivnosti koje su značile ujedno i međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine kao mlade zemlje koja je u nepunih 70 godina 20. stoljeća dočivjela dva

katastrofalna ratna razaranja više nego i jedna druga država u Evropi pa i u svijetu (Drugi svjetski rat i agresija). Da li je ta istina prisutna u zapadnom svijetu?

Za vrijeme rata 1992-1995 srušeno je više od 1.300 objekata IZ, najviše đamija. IZ je preuzeila odgovornost da obnovi te objekte, često uz pomoć donatora. No, IZ kroz Vakufsku direkciju ima jasnu politiku o donacijama i upravljanju objektima koje su izgrađene pomoću donacija. Pravilnici Rijaseta daju jasne smjernice da imami i aktivnosti koje se sprovode u đamijama i objektima IZ budu u skladu sa Ustavom IZ i islamskom tradicijom Bošnjaka.

Što se tiče povratka raseljenih i prognanih lica, IZ se također zalagala za povratak protjeranih. Uz pomoć Ureda za društvenu brigu, te organizacija kurbara i niz drugih projekata IZ nastoji pružiti podršku povratnicima.

Pitanje u kojoj mjeri su razaranja poznata u zapadnom svijetu ovisi o autorima koji su spremni pisati na tu temu i objaviti odnosno prevesti studije na stranim jezicima. Način nema dovoljno domaćih autora koji objavljaju kvalitetne studije i knjige na stranim jezicima. S druge strane postoje autori koji negiraju genocid i počinjene zločine. Vaćno je da akademske ustanove obave ozbiljna istraživanja i kvalitetne publikacije koje će prikazati dimenzije rata i ponuditi to gradivo širem čitateljstvu.

6. Islamska zajednica u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine radi i kroz brojne kadrove koji obnašaju značajne funkcije i u državi, ali i u diplomaciji BiH. Kako ocjenjujete te angažmane i da li se može reći kako je vrijeme prolazilo da je svaki angažman IZ u BiH i pojedinaca u njemu shvatan kao atak na sekularnu državu, a u cijeloj javnosti se stereotipna predstava o islamu i "terorizmu" generalizirala i stvara kontraefekte?

U BiH postoji skoro površno i često iskrivljeno shvatanje sekularnog uređenja, položaja vjere u javnom prostoru, te vjerskih sloboda općenito. To govori o još prisutnom komunističkom naslijeđu u BiH. Nije ništa sporno da je neko vjernik, član IZ, posjeduje radno iskustvo u IZ i nakon izvrsnog vremena radi u državnoj službi pa i u diplomatskim krugovima. Nečije vjerovanje ne osporava poštivanje Ustava BiH. Kancelarka Angela Merkel je kćerka evangeličkog pastora i bivši njemački predsjednik Joachim Gauck je teolog. Niko ne osporava njihovo opredjeljenje prema sekularnom uređenju.

7. Kakvo je Vaše mišljenje o angađmanu Islamske zajednice u BiH danas u međunarodnoj afirmaciji države obzirom na činjenicu da Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom. Kako ići dalje jer se ima često osjećaj da to ovisi od pojedinca koji obnaša neku dužnost a da nisu formirani institucionalni mehanizmi za djelovanje u društvu, afirmaciju rada Međureligijskog vijeća koje se pojavljuje ne rijetko kao ikebana religijske tolerancije?

Mislim da je pogrešno formulisana rečenica. Nije „Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom“, nego država BiH jedino sa IZ nije regulirala svoj odnos, odnosno nije potpisala sporazum. Sada je Sporazum koji je u potpunosti izpregovaran i gotov za potpisivanje postao politički instrument. Dešava se u političkim krugovima da se neki sporazumi odugovlače. Načalost imamo općenito u BiH političkom sistemi nekoliko mehanizama osporavanja i blokada. Inače u BiH zanemarujemo značaj lobiranja. Smatram da se za to pitanje kao i niz drugih važnih pitanja treba strateški lobirati u odgovarajućim krugovima.

8. Kako gledate na ulogu Islamske zajednice oko pomoći izbjeglicama, povratku i širenje istine o ratnim zločinima?

IZ je oduvijek u teškim vremenima pomagala ljudima u nevolji. Pomoći IZ se ne daje samo vlastitim pripadnicima i članovima, nego svim ljudima. Nedavno kada je bio zemljotres u Hrvatskoj organizirane su serije u pomoći Hrvatskoj i hrvatskom narodu. Za vrijeme rata je IZ dala sve od sebe da pomaže prognanicima. Sada živimo u vremenu kada migranti pronalaze put spasa kroz BiH. Čin ljudskosti je ukazati pomoći migrantima, te s toga IZ finansijski i moralno pomaže migrante u BiH.

O društvenoj odgovornosti IZ u BiH, preporučujem Vam da pročitate još neobjavljen članak kojeg Vam šaljem uz ovaj dokument. Molim Vas da citirate izvor kao neobjavljen članak koji je u procesu objavljivanja u časopisu Context u 2021. godini.

Prilog br. 4. Intervju sa prof. dr. hfz. Halilom Mehtićem

- 1. Kako ocjenujete situaciju disolucije SFRJ, prve demokratske izbore i u kojem kontekstu dolazi do realne promjene uloge vjerskih zajednica nakon socijalizma. Da li je to značilo i aktivnije učešće u kreiranju politike i spoljnje i unutrašnje u samoj Bosni i Hercegovini?**

Ovo pitanje je toliko opširno da bi se čitava studija o tome mogla napisati. Disolucija Jugoslavije označila je jednu novu epohu naroda koji su tivjeli u njoj i to, na telost, krvavu epohu, posebno za bosanskohercegovačke narode. U bivšoj Jugoslaviji, nacionalno i vjersko obiljetje naroda, sistemski i latentno se prigušivalo. Raspadom Jugoslavije i uspostavom višepartijskog sistema, ta zapretana nacionalna i vjerska osjećanja, naprsto su buknula i u nekim narodima postala najvažnijom stvari u tom trenutku. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da su takva osjećanja bila generirana iz političkih centara moći. Nacija se toliko glorificirala da je to vrlo brzo preraslo u najekstremnije oblike nacionalizma i šovinizma. Na tim osnovama gradio se, konkretno kod Srba, mit o ugroženosti što je, zapravo, bila smisljena priprema srpskog naroda za brutalni rat koji se kasnije dogodio.

U svemu tome kao i tokom rata skoro najvažniju ulogu imale su crkve, i pravoslavna i katolička koje su oficijelno blagosiljale zločine i sve što su radile njihove vojske. Tokom rata, boraveći jedne prilike u Mostaru, mostarski muftija, Sejid ef. Smajkić mi je pokazao snimak mostarskog biskupa Perića kada se obraćao bojovnicima brigade HVO-a gdje je između ostalog, otprilike, kazao: „Kada je u pitanju interes našeg naroda i domovine, vi ne možete učiniti grijeh koji vam Bog neće oprostiti.“

Dakako, da je i Islamska zajednica igrala značajnu ulogu u animiranju našeg naroda za potrebe odbrane BiH po raznim osnovama. Veliki broj imama bili su borci Armije BiH i dali značajan doprinos odbrani. Preko stotinu imama dalo je svoje tivote u odbrani naše domovine. Mnogi su bili aktivni u svojstvu pomoćnika komandanata za moral i u logističkoj podršci, a mnogi u pronošenju istine o ratu i stradanjima Bošnjačkog naroda, kako u be-ha javnosti tako i van granica naše domovine.

Kolega Hasan ef. Makić, bihački muftija i moja malenkost kao zenički muftija, krajem 1992. godine napisali smo knjižicu *Uputa muslimanskom borcu*, gdje smo sačeto obradili sva važna pitanja koja se tiču ponašanja muslimana u ratu. Ta knjižica je bila predmetom analiza Haškog tribunala koju su hrvatski advokati teljeli predstaviti kao ideološku platformu

islamističke borbe protiv Hrvata. Međutim, Haški tribunal je, nakon što se uvjerio u sadržaj knjižice zaključio: „Da je Bogdo ovakvog štiva bilo među vojnicima druga dva naroda, mi danas ne bi imali potrebu da ovdje sjedimo.“

S obzirom na društvenu ulogu koju vjerske zajednice imaju, neminovno je došlo do njihovog utjecaja na političke tokove unutar BiH. Općepoznata je stvar da se Islamska zajednica oficijelno ogradi od mješanja u poslove politike, a stvarno je, preko muftija, glavnih imama i đematskih imama, bila maksimalno involvirana, posebno u počecima političkog pluralizma, u afirmiranju i protežiranju Stranke demokratske akcije. Prilikom glasanja na referendumu za samostalnost BiH, hrvatski narod do zadnjeg dana bio je neopredjeljen. Tek na dan referendumu, na nedjeljnim misama, fratri su animirali hrvatski narod da glasa za samostalnost BiH. To uvjerljivo govori koliko su vjerske zajednici imale utjecaja u političkom odlučivanju.

2. Rasprad Jugoslavije i iznudeni potez referendema za samostalnost Bosne i Hercegovine da li je Islamska zajednica bila spremna na te nove izazove obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslovenski" oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije, a i tadašnji Reis ul ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji će rezultirati agresijom na BiH. Da li su u tom periodu do obnoviteljskog sabora 28.04.1993. godine bile značajnije aktivnosti u pomoći rukovodstvu zemlje na afirmaciji i širenju istine o agresiji i zločinima koji su već počinjeni i u Istočnoj Bosni, Prijedoru i na brojnim drugim mjestima?

Islamska zajednica, posebno njen vrh, s velikim interesovanjem je pratio događanja na političkoj sceni, od 1990. pa sve do izbijanja rata. U krugovima IZ vladalo je uvjerenje da tadašnji predsjednik Alija Izetbegović ulaže maksimalne napore oko iznalaženja rješenja za očuvanje cjelovite SFRJ. Pokušavale su se čak pronaći forme novog organiziranja i nakon što su Slovenija i Hrvatska proglašile nezavisnost. Poznate su njegove inicijative sa makedonskim predsjednikom Kirom Gligorovim, koje na člost nisu urodile plodom. Tadašnji reisu-l-ulema, Jakub ef. Selimoski, imao je intenzivnu saradnju sa predsjednikom Izetbegovićem, sve dok nisu porasle ambicije pojedinih krugova unutar IZ da oni preuzmu rukovođenje Zajednicom.

Ne slađem se sa vašom konstatacijom iskazanom u dijelu pitanja „da li je Islamska zajednica bila spremna na te nove izazove obzirom na činjenicu da je i sama imala "jugoslovenski"

oblik organizacije, pokrivala je područje cijele Jugoslavije, a i tadašnji Reisu-l-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji će rezultirati agresijom na BiH“. Da, Islamska zajednica je bila organizirana na teritoriji cijele Jugoslavije i taj sistem organiziranja je bio obavezujući za sve republike jer je zaključkom tadašnjeg Rijaseta donesenog na sjednici u Skopju, augusta 92. odlučeno da se postojeće ustrojstvo IZ ne dira dok se na završi rat u BiH. Poslije će se vidjeti i dogovoriti ima li interesa i potrebe da se ostane u istom sistemu organiziranja. I Pravoslavna i Katolička zajednica nisu dirale svoj ustroj i one i danas funkcioniraju na principima na kojima su funkcionalne u bivšoj Jugoslaviji.

Na taost, spomenuti krugovi u IZ BiH ignorisali su taj zaključak Rijaseta i samoinicijativno pristupili su njenoj „reorganizaciji“ bez podrške i jedne regija sa terena. To su pravdali činjenicom „da disolucijom Jugoslavije mora doći i do disolucije IZ.“ Apsolutno je netačno „da tadašnji Reis-ul-ulema Jakub ef. Selimoski, a i jedan dio uleme nisu shvatili događaje koji će rezultirati agresijom na BiH“. Itekako su oni to shvatali, jer je uraćena strategija rada IZ u ratnim okolnostima. Djelovalo je dio Mešihata u Sarajevu sa svojim službama, a i Ured Mešihata u Zenici za slobodnu teritoriju, na čijem sam čelu bio upravo ja. Djelovala je Saborska sura koja je u koordinaciji sa Uredom Mešihata u Zenici davala instrukcije po pitanju svih bitnih oblika našeg organizovanja.

Jedna od zamjerki, od strane tih krugova, bila je što tadašnji predsjednik Mešihata, mr. Salih ef. Čolaković, ne boravi u Sarajevu. Svako objektivan će postaviti pitanje: „Kakva bi korist bila od njegovog boravka u okruženom Sarajevu?“ Ovako on je u svojstvu legalnog predsjednika Mešihata IZ za BiH, Hrvatsku i Sloveniju, posjećivao zemlje islamskog svijeta i prinosio istinu o ratu u BiH. I ne samo to, on je sakupio milione dolara koji su utrošeni u humanitarne svrhe i odbranu naše domovine.

3. Koje bi Vi posebne međunarodne aktivnosti, ne samo u islamskom svijetu izdvjili kao posebno važne u međunarodnoj afirmaciji i države i herojske borbe koja se vodi za opastnak i države i naroda?

Muslim da je dr. Haris Silajdžić, u svojstvu ministra vanjskih poslova, dao nemjerljiv doprinos afirmiranju naše države i herojske borbe našeg naroda. Kao osoba koja govori engleski i arapski bio je čest gost na svjetskim TV kućama kao što su: CCN-a, BBC-a, Al-Jazeera i druge, gdje je na vrlo efektan način govorio o agresiji na BiH, bosanskim muslimanima kao autohtonom narodu koji se vijekovima bori za svoj opstanak te bosanskohercegovačkom

multietničkom društvu koje ima stoljetnu tradiciju suštivota međureligijske i međunarodne tolerantnosti. Takoče, njegovi nastupi u UN-u i kontakti sa najistaknutijim svjetskim ličnostima imali su pozitivnog utjecaja. Tako je izvršio snažan utjecaj na Joe Bidena, koji je održao poznati govor u američkom Senatu gdje se maksimalno zalagao za ukidanje embarga na naoružanje, tom prilikom citirajući riječi Harisa Silajdžića koji mu je rekao: „Ukinite nam embargo i omogućite da se dostojanstveno borimo i umiremo kao ljudi a ne kao stoka koju oni kolju.“

Kasnije, kada je preuzeo dužnost reisu-l-uleme, dr. Mustafa ef. Cerić je takoče odigrao značajnu ulogu na afirmaciji države i naše borbe za slobodu.

4. U pripremi mirovnog sporazuma iz Dejtona je prethodila intenzivna dipomatska aktivnost, koje su posebne inicijative i u okviru Islamske zajednice bile za prestanak rata i uspostavu pravednog mira?

Nisu mi poznate aktivnosti Islamske zajednice na tom planu.

5. I poslije okončanja rata je bio potreban ogroman napor da se saniraju štete, obnove brojni uništeni vjerski objekti, ali i izvrši povratak ljudi i obnova vjerskog života. Često je obnova vjerskog života (izgradnja džamija) prethodila povratku. Kada bi mogli da napravite presjek stanja koje su to najvažnije aktivnosti koje su značile ujedno i međunarodnu afirmaciju Bosne i Hercegovine kao mlade zemlje koja je u nepunih 70 godina 20. stoljeća dočinjala dva katastrofalna ratna razaranja više nego i jedna druga država u Evropi pa i u svijetu (Drugi svjetski rat i agresija). Da li je ta istina prisutna u zapadnom svijetu?

Zasigurno je Islamska zajednica dala veliki doprinos povratku Bošnjaka u njihova rodna mjesta. Taj doprinos se ogledao u verbalnom animiranju bošnjaka na povratak kroz hutbe, vazove, pisanu riječ, ali i kroz konkretnu materijalnu podršku. Poznato je da su u BiH djelovale mnoge humanitarne organizacije kako iz islamskog svijeta tako i iz Zapadne Europe. Islamska zajednica je određivala prioritete povratka i tim humanitarnim organizacijama sugerirala određenu vrstu pomoći. Uz obnovu porodičnih kuća redovno je išla i obnova ili gradnja novih džamija. Džamije su bile svojevrsna potpora povratku jer su na neobjašnjiv način Bošnjacima ulijevale neku vrstu sigurnosti. Uz navedeno Islamska zajednica je stimulisala povratak, pored ostalog, i tako što je finansirala imame koji su djelovali i radili u povratničkim džematima u RS-u.

6. Islamska zajednica u međunarodnoj afirmaciji Bosne i Hercegovine radi i kroz brojne kadrove koji obnašaju značajne funkcije i u državi, ali i u diplomatiji BiH. Kako ocjenjujete te angažmane i da li se može reći kako je vrijeme prolazilo da je svaki angažman IZ u BiH i pojedinaca u njemu shvatan kao atak na sekularnu državu, a u cijeloj javnosti se stereotipna predstava o islamu i "terorizmu" generalizirala i stvara kontraefekte?

Činjenica je da su brojni funkcioneri u raznim strukturama vlasti bili kadrovi Islamske zajednice. Radi se o kadrovima raznolikih profila. Obično su oni završavali Gazi Husrevbegovu medresu a potom neki od svjetovnih fakulteta, bilo u zemlji ili van nje. Najveći broj njih je angažiran u diplomatiji i zakonodavnoj vlasti kroz općinska vijeća, kantonalne skupštine i skupštine Federacije i Bosne i Hercegovine. Njihov diplomatski angažman, zbog poznavanja arapskog jezika, najviše je bio i ostao prisutan u zemljama arapskog svijeta.

Treba naglasiti da su sasvim neosnovana etiketiranja, da angažman ljudi iz Islamske zajednice utječe ne sekularno uređenje BiH. Ako u strukturama vlasti značajne funkcije obavljaju ljekari, inženjeri, prosvjetni radnici, ekonomisti, pravnici, sociolozi, filozofi... zašto se među njima ne bi mogli naći i teolozi, koji su, vrlo često, svestranije obrazovani od mnogih spomenuti. Pogotovo je iluzorno i rekao bih tendenciozno, njihov angažman dovoditi u vezu sa terorizmom i sa tvrdnjama da njihovo angažiranje izaziva kontra efekte. Puno je svjetlih primjera koji su dali značajan doprinos afirmaciji BiH kako u Zemlji tako i u inostranstvu. Već sam spominjao dr. Harisa Silajdžića, tu su još, dr. Safet Halilović, Hasan Čengić, Ismet i Adil Osmanović, Senahid Bristrić, Mehmedalija Hadžić, Avdo Hodžić i još mnogi drugi.

7. Kakvo je Vaše mišljenje o angažmanu Islamske zajednice u BiH danas u međunarodnoj afirmaciji države obzirom na činjenicu da Islamska zajednica jedina od velikih vjerskih zajednica još uvijek nije regulirala svoj odnos sa državom. Kako ići dalje jer se ima često osjećaj da to ovisi od pojedinca koji obnaša neku dužnost a da nisu formirani institucionalni mehanizmi za djelovanje u društvu, afirmaciju rada Međureligijskog vijeća koje se pojavljuje ne rijetko kao ikebana religijske tolerancije?

Angažman Islamske zajednice na planu međunarodnog afirmiranja BiH nema veze sa nepotpisivanjem ugovora, odnosno reguliranja njenog statusa sa Državom. To treba promatrati sasvim odvojeno. Bosna i Hercegovina ima svoje organe i institucije poput

diplomatskih predstavništava, Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva za spoljnu trgovinu i Predsjedništva koji mogu na razne načine raditi na međunarodnom afirmiranju naše države. Koliko su uspješni u tome, sasvim je drugo pitanje.

Islamska zajednica po drugom osnovu utječe na međunarodnu afirmaciju BiH. Pri Rijasetu postoji služba za odnose sa arapskim svijetom kao i Uprava za vanjske poslove i dijasporu, koje kroz široku lepezu svojih djelatnosti može doprinositi na tom planu. Brojni su naši džemati u Dijaspori u sklopu kojih djeluju Islamski centri sa širokim spektrom svojih djelatnosti koji im omogućavaju afirmiranje BiH na vjerskom i kulturnom planu.

Poseban značaj afirmaciji BiH na međunarodnom planu, daju svršenici raznih fakulteta širom svijeta, magistranti i doktoranti. Oni svojim magistarskim a posebno doktorskim disertacijama, na indirektni način afirmiraju BiH, njenu tradiciju i kulturu utemeljenu na matrici islamske duhovnosti. U zadnjih dvadesetak godina imamo magistarske i doktorske radove napisane na arapskom i engleskom jeziku iz raznih islamskih naučnih oblasti koje su branjene u Londonu, Čikagu, Rijadu, Kairu, Kualalumpuru, Tunisu i drugima svjetskim metropolama. Mnogi od tih naučnih radova štampani su kao knjige koje su dostupne širokoj čitalačkoj publici.

Kada sam u uvodu svoje doktorske disertacije, koju sam branio u Tunisu, navodio razloge koji su me opredjelili za temu *Mehmed ef. Handžić i njegov doprinost tefsirskoj znanosti*, spomenuo sam pored ostalog i to: „da na primjeru Mehmeda Handžića telim, arapskoj čitalačkoj publici, rasvjetliti doprinos i brigu bosanske uleme za temeljnim islamskim disciplinama, s posebnim osvrtom na tefsir i kur'anske znanosti.“ Takoče, spomenuo sam i ĉinjenicu: „da se kompletan fond Handžićevih djela, čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, a kroz predstavljanje i naučnu obradu njegovih rukopisa iz oblasti tefsira (tumačenja Kur'ana), telio sam na taj način dati skromni doprinos rasvjetljavanju rukopisnog blaga Gazi Husrev-begove biblioteke koja se svrstava među najpoznatije i najbogatije biblioteke u Evropi“ Kasnije je moja doktorska disertacija štampana na arapskom jeziku u izdanju dvije ronomirane izdavačke kuće: *El-Mektebul-islami* iz Libana i *Darus-sekafeh* iz Qatara, čime joj je data dodatna vrijednost.

Tu su i svjetska takmičenja u učenju Kur'ana, gdje su neki naši učesnici hafizi, osvajali značajna mjesto čime su na indirektni način prenosili glas o Bosni i Hercegovini i tako doprinosili njenom afirmiranju.

8. Kako gledate na ulogu Islamske zajednice oko pomoći izbjeglicama, povratku i širenje istine o ratnim zločinima?

Na to pitanje već sam djelimično odgovorio. Ono što posebno treba istaknuti po ovom pitanju je da Rijaset IZ BiH pri Upravi za zekat ima ured za socijalnu skrb iz kojeg se izdvajaju značajna sredstva, pored ostalog, i za socijalno ugrožene povratnike, odnosno izbjegla i raseljena lica.

Što se tiče doprinosa Islamske zajednice na planu širenja istine o ratnim zločinima postoji čitav spektar aktivnosti. Islamska zajednica je organizirala naučne skupove na temu ratnih zločina još od samog početka rata. Tako je već 1993. godine, Zeničko muftijstvo i medicinsko-humanitarna organizacija *Medika* iz Njemačke organizirala konferenciju na temu *Silovanje žena kao ratni zločin*. Na toj konferenciji sam u svojstvu muftije imao izlaganje *Stav islama o silovanim ženama*.

Pored toga, određene službe Rijaseta prikupile su tačne podatke o broju oštećenih i porušenih vjerskih objekata, kao i o broju ranjenih i poginulih vjerskih službenika. O tome su štampane i prigodne publikacije, a snimljeno je i nekoliko dokumentarnih filmova. Sve su to aktivnosti koje ilustrativno kazuju o doprinosu IZ na planu širenja istine o onome što se dešavalo tokom posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Zenica, 28.11.2020.

prof.dr.hfz. Halil Mehtić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

Naziv odsjeka ifiiikatedre: Politologija

Predmet:

IZJAVA O AUTENTICNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Amina Krusko

Naslov rada: ULOGA ISLAMSKE ZAJEDNICE BIH U MEDUNARODNOJ AFIRMACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Vrsta rada: Magistarski rad

Broj stranica: 100

Potvrđujem:

- da sam procitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etickim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
  - da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tieu plagijarizma;
  - da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznaceno;
  - da rad nije predat, u cijelini ili djelimieno, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoskolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznacio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la koristene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporucenih stilova citiranja, sa navodenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis koriStenog icitiranog izvora;
  - da sam odgovarajuce naznacio/la svaku pomoc koju sam dobio/la pored pomoci mentora/ice iakademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 16.09.2021.

Potpis